

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte

Alla Plaude

**Intelekti, stresa pārvarēšana
un psiholoģiskās aizsardzības mehānismi
bezdarbniekiem**

Promocijas darbs psiholoģijas doktora grāda iegūšanai
psiholoģijas zinātņu nozarē personības psiholoģijas
apakšnozarē

Darba zinātniskā vadītāja:
Prof., *Dr. psych.* Malgožata Raščevska

Rīga 2011

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Šis darbs izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā
«Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē»

Pateicība

Vēlos izteikt vislielāko pateicību savai Skolotājai un darba vadītājai, profesorei Malgožatai Raščevskai par sniegto nenogurstošu, pacietīgu, pozitīvu un stiprinošu atbalstu, palīdzot virzīties uz priekšu, rādot ceļu arī ar savu personīgo piemēru strādāt – it īpaši brīžos, kad nomāc pagurums un neticība saviem spēkiem.

Vēlos pateikties arī saviem darba recenzentiem – profesorei *Dr. psych.* Ārijai Karpovai un profesoram *Dr. psych.* Viesturam Reņģem, kuri ir ieguldījuši nenovērtējamu darbu mana promocijas darba tapšanā, recenzējot, labojot un dodot ļoti noderīgus un vērtīgus padomus.

Izsaku ļoti lielu pateicību LU Psiholoģijas promocijas padomei par doto iespēju izstrādāt promocijas darbu ESF projektā „Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē”.

Vēlos pateikties arī Dobeles Nodarbinātības valsts aģentūras darbiniecei un manai mā sai Jeļenai Sniķerei par atbalstu, kas tika sniegts, nodrošinot telpas un palīdzot meklēt respondentus, Tukuma Nodarbinātības valsts aģentūras nodaļas vadītājai Solveigai Kabakai par atsaucību, atbalstošo attieksmi un rūpēm, gādājot man respondentus – kā strādājošos, tā arī bezdarbniekus, kā arī Nodarbinātības valsts aģentūras Karjeras pakalpojumu departamenta direktorei Ditai Lūkai par aktīvu līdzdalību datu vākšanas procedūrā – ne tikai palīdzot meklēt respondentus, bet personīgi piedaloties testēšanas procedūrā.

Vēlos pateikties arī Dacei Strelēvicai-Ošiņai par operatīvu atbalstu, rediģējot manu darbu un labojot gramatikas kļūdas, kā arī Normundam Pukjanam par promocijas darba kopsavilkuma latviešu versijas rediģēšanu un tā iztulkošanu angļu valodā.

Liels paldies arī maniem draugiem, paziņām un visiem pārējiem, kuri piedalījās datu vākšanā un nereti arī ilgajā un nogurdinošajā testēšanas procedūrā.

Saturs

Pateicība

Ievads	5
1. Teorētiskā daļa	12
1.1. Intelekta jēdziens un teorijas	12
1.1.1. Psihometriskās intelekta teorijas	13
1.1.2. Aprakstošās intelekta teorijas	15
1.1.3. Emocionālā intelekta teorijas	17
1.2. Stresa pārvarēšanas teorijas	19
1.3. Psiholoģiskās aizsardzības mehānismu jēdziens dažādu teorētisko pieeju skatījumā	24
1.4. Pārskats par intelekta, stresa pārvarēšanas un psiholoģiskās aizsardzības savstarpējās saistības pētījumiem	34
1.5. Bezdarbnieku psiholoģiskie pētījumi	36
1.6. Teorijas kopsavilkums	40
2. Metode	44
2.1. Pētījuma dalībnieki	44
2.2. Instrumentārijs	44
2.3. Procedūra	46
3. Rezultāti	47
3.1. Aizsardzības stilu aptaujas latviešu versijas ticamība un validitāte	48
3.2. Dzīves stila aptaujas latviešu versijas ticamība un validitāte	51
3.3. Analītiskā un emocionālā intelekta, psiholoģiskās aizsardzības stilu un mehānismu, kā arī stresa pārvarēšanas stratēģiju atšķirības strādājošajiem un bezdarbniekiem	54
3.4. Saistība starp analītisko un emocionālo intelektu, psiholoģiskās aizsardzības stilu un mehānismiem, kā arī stresa pārvarēšanu bezdarbnieku un strādājošo grupās	59
3.4.1. Intelekta, stresa pārvarēšanas, psiholoģiskās aizsardzības korelāciju analīze	59
3.4.2. Bezdarbnieku un strādājošo intelekta, psiholoģiskās aizsardzības un stresa pārvarēšanas regresiju analīze	67
4. Iztirzājums	74
4.1. Secinājumi	85

4.2. Pētījuma nozīmība	86
Nobeigums	89
Literatūras saraksts	91
Summary	108
1. pielikums	119
2. pielikums	111
3. pielikums	115

Ievads

Zinātniskajos pētījumos analītiskais intelekts, emocionālais intelekts, stresa pārvarēšana un psiholoģiskās aizsardzības mehānismi pārsvarā tiek pētīti atsevišķi kā relatīvi nesaistīti jēdzieni, kaut gan tie visi ir nozīmīgi faktori cilvēka dzīvē. Jebkurš no šiem psiholoģiskajiem faktoriem savā veidā ir garantija tam, ka cilvēks spēs situāciju gan novērtēt, gan arī pārvarēt, izmantojot dažādus resursus – piemēram fiziskos, psiholoģiskos (tajā skaitā arī kognitīvos), sociālos un finansiālos (Lazarus & Folkman, 1984). Tātad ir nepieciešamas spējas adekvāti uztvert, izvērtēt un arī pārvarēt radušos šķēršļus. Lai izvērtētu, cik lielā mērā analītiskais un emocionālais intelekts, stresa pārvarēšanas veidi un psiholoģiskās aizsardzības mehānismi ir nozīmīgi faktori cilvēka dzīvē, šī pētījuma ietvaros par kritēriju tiek izvirzīts nodarbinātības statuss, jo jebkura darba veikšana prasa visu šo konstruktus iesaisti. Piemēram, prasmju un zināšanu apguvei ir nepieciešamas intelektuālās spējas.

Jau psiholoģijas pētniecības pirmsākumos īpaša vērība tika pievērsta intelekta izpētei, uzsverot, ka tās ir spējas, kuras ir nepieciešamas, lai aktīvi reaģētu uz apkārtējo vidi, aktīvi piedalītos tās veidošanā un elastīgi reaģētu sarežģītās situācijās (Sternberg, 1997a). Intelekta pētījumu metaanalīze liecina, ka tieši intelekts ir viens no svarīgākajiem faktoriem, kurš spēj prognozēt darba izpildi (Bertua, Anderson, & Salgado, 2005; Gottfredson, 1997) un akadēmiskos sasniegumus (Higgins, Peterson, Pihl, & Lee, 2007).

Attīstoties intelekta teorijām, apvienojoties Ketela (Cattell, 1971), Horna-Ketela (Horn & Cattell, 1966; Horn & Noll, 1997) un Kerola (Carroll, 1993) trīs stratu t.i. līmeņu kognitīvo spēju modeļiem, tika izveidota viena no plašāk lietotajām teorijām – Kettela-Horna-Kerola kognitīvo spēju teorija, intelektuālo spēju instrumentu izstrāde. Uz šīs teorijas bāzes tika izstrādāts arī Vudkoka-Džonsones Kognitīvo spēju tests (turpmāk VDŽ SI KOG¹) (Woodcock, 1990), kas mēra fluīdo un kristalizēto intelektu. Saskaņā ar Vudkoka pieeju, intelekts ir vairāku kognitīvo spēju apvienojums, nevis tikai viena vispārēja spēja, un testēšanas galvenais mērķis ir noteikt cilvēka intelektuālo spēju kognitīvos aspektus, sniegt informāciju par verbālajām spējām, domāšanas spējām, kognitīvo produktivitāti un vispārīgajām cilvēka intelektuālām spējām (Woodcock, 1990). Makgrū u.c. (Evans, Floyd, McGrew, & Leforgee, 2001; McGrew, 2005) ir nodēvējuši Kettela-Horna-Kerola kognitīvo spēju teoriju par vienu no mūsdienu kognitīvo spēju pieejām, jo tā ir spējusi „uzcelt tiltu” starp teoriju un praksi. Arī šajā pētījumā izmantota VDŽ SI KOG internacionālā izdevuma latviešu versija.

Kopš 20. gadsimta 80. gadiem paralēli attīstījās arī citas intelekta izpētes pieejas, parādījās arī jauni intelekta jēdzieni, piemēram, emocionālais intelekts. Pretstatā analītiskajam

---

¹ Vudkoka-Džonsones Starptautiskā izdevuma Kognitīvo spēju testi (Ruef, Furman, & Munoz-Sandoval, 2005)

intelektam, emocionālā intelekta raksturojumā tiek iekļautas tādas spējas un kompetences, kuras palīdz cilvēkam veiksmīgi pārvarēt dzīves situācijas, kas prasa noturību pret stresu, garastāvokļa regulāciju, neatlaidību, sociālo izveicību u.c. (Goleman, 1995; Bar-On, 1997). Emocionālā intelekta jēdzienu Majers un Salovejs definējuši kā *“spēju, kas nodrošina emociju adekvātu uztveri, izpratni, izvērtēšanu, izpausmi un kontroli”* (Mayer & Salovey, 1997, 35.lpp). Savukārt Goulmens (Goleman, 1995) emocionālo intelektu raksturojis kā pašapzināšanos, impulsu kontroli, neatlaidību, centību, motivāciju, sociālo izveicību un empātiju. Līdzīga pieeja ir arī R.Bar-Onam (Bar-On, 1997), kas ietvēra emocionālā intelekta jēdzienā intrapersonālās prasmes (pašapzināšanos, pašpārliecību, pašcieņu, pašaktualizāciju, neatkarīgumu); interpersonālās prasmes (empātiju, starp personu attiecības, sociālo atbildību); adaptēšanos (problēmu risināšanu, realitātes pārbaudi, elastīgumu); stresa vadīšanu; vispārīgo noskaņojumu.

Arī vairākos pētījumos ir apliecināta emocionālā intelekta pozitīvā saistība ar veselīgu dzīvesveidu, apmierinātību, sociālo dzīves kvalitāti (Austin, Saklofske, & Egan, 2005) un negatīvā saistība ar distresu, vientulību, depresiju (Saklofske, Austin, & Minski, 2003) un ar veiksmīgas karjeras veidošanu (Di Fabio & Palazzeschi, 2009; Salami, 2010). Tātad cilvēkiem ar augstākiem emocionālā intelekta rādītājiem būtu jāspēj pielietot arī efektīvākas stresa pārvarēšanas stratēģijas.

Viena no dominējošām definīcijām skaidro, ka stresa pārvarēšanas stratēģijas pielieto psiholoģisko, fizisko un sociālo draudu situācijās, kas pamatojas uz subjektīvo draudu novērtējumu un draudu pārvarēšanas iespēju izvērtējumu, uzsverot emociju nozīmi šajā adaptācijas procesā (Lazarus & Folkman, 1984). Pētījumos par stresa pārvarēšanu ir konstatēta saistība starp stresa pārvarēšanu un sociālo līmeni/statusu (Dragest & Lindstrom, 2005), secinot, ka liela nozīme ir sociālajam atbalstam un adekvātiem problēmu risināšanas veidiem (Caplan, Vinokur, Price, & Ryn, 1989), un ka bezdarbniekiem, kuriem ir zemas problēmu risināšanas spējas, ir arī nepietiekoša profesionālā kvalifikācija (Christensen, Schmidt, Kriegbaum, Hougaard, & Holsten, 2006).

Pētījumos par stresa pārvarēšanas stratēģijām tiek diskutēts arī par to saistību ar psiholoģiskās aizsardzības mehānismiem. Piemēram, Kreimere (Cramer, 1998) uzskata, ka stresa pārvarēšanas stratēģijas ir apzināti procesi, savukārt psiholoģiskās aizsardzības mehānismi ir neapzināti un regresīvi. Savukārt kādā citā pētījumā (Safuanov, 2005) ir pierādīts, ka, ja indivīds, atrodoties nepatīkamā situācijā, pielieto neefektīvas stresa pārvarēšanas stratēģijas, pieaug emocionālā spriedze, kā rezultātā veidojas psiholoģiskās aizsardzības mehānismi, kuru mērķis ir mazināt spriedzi. Tātad šie procesi ir savstarpēji saistīti. Par šo abu jēdzienu savstarpējās saistības nozīmi adaptācijas procesā vēl joprojām notiek diskusijas, tāpēc, pētot stresa pārvarēšanas stratēģijas, mērķtiecīgi būtu aplūkot arī psiholoģiskās aizsardzības mehānismus.

Gan vēsturiski senākajos Freida darbos (Freud, 1894/1954), gan jaunākos pētnieku darbos ir uzsvērts, ka psiholoģiskās aizsardzības mehānismiem ir būtiska loma cilvēka adaptācijas procesā (Bond, Gardner, Christian, & Sigal, 1983; Martinez, Leon, Rodriguez, & Moctezuma, 2010; Vaillant, Bond, & Vaillant, 1986). Psihoanalīzes skatījumā psiholoģiskās aizsardzības mehānismi tiek skaidroti kā funkcija, kuras mērķis ir pasargāt indivīda psihi no nepatīkamiem pārdzīvojumiem. Veijāns uzskata, ka psiholoģiskā aizsardzība ietekmē gan psihisko veselību, gan uzvedību, izveidojot četru tipu aizsardzības mehānismu klasifikāciju. Tā raksturo indivīda adaptācijas spēju līmeni: I – psihotiskās aizsardzības, II – nenobriedušās aizsardzības, III – neirotikās aizsardzības, IV – nobriedušās aizsardzības (Vaillant, 1992a). Mūsdienās šāds dalījums tiek plaši lietots psihoterapijas procesā un tiek izmantots arī dotā pētījuma ietvaros. Psiholoģiskās aizsardzības mehānismi ir definēti un iekļauti 1994. gadā DSM-IV klasifikatorā: “*Aizsardzības mehānismi ir automātiski psihiski procesi, kas palīdz atbrīvoties no trauksmes vai to samazināt līdz minimumam. Psiholoģiskās aizsardzības procesi ir individuālas un bieži neapzinātas reakcijas, kuras cilvēks kā internāli, tā eksternāli lieto, lai aizsargātu savu psihi no sev nepatīkamām un stresa situācijām*” (APA, 2004, 751. lpp).

Psiholoģiskā aizsardzība tiek pētīta gan saistībā ar dažādiem psihiskiem traucējumiem, piemēram, fobiju, bulīmiju, anoreksiju, gan cilvēkiem ar robežstāvokli, gan ar dažādiem fiziskiem traucējumiem (Bond, 2004). Ņemot vērā psiholoģiskās aizsardzības mehānismu definējumu un aizsardzības mehānismu klasifikāciju, iedalot tos līmeņos, kā arī to, ka emocionālās spriedzes rezultātā var veidoties psiholoģiskās aizsardzības mehānismi, lai mazinātu spriedzi, likumsakarīgs kļūst jautājums, vai tie diferencē strādājošos un bezdarbniekus.

Bezdarbs ir ļoti aktuāla tēma ne tikai pasaulē, bet arī Latvijā – it īpaši šobrīd, kad darbu ir zaudējuši ļoti daudzi cilvēki. Bezdarba līmenis Latvijā ir nemitīgi mainījies. Vairākus iepriekšējos gadus bezdarba līmenis bija ap 8 %; pēc iestāšanās ES tas kritās un 2007. gada beigās bija 4,9 %, savukārt sākot ar 2008. gadu vērojama pieaugoša tendence. Piemēram, 2008. gada janvārī bezdarba līmenis Latvijā bija pieaudzis par 1,9%, 2010. gada septembrī tas bija 14,6 %, bet 2010. gada decembrī tas bija 14,3%, 2011. gada septembrī – 11,6 % (Nodarbinātības valsts aģentūras mājaslapa). Lai gan šobrīd bezdarba līmeni valstī lielā mērā var izskaidrot ar ekonomiskās krīzes situāciju, jāņem vērā, ka laikā, kad tika vākti dati (t.i. no 2006. gada sākuma līdz 2007. gada beigām) bezdarba līmenis Latvijā nebija saistīts ar ekonomisko krīzi.

Pētījumos par bezdarbniekiem ir iegūti rezultāti, kas liecina, ka bezdarbniekiem vidēji ir sliktāka psihiskā vai fiziskā veselība, augstākas psiholoģiskā distresa pazīmes (depresija, trauksme un psihosomatiskie simptomi), zemāka psiholoģiskā labklājība un zemāka apmierinātība ar dzīvi u.c., salīdzinājumā ar strādājošiem (McKee-Ryan, Wanberg, Song, & Kinicki, 2005; Paul & Moser, 2006). Nesen veiktajā pētījumā par bezdarbniekiem ir konstatēts, ka tam ir saistība ar iepriekšējo darba statusu, dzīvesvietu un iepriekšējo darba pieredzi, ka

vīrieši meklē darbu aktīvāk nekā sievietes. Savukārt cilvēki, kuriem nav bijusi ilgstoša darba pieredze, bezdarba statusā atrodas ilgāk (Alhawarin & Kreishan, 2010). Kādā citā pētījumā pārbaudot bezdarbnieku apmierinātību ar dzīvi un to aktivitāti darba meklējumos, autors norāda, ka bezdarba cēloņi ir meklējami vairākās jomās. Viena daļa cilvēku darbu nemeklē un nevēlas to darīt; citi savukārt nemeklē darbu, jo zaudējuši cerību to atrast; vēl citi meklē darbu ar lielākiem ienākumiem, mazāku slodzi un brīvāku laiku nekā viņiem ir pašlaik; vēl citi domā par darbu, bet neko nedara, lai to atrastu. (Chadi, 2010). Tas liecina, ka bezdarbnieki nav vienveidīga sociāla grupa un nebūt nav tik vienkārši atrast tos psiholoģiskos raksturojumus, kas viņus vieno.

Kaut arī visi iepriekš minētie jēdzieni – analītiskais intelekts, emocionālais intelekts, stresa pārvarēšanas stratēģijas un psiholoģiskās aizsardzības mehānismi – saskaņā ar iepriekšējo pētījumu atzinumiem vistiešākajā veidā ir saistīti ar reālas dzīves prasībām, nav tādu pētījumu, kas aplūkotu visas šīs kategorijas savstarpējā saistībā un mēģinātu atbildēt uz jautājumu, kurai no tām ir potenciāli lielākā nozīme cilvēka nodarbinātības statusa paredzēšanā, t.i. cilvēks strādā vai ir bez darba.

Iepriekšējos pētījumos netiek sniegtas viennozīmīgas atbildes uz jautājumu, kāpēc vieni meklē un atrod darbu, bet citi – nē? Līdz ar to šī darba zinātniskā novitāte saistās ar to, ka analītiskā un emocionālā intelekta, psiholoģiskās aizsardzības mehānismi un stresa pārvarēšanas stratēģijas tiek apvienotas vienotā modelī un pārbaudīta to prognostiskā validitāte. Svarīgi arī pieminēt, ka psiholoģiskās aizsardzības mehānismi līdz šim nav pētīti saistībā ar nodarbinātības statusu, turklāt pētījuma ietvaros tiek adaptētas divas aptaujas. Tāpēc šī pētījuma ietvaros tiks apskatīts, *vai* minētie konstrukti – analītiskais intelekts, emocionālais intelekts, stresa pārvarēšana un psiholoģiskās aizsardzības mehānismi – prognozē nodarbinātības statusu.

Pētījuma mērķis

Šī pētījuma mērķis ir noskaidrot, vai analītiskais intelekts, emocionālais intelekts, stresa pārvarēšana un psiholoģiskās aizsardzības mehānismi atšķiras bezdarbniekiem un strādājošajiem un kādas sakarības pastāv starp analītisko intelektu, emocionālo intelektu, stresa pārvarēšanu, psiholoģiskās aizsardzības mehānismiem un nodarbinātības statusu.

Pētījuma jautājumi

1. Vai atšķiras strādājošo un bezdarbnieku analītiskais un emocionālais intelekts, stresa pārvarēšanas stratēģijas un psiholoģiskās aizsardzības mehānismi?
2. Kāda ir savstarpējā saistība starp analītisko intelektu, emocionālo intelektu, stresa pārvarēšanu un psiholoģiskās aizsardzības mehānismiem, bezdarbnieku un strādājošo grupā, un vai šī saistība atšķiras?
3. Cik lielā mērā analītiskais un emocionālais intelekts, stresa pārvarēšanas stratēģijas un psiholoģiskās aizsardzības mehānismi spēj prognozēt nodarbinātības statusu?

Papildjautājums:

Vai Aizsardzības stilu aptaujas (Defense Style Questionnaire) latviešu versija atbilst oriģinālā testa psihometrikas rādītājiem?

Vai Dzīves stila aptaujas (Life Style Index) latviešu versija atbilst oriģinālā testa psihometrikas rādītājiem?

Pētījuma uzdevumi

1. Zinātniskās literatūras teorētiska analīze.
2. Pētījuma projekta izstrāde.
3. Pētījumā izmantoto aptauju Aizsardzības stilu aptauja (Defense Style Questionnaire) (Bond & Wesley, 1996) un Dzīves stila aptauja (Life Style Index, Plutchik, 2000) adaptācija latviešu valodā.
4. Datu vākšana, apstrāde un analīze.
5. Rezultātu analīze, interpretācija un secinājumu izdarīšana.
6. Adaptācijā iegūto rezultātu prezentācija zinātniskās konferencēs.
7. Pētījuma rezultātu publicēšana.
8. Pētījuma pārskata atspoguļošana disertācijas formā.

Pētījuma priekšmets

Analītiskais intelekts, emocionālais intelekts, stresa pārvarēšanas stratēģijas, psiholoģiskās aizsardzības mehānismi, nodarbinātības statuss; saistība starp analītisko un emocionālo intelektu, stresa pārvarēšanas stratēģijām, psiholoģiskās aizsardzības mehānismiem, un nodarbinātības statusu.

Metode

Pētījuma dalībnieki

Pētījumā piedalījās 230 respondenti vecumā no 18 līdz 52 gadiem; strādājošo un bezdarbnieku grupas tika pielīdzinātas pēc dzimuma, vecuma, izglītības un ģimenes stāvokļa.

Strādājošo grupa:

115 respondenti, 98 (85,2 %) sievietes un 17 (14,8 %) vīrieši, iedalīti trīs vecuma grupās: 18 – 25 gadi, 26 – 35 gadi (45,2%), 36 – 52 gadi (12,2 %);

Bezdarbnieku grupa:

115 respondenti, 98 sievietes un 17 vīrieši, iedalīti trīs vecuma grupās: 18–25 gadi, (42,6 %), 26 – 35 gadi (45,2 %), 36 – 52 gadi (12,3 %).

Mērījumi

- 1) Vudkoka-Džonsones Starptautiskā izdevuma Kognitīvo spēju testi latviešu valodā (Ruef, Furman, & Munoz-Sandoval, 2005). Tests mēra kognitīvās spējas trīs klasteros¹ verbālās spējas, domāšanas spējas, kognitīvā produktivitāte un intelektuālo spēju pilnā skala.

---

¹ grupās

- 2) Bar-Ona Emocionālā intelekta aptauja (Bar-On Emotional Quotient Inventory, Bar-On, 1999). Aptauju latviešu valodā adaptējuši Malzubris (2003) un Gaitniece-Putāne un Raščevska (2006). Aptauja mēra 5 emocionālā intelekta faktoros: intrapersonālais faktors, interpersonālais faktors, adaptācijas faktors, stresa vadības faktors un vispārējā garastāvokļa faktors.
- 3) Aizsardzības stilu aptauja (Defense Style Questionnaire (DSQ), Bond & Wesley, 1996). Aptauju latviešu valodā adaptējušas Plaude un Raščevska (2008). Aptauja sastāv no 88 apgalvojumiem un mēra 4 aizsardzības stilus vairākās apakšskalās: neadaptīvās aizsardzības stils, pārveidotās realitātes aizsardzības stils, pašai izliecīgās aizsardzības stils un adaptīvās aizsardzības stils.
- 4) Dzīves stila aptauja (Life Style Index (LSI)) (Plutchik, 2000). Aptaujas adaptācija tika veikta minētā pētījuma ietvaros. Aptauja mēra 8 aizsardzības mehānismus: noliegums, izstumšana, regresija, kompensācija, projekcija, pārvirze, intelektualizācija un reakcijas veidošanās.
- 5) Stresa pārvarēšanas stratēģisko pieeju skala (Coping Scales (SACS), Hobfoll, Dunahoo, & Monnier, 1998). Aptauju latviešu valodā adaptējušas Mika un Voitkāne (2004). Aptauja ietver 9 apakšskalās: uzstājīga rīcība, izvairīšanās, sociāla atbalsta meklēšana, piesardzīga rīcība, sociāla apvienošana, instinktīva rīcība, agresīva rīcība, antisociāla rīcība un aplinkus rīcība.

Procedūra

Ņemot vērā pētījuma apjomu un metožu daudzveidību, dati tika ievākti vairākos etapos laikā no 2006. gada līdz 2008. gadam.

- 1) Pirmajā etapā tika ievākti dati tikai no bezdarbniekiem. Daļa datu tika ievākti Dobelē un Tukumā, apmeklējot gan bezdarbnieku informatīvās dienas, gan speciāli nozīmētā laikā ar iespēju testēt respondentus. Daļa datu tika ievākti Rīgā, Nodarbinātības valsts aģentūras telpās, darba autorei strādājot par praktikanti un testējot tos bezdarbniekus, kuri labprātīgi piekrita piedalīties pētījumā.
- 2) Vadoties pēc bezdarbnieku grupas demogrāfiskajiem rādītājiem, otrajā kārtā tika pielīdzināta kontrolgrupa – strādājošie (Nodarbinātības valsts aģentūras darbinieki, strādājošie studenti un dažādu firmu darbinieki). Pielīdzināšana notika pēc tādiem demogrāfiskiem rādītājiem kā vecums, dzimums, izglītības līmenis un ģimenes stāvoklis.

Aizstāvēšanai izvirzītās tēzes

1. Strādājošajiem ir nozīmīgi augstāks analītiskais intelekts, kas ir izskaidrojams ar statistiski nozīmīgi augstākiem verbālo spēju rādītājiem strādājošo izlasē
2. Strādājošajiem ir nozīmīgi augstākas emocionālā intelekta intrapersonālās spējas, bet bezdarbniekiem – interpersonālās spējas un pozitīvāks vispārējais garastāvoklis. Kopējais emocionālais intelekts neatšķiras.
3. Bezdarbnieki nozīmīgi biežāk lieto neadaptīvo aizsardzības stilu nekā strādājošie, bet strādājošie savukārt, biežāk izmanto adaptīvo aizsardzības stilu nekā bezdarbnieki.
4. Bezdarbnieki nozīmīgi biežāk izmanto tādas aizsardzības mehānismus kā noliegumu, regresiju, reakcijas veidošanās, projekciju un pārvirzi nekā strādājošie.
5. Stresa pārvarēšanas stratēģijas ir nozīmīgi atšķirīgas starp bezdarbniekiem un strādājošiem. Bezdarbnieki biežāk lieto tādas stratēģijas kā uzstājīga rīcība, izvairīšanās, piesardzīga rīcība, instinktīva rīcība, bet strādājošie netiešas aplinkus rīcību. Abas grupas vienādi bieži izmanto tādas stresa pārvarēšanas stratēģijas kā sociāla atbalsta meklēšana, sociālā apvienošanās, agresīva rīcība un antisociāla rīcība.
6. Saistība starp intelektu, emocionālo intelektu, aizsardzības stilu, dzīves stilu un stresa pārvarēšanas stratēģijām (vairākiem mainīgajiem) ir atšķirīga strādājošo un bezdarbnieku grupā: 1) saistība starp verbālām spējām un neadaptīvo aizsardzības stilu ir pretēja – strādājošiem tā ir negatīva, bezdarbniekiem – pozitīva. 2) negatīva saistība starp emocionālā intelekta intrapersonālo, adaptācijas un stresa vadības faktoru (no vienas puses) un regresijas aizsardzības mehānismu (no otras puses); intrapersonālo faktoru un pārvirzes aizsardzības mehānismu; 3) saistība starp emocionālā intelekta adaptācijas faktoru un stresa pārvarēšanas uzstājīgas rīcības un sociālās apvienošanās stratēģijām ir abās grupās, bet bezdarbniekiem tā ir nozīmīgi ciešāka nekā strādājošajiem.
7. Nodarbinātības statusu kopumā prognozē vairāki mainīgie: jo izteiktāki ir psiholoģiskās aizsardzības stili (pārveidotā realitāte un pašai izveidotā aizsardzības stils), psiholoģiskās aizsardzības mehānismi (regresija, reakcijas veidošanās, noliegums), biežāk pielietotas stresa pārvarēšanas stratēģijas (piesardzīga rīcība un instinktīva rīcība), un augstāks emocionālā intelekta vispārējais garastāvoklis, jo drīzāk cilvēks atradīsies bezdarbnieka statusā. Savukārt, jo mazāk izteikts ir psiholoģiskās aizsardzības adaptīvais stils, intelektualizācija kā psiholoģiskās aizsardzības mehānisms, emocionālā intelekta stresa vadības un intrapersonālais faktors, stresa pārvarēšanas stratēģija – aplinkus rīcība, un ir augstākas verbālās spējas, jo drīzāk cilvēks atradīsies strādājošā statusā.

Promocijas darba struktūra:

Promocijas darbs sastāv no ievada un 4 nodaļām. Pirmā nodaļa ietver teorētisko daļu, otrā nodaļa ietver pētījuma metožu daļu, trešā nodaļa – rezultātu analīzi, bet ceturtā – iztirzājuma daļu, nobeigumu, izmantotās literatūras sarakstu un pielikumus. Promocijas darbā ievietotas 16 tabulas un 6 attēli, izmantota 254 atsauce. Darba apjoms bez pielikumiem ir 108 lappuses, pielikumi aizņem papildus 9 lappuses.

1. Teorētiskā daļa

1.1. Intelektā jēdziens un teorijas

Latīņu valodā *intellectus* nozīmē “saprašana, izpratne; prāts, saprāts” un tas ir viens no komplicētākajiem jēdzieniem psiholoģijā. Uzskati par intelektu ir ļoti atšķirīgi. Piemēram, Sternbergs, apkopojot dažādu autoru definīcijas, atzīmē, ka lielākā daļa intelekta jomas ekspertu skaidro to kā mērķtiecīgu spēju elastīgi un efektīvi adaptēties apkārtējā vidē (Sternberg, 1997a). Savukārt citi autori apgalvo, ka intelektu var iedalīt trīs faktoros – neverbālo spriedumu spēja, verbālo spriedumu spēja un atmiņa (Chen, 1994), vai arī, ka intelekts ir teorētiskās zināšanas un spēja adaptēties jaunās situācijās (Gill & Keats, 1980).

Viens no pirmajiem intelekta teorētiķiem bija Spīrmens, kas publicēja pirmo intelekta teoriju, balstītu uz empīriskiem datiem (Spearman, 1904). Spīrmens raksturoja *g* faktoru (*g general factor*¹) kā vispārīgo intelektu (*general factor*) jeb vispārīgo mentālo enerģiju. Mūsdienās to skaidro kā spēju domāt abstrakti, saskatīt sakarības un attiecības starp lietām un parādībām.

Intelekts tiek dažādi izprasts un skaidrots, un to apliecina ne tikai lielais skaits intelekta teoriju, bet arī dažādās kultūrās veiktie pētījumi. Intelekts ir jebkura spēja, kura attiecīgajā kultūrā tiek uzskatīta par svarīgu priekšnosacījumu adaptācijai, piemēram, Zimbabvē ar intelektu tiek saprasts prātīgums un uzmanīgums (Dasen, 1984), bet ASV iedzīvotāji uzskata, ka augsts intelekts ir tad, ja cilvēkam ir augsti attīstītas verbālās un problēmu risināšanas spējas (Sternberg, 1988).

Mūsdienās intelekta pētniecības vēsture ir jāanalizē trīs jomās – teoriju izstrādes jomā un intelekta mērījumu attīstīšanas jomā, kuras sākotnēji attīstījās relatīvi neatkarīgi, un starpkultūru jomā, kas cenšas izprast intelektu noteiktas kultūras kontekstā. Intelekta individuālās atšķirības kā pirmais sāka pētīt Galtons, kurš ir izstrādājis psihomotoro mērījumu testus, lai pētītu cilvēka

---

¹ Analizējot izpildīto testu rezultātu savstarpējās korelācijas, tika izvirzīts viedoklis par vispārīgo intelektu, to nodēvējot par *g* faktoru, kas tika raksturots kā vispārīga prāta enerģija.

intelektu un identificētu talantīgus cilvēkus. Viņš uzskatīja, ka cilvēka intelektuālās spējas ir bioloģiski nosacītas un nav nošķiramas no fiziskajām un fizioloģiskajām (Wasserman & Tulsky, 2005). Nozīmīgu pavērsieni intelekta koncepciju attīstībā ir veikuši Binē un Simons 1905. gadā, izstrādājot pirmo testu bērnu intelektuālo spēju noteikšanai. Viņu vērojumi ietvēra domāšanas un spriešanas spēju pārbaudi – augstākos kognitīvos procesus (Kamphaus, Winsor, Rowe, & Kim, 2005). Binē un Simona ideju attīstība turpinājās ASV, kur Termens izveidoja pirmo standartizēto intelekta testu. Stenforda-Binē testa versija tika uzlabota vairākas reizes, pēdējā versija joprojām tiek plaši izmantota šodien (Sandoval & Irvin, 1988).

Tātad, ja Spīrmens deva pirmo *grūdienu* intelekta teoriju attīstībai, tad Galtons, Binē un Simons – intelekta testu attīstībai.

1.1.1. Psihometriskās intelekta teorijas

Sākotnēji psihometriskās pieejas ietvaros tika novērotas divas pilnīgi pretējas intelekta teoriju attīstības līnijas. Viena ir saistīta ar vispārīga intelekta atzīšanu (*g* faktors), kas vairāk vai mazāk funkcionē visos intelekta līmeņos; otra noliedz kādu vispārīga intelekta eksistenci, apgalvojot, ka eksistē vairākas neatkarīgas intelektuālās spējas. Psihometriskās pieejas ietvaros kā viena no pirmajām teorijām tika izveidota Spīrmena intelekta *g* faktora vai divu faktoru teorija. Viena no tām ir vispārīgā spēja, bet otra – kāda specifiska spēja (Spearman, 1904). Spīrmens uzskatīja, ka *g* faktors ietekmē dažādu intelekta testu izpildi, savukārt specifiskās spējas tikai specifisku uzdevumu izpildi.

Spīrmena idejai par vispārīga faktora esamību nepiekrita Tērstouns (Thurstone, 1938), piedāvājot „daudzfaktoru intelekta teoriju”, izdalot septiņas primāras prāta spējas – tādas kā verbālā izpratne, vārdu krājums, verbālais raitums, rēķināšanas spējas, telpiskā vizualizācija, uztveres ātrums un spriestspēja – un apgalvojot, ka, aprakstot indivīda intelektu, nedrīkst izmantot kādu vienu intelekta spēju. Būtiski minēt, ka Tērstouna testiem tika novērota savstarpēja pozitīva korelācija, kas neizslēdz *g* faktora eksistenci. Savukārt Tomsons uzskatīja, ka *g* faktors ir vienīgais intelekta spēju rādītājs, jo, pildot jebkuru intelekta testa uzdevumu, tiek iesaistītas ļoti daudzas dažādas spējas un saikne starp tām (Thomson, 1935).

Spīrmena vispārīgā intelekta un Tērstouna daudzfaktoru intelekta idejas turpmāk attīstīja daudzi pētnieki, saglabājot gan intelekta veseluma pieeju, gan daudzfaktoru intelekta pieeju. Viens no vispārīgā intelekta idejas atbalstītājiem ir Ketels. Viņš 1941. gadā, izmantojot faktoranalīzi, izdalījis divus intelekta veidus, pēc būtības līdzīgus Spīrmena *g* faktoram – „kristalizēto” un „fluīdo” intelektu (Cattell, 1941). Ketels uzskatīja, ka kristalizētais intelekts ir kultūras atšķirību ietekmes un izglītības rezultāts; tā pamatfunkcija ir zināšanu un iemaņu uzkrāšana un organizācija. Savukārt fluīdo intelektu viņš skaidrojā kā nervu sistēmas bioloģiskās

spējas ātri un precīzi apstrādāt informāciju. Tātad viens intelekta veids ir vairāk saistīts ar apkārtējo vidi, bet otrs – ar galvas smadzeņu funkcionēšanas procesiem (Cattell & Horn, 1978). Līdzīgu intelekta traktējumu piedāvājis Reivens (Raven, 1960). Pēc viņa viedokļa intelekts iedalās divos komponentos: 1) produktīvais intelekts (spēja atrast sakarības un līdz sakarības); 2) reproduktīvais intelekts (spēja izmantot iepriekš iegūto pieredzi un informāciju). Produktīvā intelekta diagnostikai Reivens ir radījis Progresīvo matricu testu, kurš veido pēctecīgi organizētas un sarežģītas ģeometriskas figūras (Raven, 1960). Savukārt reproduktīvais intelekts tika pārbaudīts ar verbāla tipa testiem (Raven, 1989). Jāatzīmē, ka arī abi Ketela faktori veido *g* faktoru, kaut gan pats Ketels vairāk uzsver šos divus pēc dabas atšķirīgus intelekta veidus.

Arī Vernons, izmantojot faktoranalīzi, ir piedāvājis klasifikāciju, kur iekļāvis *g* faktoru un divus citus zemāka līmeņa faktorus. Vernona izvirzītajā hierarhiskajā modelī intelekts tika iedalīts pēc hierarhijas līmeņiem. Hierarhijas augšējā līmenī tika izvirzītas vispārējās spējas, kas līdzīgas Spīrmena piedāvātajām; otrajā līmenī ietverti divi pamatfaktori: praktiski mehāniskā izglītība un verbāli skaitliskā izglītība; trešajā līmenī ir apakšfaktori, kas mēra divus pamatfaktorus (Wasserman & Tulsky, 2005). Vernona modelis apvieno gan daudzfaktoru, gan galvenā faktora pieeju un vēl parāda, ka intelektuālās spējas ir hierarhiski organizētas.

Daudzfaktoru pieeja plaši tika reprezentēta Gilforda 120 un 150 elementu strukturālā intelekta modelī, izdalot trīs intelekta dimensijas: 1) operācijas – izziņa, konverģenta un diverģenta producēšana, atmiņa un novērtēšana; 2) saturs – vizuāls, audiāls, simbolisks, semantisks, uzvedības; 3) gala produkts – elementi/kopas, klases, sistēmas, transformācijas un pielietojumiem (Guilford, 1967).

Pēdējo divdesmit gadu laikā intelekta pārbaude balstās pārsvarā uz fluīdā un kristalizētā intelekta teorētiskajiem modeļiem. Piemēram, Gustavsona (Gustafsson, 1988) strukturizētais modelis, Ketela un Horna modelis, kurš vēsturiski nodēvēts par *Gf-Gc* teoriju jeb fluīdā un kristalizētā intelekta teoriju (Cattell & Horn, 1978), kā arī visaptverošais Kerola trīs stratu (līmeņu) modelis (Carroll, 1993). Trīs stratu modelis tika izveidots, iekļaujot, apkopojot un strukturizējot iepriekš veiktos pētījumus par kognitīvajām spējām un to modeļiem, piemēram, Tērstouna primāro intelektuālo spēju modeli (Thurstone, 1938), Gilforda strukturālo intelekta modeli (Guilford, 1967), Ketela un Horna (Cattell & Horn, 1978) *Gf-Gc* teoriju jeb fluīdo un kristalizēto intelektu, un raksturo mūsdienu teorētisku skatījumu uz intelektu psihometriskās pieejas ietvaros.

Pamatojoties uz Ketela-Horna *Gf-Gc* teoriju un Kerola trīs stratu teoriju, tika izveidots Vudkoka-Džonsones Kognitīvo spēju tests, kas balstās uz Vudkoka pieeju, skaidrojot intelektu kā vairāku kognitīvo spēju apvienojumu (Woodcock, 1990). Vudkoka-Džonsones kognitīvo spēju testi ir veiksmīgs teorijas un empīrisko pētījumu apvienojums (McGrew, 1997), tādēļ ir ļoti pievilcīgs instruments pētījumos. Makgrū (McGrew, 1997) uzskata, ka, ja analizē empīriski

iegūtos datus, izmantojot Ketela-Horna-Kerola kognitīvo spēju teoriju, ir iespējams paplašināt izpratni par cilvēka kognitīvajiem aspektiem un iegūt informāciju par verbālajām un domāšanas spējām, kognitīvo produktivitāti un pilnīgu informāciju par cilvēka intelektuālajām spējām.

Tomēr ne visi intelekta pētnieki piekrīt intelekta definējumam psihometrisko teoriju ietvaros, uzskatot, ka tās ietvaros intelekts tiek pārāk šauri definēts, kā arī nepietiekami labi prognozē cilvēka sociālo adaptāciju (Sternberg, 1997 b). Pēdējo divdesmit gadu laikā strauji pieaug aprakstošo intelekta teoriju skaits, kuras *atsšķiras* no tradicionālās pieejas intelekta izpētē, definējot intelektu plašākā izpratnē, iekļaujot tā raksturojumā arī nekognitīvus faktorus. Tāpēc nākamajā nodaļā tiks aplūkotas aprakstošās intelekta teorijas.

1.1.2. Aprakstošās intelekta teorijas

Aprakstošās intelekta teorijas piekritēji piedāvāja definēt intelektu kā sarežģītu un daudzdimensiālu sistēmu, kurā iekļautas dažādas pieejas intelekta izpētei. Parādījās tādi jēdzieni kā multiintelekts (Gardner, 1983), praktiskais intelekts (Sternberg, 1985), sekmīgais intelekts (Sternberg, 2003), sociālais intelekts (Cantor & Kihlstrom, 1987; Ford & Mahler, 1998), intrapersonālais un interpersonālais intelekts (Gardner, 1983) un emocionālais intelekts (Goleman, 1995; Salovey & Mayer, 1990).

Gārdners, izstrādājot multiintelekta teoriju, definēja astoņus intelekta veidus: lingvistiskais, loģiski matemātiskais, muzikālais, fiziski kinestētiskais, telpiskais, naturalizētais, kā arī intrapersonālais un interpersonālais intelekta veids. Viņš ierosināja ideju par tālāku šo teorētisko modeļu izpēti, vēlāk tos papildinot ar eksistenciālo, morālo un garīgo intelekta veidu (Gardner, 1983). Gārdnera multiintelekta teorija tiek pieminēta arī sociālā intelekta pētījumos, jo intrapersonālā un interpersonālā intelekta raksturojums tiek definēts līdzīgi kā sociālais intelekts (Cantor & Kihlstrom, 1987).

Sternbergs piedāvāja skaidrot intelektu no trīs komponentu teorijas viedokļa, uzskatot, ka tradicionālās (psihometriskās) intelekta teorijas ierobežo intelekta izpratni, jo neaplūko tādas jautājumus kā spēja gūt panākumus, pielāgoties reālajai videi, veidot un izvēlēties sev atbilstošu vidi, ievērojot apkārtējās vides nosacījumus un personīgos mērķus, ņemot vērā sabiedrības un kultūras kontekstu (Sternberg, 1997a). Komponenti tiek iedalīti metakomponentos, izpildes komponentos un zināšanu iegūšanas komponentos. Metakomponenti tiek izmantoti darbības plānošanai, kontrolei un novērtējumam. Izpildes komponenti tiek izmantoti problēmu risināšanas operāciju jeb darbību izpildei, bet zināšanu iegūšanas komponenti palīdz indivīdam lietot iegūtās zināšanas un iemaņas, atrodot trūkstošo informāciju. Sternbergs uzskata, ka intelekts veidojas līdzsvarā starp automātisku uzdevumu izpildi un jaunas pieredzes apguvi. Vēlāk viņš papildina šo teoriju, nodēvējot to par sekmīgā intelekta teoriju un izdalot vairākus ar iepriekš minētajiem

komponentiem saistītus intelekta aspektus: analītisko, kreatīvo un praktisko intelektu (Sternberg, 2003). Visi šie trīs intelekta aspekti piemīt katram cilvēkam un dzīves laikā attīstās, turklāt, pēc viņa domām, intelektu ir iespējams pilnveidot (Sternberg, 2003). Lai gan intelekts daļēji ir ģenētiski nosacīts, tomēr tas nav fiksēts un var tikt dzīves laikā uzlabots, piemēram, no vadošā analītiskā intelekta uz vadošo kreatīvo intelektu. Kā norāda Sternbergs, jau mācoties skolā, zināšanu apguves procesam ir jābūt elastīgam, iekļaujot gan analītiskā, gan kreatīvā, gan praktiskā intelekta prasmes, lai skolēns varētu izmantot to intelekta veidu, kurš nepieciešams (Sternberg, 2003). Tieši pateicoties Sternberga ierosinājumam, arī šajā darbā tiks lietots jēdziens analītiskais intelekts kā tradicionālā intelekta nosaukuma alternatīva.

Savukārt sociālā intelekta jēdzienam ir jau sena vēsture, tas pirmo reizi ir pieminēts Torndaika darbā, kurš definēja to kā vispārīgu spēju izprast citus un spēju būt adekvātam attiecībā pret citiem (Thorndike, 1920). Vēlāk sociālais intelekts tika skaidrots kā spēja izprast citu cilvēku stāvokli (Vernon, 1933), spēja pareizi un kritiski novērtēt cilvēku jūtas, noskaņojumu un motivāciju (Wedek, 1947), indivīda vispārējās pielāgošanās spējas (Wechsler, 1958) u.c. Kā ir norādījis Kītings (Keating, 1978), sociālā intelekta pētījumi atduras pret problēmu nodalīt sociālo intelektu no analītiskā intelekta. Piemēram, pētot un analizējot sociālo intelektu, galvenokārt tiek pētīta sociālā uztvere, paļaujoties uz verbālo novērtējumu. Goulmens, analizējot sociālā intelekta dažādos aspektus, lielu vērību pievērš nekognitīvajām spējām, uzsverot to nozīmi cilvēku savstarpējā komunikācijā, jo, kā norāda autors – katrai sociālai mijiedarbībai ir emocionālais konteksts, kas „pāriet” no viena cilvēka uz otru (Goleman, 2006). Vavra (Wawra, 2009), veicot pārskatu par sociālā intelekta pētījumiem, norāda, ka sociālais intelekts ir ļoti nozīmīgs cilvēku savstarpējā komunikācijā un to nevar ignorēt. Kā norāda šī autore, jaunākie sociālā intelekta pētījumi intensīvi tiek veikti sociālajā neirozinātnē (*social neuroscience*), pievēršot uzmanību tieši starpkultūru komunikācijai. Pētījumi liecina, ka ilgu laiku nepamatoti pastiprināta uzmanība tika vērsta tikai kognitīvajām un uzvedības prasmēm, nepievēršot uzmanību cilvēka afektīvajam stāvoklim, taču šobrīd pētījumi sociālajā neiroloģijā liecina, ka komunikācijā vissvarīgākais ir tieši afektīvais faktors (Wawra, 2009). Šīs atziņas netieši atbalsta ideju šajā pētījumā izmantot emocionālā intelekta modeli.

Vairāki no intelekta teorētiskajiem modeļiem tiek apšaubīti nepietiekošo empīrisko pētījumu dēļ – piemēram, Gārdnera multiintelekta teorija (Waterhouse, 2006), Sternberga praktiskā intelekta teorija (Gottfredson, 2003; Michael & Deborah, 2005) un sekmīgā intelekta teorija (Hunt, 2008), un pētniecībā turpinās tradīcija, ka vairums intelekta pētījumi izmanto par pamatu psihometriskās pieejas intelekta modeļus.

1.1.3. Emocionālā intelekta teorijas

Lai gan diskusijas par sociālo intelektu nebija tiešs ierosinātājs emocionālā intelekta koncepciju izstrādei, un sociālā intelekta pētījumos tika atzīta emociju nozīme cilvēka intelekta attīstībā, tomēr emocionālā intelekta jēdziena attīstības priekšvēsture ir īsāka, salīdzinot ar sociālo intelektu. Pirmo reizi šis jēdziens tika aplūkots Loinera (Leuner, 1966) un Grīnspeina (Greenspan, 1989) darbos, bet intensīva šīs jomas attīstība saistās ar Goulmena (Goleman, 1995) grāmatu, kurā bija smeltas idejas no iepriekš publicētā Maijera un Saloveja (Salovey & Mayer, 1990) teorētiskā raksta, kā arī no krietni agrāk publicētiem darbiem par sociālo intelektu (Thorndike, & Stein, 1937) un Gārdnera (Gardner, 1983) multiintelektu teoriju. Pastiprinātā interese un ar to saistītais publikāciju skaits pieaugums par emocionālā intelekta pētījumiem ir devis iespēju diskutēt par šīs psiholoģijas kategorijas vietu mūsdienu pētniecībā (Averil & Nunley, 1992; Bar-On, 2000; Bar-On, 2010; Bar-On & Parker, 2000b; Barchard, 2003; Ciarrochi, Deane, & Anderson, 2002; Dulewicz & Higgs, 2000; Goleman, 1995; Joseph & Newman, 2010; Murphy, 2006; Matthews, Zeidner, & Roberts, 2002; Salovey & Mayer, 1990; Schulze & Roberts, 2005 u.c.).

Piemēram, attīstot emocionālā intelekta koncepciju, Goulmens (Goleman, 1995) un citi pētnieki (Gardner, 1983; Sternberg, 1997a) uzsver, ka analītiskais intelekts nevar pietiekami labi prognozēt veiksmīgumu reālajā dzīvē, ka pastāv kādi citi būtiski intelekta aspekti, kas, iespējams to izskaidro, piemēram, emocionālais intelekts. Meklējot atbildi uz jautājumu, kādi vēl intelekta aspekti izskaidro cilvēka spēju sekmīgi adaptēties reālajā dzīvē, tika attīstīta emocionālā intelekta ideja.

Emocionālā intelekta spēju modelis

Pastāv vairākas emocionālā intelekta koncepcijas. Pēc Maijera, Saloveja un Karuzo uzskatiem, tiek izdalīti divi emocionālā intelekta pamatmodeļi (Mayer, Salovey, & Caruso, 2000): emocionālais intelekts kā spēju modelis, kurš psiholoģijas literatūrā bija arī pirmais teorētiski pamatots modelis (Mayer & Salovey, 1997) un Bar-Ona un Goulmena emocionālā intelekta jauktais modelis, skaidrojot to kā prāta un personības iezīmju kopumu (Bar-On, 1997). Kā autori pārskata rakstā norādījuši, Maijera un Saloveja sākotnējā modelī (Salovey & Mayer, 1990) emocionālais intelekts veidoja vienotu modeli ar personības faktoriem, piemēram, iejūtību un sirsnību. Vēlāk modelis tika uzlabots un, pēc autoru domām, daudz precīzāk raksturoja emocionālo intelektu (Mayer & Salovey, 1997). Maijers un Salovejs emocionālo intelektu raksturo kā spēju apzināt savas emocijas un šīs zināšanas izmantot, lai noskaidrotu problēmas cēloni un to novērstu. Viņi izvirzīja pieņēmumu, ka emocionālais intelekts ietver dažādas cilvēka spējas, kuras ir iesaistītas emocionālās informācijas adaptīvajā apstrādē, un tas ir saistīts ar četriem spēju tipiem: 1) emociju izpaušana un to novērtējuma precizitāte attiecībā gan uz sevi,

gan uz apkārtējiem cilvēkiem; 2) emocionālās pieredzes kognitīvā asimilācija; 3) emociju atpazīšana, izpratne un apjēgšana; 4) indivīda un apkārtējo cilvēku emociju adaptīva regulācija (Salovey & Mayer, 1990).

Emocionālā intelekta jauktie modeļi

Goulmens (Goleman, 1995) ir izstrādājis emocionālā intelekta jaukto modeli, izvirzot piecas jomas: emociju zināšanas, emociju vadību, sevis motivēšanu, emociju atpazīšanu citos cilvēkos un attiecību vadīšanu. Goulmena modelī ir iekļauti specifiski faktori, tādi kā emociju pakārtošana izvirzītam mērķim, apmierinājuma atlikšana un impulsivitātes apspiešana. Viņš savu modeli salīdzina ar Ego elastību, uzskatot to par diezgan līdzīgu, kurā ir iekļautas gan sociālās, gan emocionālās kompetences (Goleman, 1995).

Būtisku ieguldījumu emocionālā intelekta izpētē ir devis Bar-Ons (Bar-On, 1997). Viņš raksturojis emocionālo intelektu kā nekognitīvas spējas, zināšanas un kompetenci, kas dod iespēju cilvēkam tikt galā ar dzīves radītām situācijām un palīdz rast atbildi uz jautājumu – kāpēc vieni dzīvē ir veiksmīgāki par citiem. Viņš izvirzīja piecas kompetences sfēras, kuras palīdz cilvēkam virzīties uz sasniegumiem: 1) intrapersonālās spējas – savas personības izzināšana, zināšanas un izpratne par savām emocijām, pārliecinātība par sevi, pašcieņa, pašrealizācija, neatkarība; 2) interpersonālās spējas – savstarpējo attiecību prasmes (sociālā atbildība, līdzjūtība); 3) adaptācijas spējas – problēmu risināšana, realitātes novērtējums, pielāgošanās; 4) stresa situāciju vadība – noturība pret stresu, impulsivitāte, kontrole; 5) noteikta garastāvokļa pārsvars – laime, optimisms. Bar-Ons savā teorētiskajā darbā ir apvienojis spējas ar nekognitīviem aspektiem, piemēram, personības neatkarību, pašcieņu, garastāvokli, kas arī padara šo modeli par jauktu modeli. Vēlāk viņš savu modeli piedāvā kā emocionālo/sociālo intelektu (Bar-On, 2006), jo šajā modelī ir savstarpēji saistītas gan emocionālās, gan sociālās kompetences. Bar-Ons uzskata, ka emocionālais intelekts ir arī integrēta un neatņemama pozitīvās psiholoģijas daļa, jo abu pētījumu jomas ir ļoti līdzīgas, piemēram, cilvēka sekmīga darbība, apmierinātība un tieksšanās uz labāku dzīvi, optimisms un cerība, pašaktualizācija u.c. (Bar-On, 2010).

To, ka emocionālais intelekts palīdz cilvēkam virzīties uz sasniegumiem, apstiprina arī pētījumi šajā jomā. Piemēram, rezultāti parādīja, ka studentiem ar labākām sekmēm un augstākiem mācību sasniegumiem bija arī augstāki emocionāla intelekta rādītāji (Parker, Duffy, Wood, Bond, & Hogan, 2005; Qualter, Whiteley, Morley, & Duda, 2009). Savukārt citā pētījumā (Azimi, Asgharnejad, Kharazi, & Khoei, 2010) salīdzinot studentu demogrāfiskos rādītājus ar emocionālo intelektu, ir atklāts, ka studentiem, kuri ir laulībā, ir augstāki emocionālā intelekta adaptivitātes rādītāji salīdzinot ar neprecētajiem, savukārt vīriešiem ir augstāki rezultāti stresa kontrolē, vispārīgajā garastāvoklī un interpersonālajā faktorā nekā sievietēm. Kādā nesen

veiktā pētījumā (Landa, Martos, & Lopez-Zafra, 2010) ir atklātas savstarpējas sakarības starp psiholoģisko labklājību un emocionālo intelektu.

Opengartas (Opengart, 2007) pārskata rakstā ir norādīts, ka pētījumos ir apstiprināta emocionālā intelekta (piemēram, pašapziņas, empātijas, garastāvokļa regulācijas, stresa vadības u.c.) saistība ar sekmēm darbā. Līdzīgas atziņas ir arī citu pētnieku darbos. Piemēram, Stouga (Stough & De Guara, 2003) pētījumā, pārbaudot savstarpējo saistību starp emocionālo intelektu un darba izpildi, ir atklātas pozitīvas sakarības starp vairākiem emocionālā intelekta faktoriem un darba izpildes rādītājiem – piemēram, starp emociju vadību, emociju izpratni un kreativitāti darba vietā, starp emociju kontroli un sekmīgu darbu organizācijā. Savukārt citos pētījumos, pārbaudot emocionālā intelekta saistību ar stresu, autori norāda, ka cilvēki, kuriem ir labākas spējas izprast emocijas un kuri ir ieguvuši pieredzi pēc spēcīga stresa pārvarēt negatīvas emocijas un uzmācīgas domas, arī turpmāk vieglāk adaptējas dažādās stresa situācijās (Ramos, Fernandez-Berrocal, & Extremera, 2007). Savukārt Mikolajčaka un Luminē (Mikolajczak & Luminet, 2008) savā pētījumā ir atklājuši, ka cilvēkiem, kuriem ir augstāki emocionālā intelekta rādītāji, ir arī augstāki pašefektivitātes rādītāji, un stresa situāciju viņi novērtē kā izaicinājumu, nevis kā draudus.

Kaut arī pastāv vairākas emocionāla intelekta teorijas un literatūrā kā labākais modelis tiek atzīts emocionālā intelekta spēju modelis, tomēr šī pētījuma kontekstā, kurā tiks pētītas kognitīvās spējas, jauktais emocionālā intelekta modelis, kas ietver arī nekognitīvos faktorus, liekas piemērotāks un spējīgāks plašāk raksturot bezdarbnieku, salīdzinot ar strādājošo. Tā kā emocionālais intelekts ir saistīts ne tikai ar adaptācijas spējām, bet arī ar stresa vadību, rodas jautājums – vai tas ir atšķirīgs bezdarbniekiem un strādājošajiem, jo kā norāda iepriekšējo pētījumu pārskats, darba vide ir cieši saistīta ar emocionālo intelektu un stresa vadību, tāpēc turpmāk aplūkosim arī stresa pārvarēšanas pētniecības pieejas.

1.2. Stresa pārvarēšanas pētniecības pieejas

Stresa jēdziens

Fizioloģijā, psiholoģijā un medicīnā stresa jēdzienu lieto, lai apzīmētu ļoti plašu cilvēka stāvokļu diapazonu. Jēdziens „stress” (angļu valodā *stress* – ‘spiediens, spriedze, piepūle’) tika aizgūts no tehniskās jomas, kur šo vārdu izmantoja, lai apzīmētu ārēju spēku, kas, pielietots pret fizisku objektu, izraisa tā pretestību un uz laiku vai pastāvīgi ietekmē tā struktūru. Selje to skaidrojis kā psihiskās spriedzes stāvokli un organisma nespecifiskas reakcijas uz jebkādu nelabvēlīgu iedarbību (Selye, 1956). Līdzās stresa skaidrojumiem attīstījās arī stresa pārvarēšanas jēdziens.

Stresa pārvarēšana

Stresa pārvarēšanu angļiski apzīmē ar terminu *coping* (darbības vārds *cope* nozīmē ‘pārvarēt; tikt galā’). Kopš 1972. gada par stresa pārvarēšanas jēdzienu ir publicēti vairāk kā 25 000 raksti (Dunachek & Oakley, 2007), kas liecina, ka šis jēdziens ir raisījis daudz diskusiju. Ir attīstīti arī daudzi stresa pārvarēšanas modeļi (Billing & Moos, 1984; Heckhausen & Schulz, 1995; Lazarus & Folkman, 1984; Skinner, Edge, Altman, & Sherwood, 2003; u.c.), kas ir parādījuši stresa pārvarēšanas nozīmi cilvēka ikdienas situāciju risināšanā.

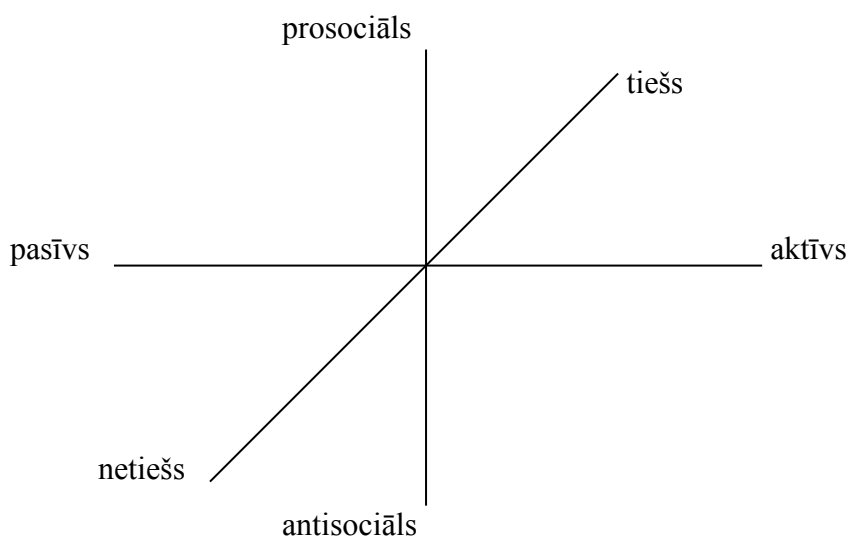
Viens no dominējošiem ir Lazarusa un Folkmanes (Lazarus & Folkman, 1984) stresa pārvarēšanas divu dimensiju modelis: 1) uz problēmu orientētā pārvarēšana; 2) uz emocijām orientētā pārvarēšana, stresa pārvarēšanu raksturojot kā indivīda un apkārtējās pasaules mijiedarbības dinamisku procesu, kuru ietekmē šīs mijiedarbības specifika, kā arī šī stresa procesa dažādās attīstības stadijas (Lazarus & Folkman, 1984). Savukārt Bilings un Mūs (Moos & Billing, 1982) piedāvā trīs dimensiju modeli: 1) situācijas novērtējums; 2) iekļaušanās situācijā; 3) izvairīšanās. Autori uzskata, ka cilvēkam ir nosacīti pastāvīga tendence uz stresa notikumiem atbildēt noteiktā veidā (Billing & Moos, 1984). Šis modelis ir nozīmīgs tieši ar trešās dimensijas pievienošanu, skaidrojot, ka cilvēkam, sastopoties ar stresa situāciju, ir iespēja ne tikai novērtēt radušos situāciju un koncentrēt domas par to, bet piešķirt stresa situācijai jaunu nozīmi attiecīgajā vidē (Moos & Billing, 1982; Park, Folkman, & Bostrom, 2001). Šeit varētu pieminēt arī citus trīs dimensiju modeļus, kuri ir izveidoti krietni vēlāk, piemēram, Hekhausena un Šulca modeli, kurš raksturo cilvēka tendenci pārvarēt stresa situāciju trīs veidos. Pirmais veids – cilvēks pats regulē situāciju un notikumus; otrs veids – cilvēks maksimāli risina tieši ar stresa situāciju saistītos notikumus, trešais veids – stresa situācijas kontroles zudums (Heckhausen & Schulz, 1995). Līdzīgu trīsdimensiju modeli piedāvā arī Skinners ar kolēģiem (Skinner, Edge, Altman, & Sherwood, 2003), uzskatot, ka cilvēki 1) stresa situācijas pārvar, koordinējot savu uzvedību konkrētā stresa situācijā; 2) mēģina stresa situāciju ierobežot; 3) gaida palīdzību no citiem cilvēkiem. Empīriskajā pētniecībā atsaucību ir ieguvis Hobfola (Hobfoll, Dunahoo, Ben-Porath, & Monnier, 1994) stresa pārvarēšanas modelis, kas uzsver, ka stresa pārvarēšana ir saistīta ar indivīda un sociālās vides mijiedarbību, t.i. ar sociālo klimatu un indivīda mijiedarbību ar citiem cilvēkiem (Hobfoll et al., 1994). Hobfols (Hobfoll, 1989) uzskatīja Lazarusa modeli par vienkāršotu stresa pārvarēšanas skaidrojumu. Piemēram, viņaprāt, pārāk liela nozīme ir piešķirta situācijas uztverei un novērtējumam, neatspoguļojot kā nozīmīgu resursu šajā procesā arī vajadzību izvairīties no stresa situācijām. Viņš pieņēma Lazarusa sākotnējo ideju par cilvēka resursiem, t.i. divām stresa pārvarēšanas asīm “aktīvs/pasīvs”, kurām vēlāk, prezentējot savu modeli, pievienoja klāt arī “prosociāls/antisociāls” dimensiju (Hobfoll et al., 1994). Tabulā nr. 1 redzamie modeļi nav apkopoti pēc kādas īpašas pazīmes, bet norāda tikai uz to daudzveidību.

1. tabula. Stresa pārvarēšanas modeļi (autores apkopojums)

<i>Autors</i>	<i>Stresa pārvarēšanas modeļu skaidrojums</i>
Moos & Billing (1982)	Uz problēmu fokusēts modelis: mēģina izmainīt vai novērst spriedzes avotu Uz emocijām fokusēts modelis: spriedzes radīto emociju vadība Uz situācijas novērtējumu fokusēts modelis: mēģina novērtēt spriedzes situācijas nozīmi
Lazarus & Folkman (1984)	Uz problēmu fokusēts modelis: stresa pārvarēšana virzīta uz problēmu risināšanu Uz emocijām fokusēts modelis: stresa pārvarēšana virzīta uz emociju regulāciju problēmu risināšanā
Carver, Scheier & Weintraub (1989)	Uz problēmu orientēts modelis: virzīts uz tiešas stresa situācijas samazināšanu Problēmu novēršana: stresa situācijas novēršana ar citas situācijas vai darbības palīdzību Izvairīšanās: fiziska izvairīšanās no stresa vai distancēšanās domās Atbalsta meklēšana: reāla palīdzības meklēšana vai emocionālā atbalsta pieņemšana no citiem cilvēkiem
Vitaliano et.al., (1990)	Uz problēmu orientēts modelis Uz emocijām orientēts modelis: 1) sevis vainošana; 2) izvairīšanās; 3) vēlamā saskatīšana
Zeidner & Hammer (1990)	Modelis, kur piedāvāta psiholoģisko resursu klasifikācija sarežģītās dzīves situācijās, uzskaitot piecas darbības jomas, kuras noteiks cilvēka darbību grūtā situācijā: 1) priekšstati un izziņa; 2) jūtas; 3) attiecības ar cilvēkiem; 4) garīgums; 5) sadzīve
Weber (1992)	Astoņas stresa pārvarēšanas formas: 1) reāla (uzvedības vai kognitīva) problēmu risināšana; 2) sociālā atbalsta meklēšana; 3) situācijas izvērtēšana/pārvērtēšana sev par labu; 4) problēmas noliegšana; 5) izvairīšanās; 6) līdzjūtība pašam pret sevi; 7) pazemināts pašvērtējums; 8) emocionālā ekspresija
Hobfoll, Dunahoo, Ben-Porath, & Monnier (1994)	Aktīvs/pasīvs rīcības veids Prosociāls/antisociāls rīcības veids Netiešs/tiešs rīcības veids
Skinner et al., (2003) u.c.	Autonomija: stresa pārvarēšanai pielietotās pūles, lai koordinētu darbību attiecīgajā vidē Kompetence: stresa pārvarēšanai pielietotās pūles tiek virzītas uz elastīgi regulējamiem un pieejamiem variantiem, lai ierobežotu stresa izsaukto situāciju Citi: stresa pārvarēšanai pielietotās pūles virzītas uz pārliecību, ka apkārt ir cilvēki ar sociāliem resursiem un tie ir pieejami

Pirmo pētījumu rezultātā Hobfols nonāca pie nepieciešamības izveidot trešo rīcības veida asi – “tiešs/netiešs” (Hobfoll, 1989). Hobfols to pamatoja ar multikulturālām atšķirībām stresa situāciju pārvarēšanā (skatīt 1. attēlu). Tiešas stresa pārvarēšanas uzvedība tiek raksturota ar atklātu rīcību – piemēram, informācijas ievākšanu, atklātu sava viedokļa paušanu, kas raksturo

cilvēka tendenci darboties vairāk savās interesēs, savukārt netiešas stresa pārvarēšanas uzvedība tiek raksturota kā sava viedokļa slēpšana, šķietama paklausība un pakļaušanās citu cilvēku uzskatiem, kas raksturo vairāk cilvēka tendenci izvairīties no konfliktiem, lai saglabātu miera situāciju. Hobfols uzskatīja, ka viņa modelis atšķiras no citiem stresa pārvarēšanas modeļiem galvenokārt ar to, ka, pirmkārt, ņem vērā sociālo kontekstu; otrkārt, daudzas stresu izraisošas situācijas iekļauj interpersonālo faktoru; treškārt, stresa pārvarēšanas „saturs” var būt kā sekas, atrodoties attiecīgā sociālā klimata ietekmē; un ceturtkārt, cilvēka stresa pārvarēšana bieži ir atkarīga no interakcijas ar citiem cilvēkiem (Hobfoll, 1989).

1. attēls. Daudzdimensionālais stresa pārvarēšanas modelis (Hobfoll et al., 1994).

Pamatojoties uz izveidoto teoriju, Hobfols ar kolēģiem (Hobfoll & Monnier, 1998) tika izveidojis arī jaunu stresa pārvarēšanas aptauju – Stresa pārvarēšanas stratēģiju pieeju skalu (Strategic Approach to Coping Scales (SACS), 1998), kas izmantota dotajā pētījumā. Aptauja ir domāta informācijas iegūšanai par cilvēka rīcību stresa situācijās un kādām stresa pārvarēšanas taktikām viņš dod priekšroku.

Salīdzinoši nesen Cīgelmans un Lipke (Ziegelman & Lippke, 2009), prezentējot pētījumus par stresa pārvarēšanu saistībā ar darba vidi, veselību, slimību, sociāliem faktoriem, terorismu, emocijām un personību, norādīja, ka šie pētījumi parāda ievirzi turpmākajiem pētījumiem. Komentējot minētos pētījumus, Folkmane (Folkman, 2009) pievērš uzmanību vairākiem aktuāliem pētījuma virzieniem, kuri būtu attīstāmi arī turpmāk stresa pārvarēšanas izpētē, piemēram, stresa pārvarēšana starppersonu aspektā (Knoll, Schwarzer, Pfuller, & Kienle, 2009, kā norādīts Folkman, 2009) (sejas un ķermeņa ekspresija, ar kuru var ne tikai nodot informāciju, bet arī savstarpēji viens otru ietekmēt), empātijas nozīme cilvēku savstarpējā

mijiedarbībā ilgstoša stresa periodā, ticība un vēlme pārvarēt situāciju un aktīvas stresa pārvarēšanas nozīme kā personības īpatnība (O'Brien, DeLongis, Pomaki, Puterman, & Zwicker, 2009, kā norādīts Folkman, 2009). Folkmane (Folkman, 2009) arī norāda, ka viens no interesantākajiem virzieniem stresa pārvarēšanas izpētē būtu pozitīvu un negatīvu emociju novērojums stresa laikā. Viņa uzskata, ka tieši pozitīvas emocijas ir noteicošās psihiskās un fiziskās veselības aizsardzībai. Pozitīvās un negatīvās emocijas stresa laikā „darbojas” relatīvi neatkarīgi un arī stresa pārvarēšanas procesi ir atšķirīgi. Viņasprāt, aizsargājot savu psihisko un fizisko veselību ilgstoša stresa apstākļos, var izmantot uz domāšanu fokusētu stresa pārvarēšanu, t.i. pastiprinot motivāciju, palīdzēt sev domāt pozitīvāk, skaidrāk un analītiskāk par to, kā ir jāīstojas (Folkman, 2008, 2009), tātad ir svarīgi vadīt emocijas. Nozīmīgas idejas ir sniegušas arī Latvijas pētnieces par daudzveidīgiem stresa cēloņiem, tā izpausmēm un profilaksi, analizējot piecas sintoniskā modeļa paškonceptijas sastāvdaļas, kas realizējas trīs atsevišķos stresa vadības posmos. Pirmā posma paņēmieni spriedzi samazina nekavējoties, otrs prasa praktisku iemaņu apguvi, bet trešais – palīdz izvērtēt savus uzskatus un mainīt attieksmi (Nucho & Vidnere, 2004).

Kāda cita pētījuma autori (Dunachek & Oakley, 2007) norāda, ka stresa pārvarēšana tiek pētīta saistībā ar ļoti dažādiem faktoriem, piemēram, ar motivāciju, lēmumu pieņemšanu, veselību, personību un ar to, kā cilvēks tiek galā ar darba situācijām un kādi stresa pārvarēšanas veidi ir vai nav adaptīvi. Piemēram, pētījumos par stresa pārvarēšanu tiek norādīts, ka pastāv saistība starp stresa pārvarēšanu un sociālo līmeni/statusu (Drageset & Lindstrom, 2005); ka cilvēkam raksturīgie stresa pārvarēšanas veidi ietekmē darba meklējumu aktivitāti (Caplan, Vinokur, Price, & Ryn, 1989); ir arī konstatēts, ka bezdarbniekiem ir zemas problēmu risināšanas spējas (Christensen & Holsten, 2006). Pētot bezdarbnieku personību, pētījumos tiek secināts, ka bezdarbniekiem ir statistiski nozīmīgi zemāki rādītāji stresa pārvarēšanā, emocionālajā stabilitātē, intelektā, paškontrolē un problēmu risināšanas prasmēs, bet augstāki rādītāji, piemēram, neirotismā (Albion, Fernie, & Burton, 2003; Taanila, Rantakallio, Koironen, von Wendt, & Jarvelin, 2005; Winefield, 1995).

Interesantas atziņas ir ieguvuši daži pētnieki (Shankland, Franca, Genolini, Guelfi, & Ionescu, 2009) pārbaudot stresa pārvarēšanas stratēģijas alternatīvo skolu (piem., Montessori) audzēkņiem un tradicionālo skolu audzēkņiem. Autori izvirzīja pieņēmumu, ka alternatīvo skolu audzēkņi lielākā mērā izmanto uz problēmu orientēto stresa pārvarēšanas stratēģiju, salīdzinot ar tradicionālās skolas audzēkņiem. Savu pieņēmumu viņi pamatoja ar pašdeterminācijas teoriju, ka autonomas un atbalstošs klimats veicina pozitīvu stresa pārvarēšanu, t.i. uz problēmu orientētu stresa pārvarēšanu. Kā norāda autori, uz problēmu orientētās stresa pārvarēšanas stratēģijas negatīvi korelē ar trauksmi un stresu, bet uz emocijām orientētās stresa pārvarēšanas stratēģijas prognozē depresiju. Iegūtie rezultāti parādīja statistiski nozīmīgas atšķirības starp skolu audzēkņiem. Alternatīvo skolu audzēkņi lielākā mērā izmanto uz problēmu orientētās stresa

pārvarēšanas stratēģijas (Shankland et al., 2009). Šajā pētījumā iegūtās atziņas, kuras norāda uz autonomu un atbalstošu vidi, kas ietekmē stresa pārvarēšanas veidus, kā arī iepriekš pieminētie Folkmanes komentāri, vēršot uzmanību uz pozitīvu emociju nozīmi stresa pārvarēšanā, ir aktuālas arī bezdarbnieku personības pētījumos. Piemēram, jāpievērš uzmanība videi, kurā atrodas cilvēks bez darba, un viņa emocionālajam fonam, kurš var ietekmēt to, kādas stresa pārvarēšanas stratēģijas cilvēks izmanto.

Tāpat stresa pārvarēšana ir nenoliedzami vistiesākā veidā ar nodarbinātības statusu saistīts konstrukts, jo bezdarbs rada nopietnu stresu un nepieciešamību cilvēkam tikt ar šo situāciju galā. Tomēr jāatzīmē, ka arī darba vide var radīt nopietnu stresu, tādējādi vēl jo vairāk aktualizējot jautājumu – vai stresa pārvarēšana atšķiras strādājošajiem un bezdarbniekiem?

Nobeigumā jāatzīmē, ka plašas diskusijas ir izraisījis šāds jautājums – vai stresa pārvarēšanas stratēģijas un psiholoģiskās aizsardzības mehānismi ir līdzīgi vai atšķirīgi procesi? Neraugoties uz to, ka stresa pārvarēšanas stratēģijas konstrukts ir attīstīts kognitīvās teorijas ietvaros, bet psiholoģiskās aizsardzības mehānismi – psihoanalītiskās skolas ietvaros, tātad priekšstati nāca no ļoti atšķirīgām teorētiskām skolām psiholoģijā, aizvien aktīvāk notiek diskusijas par šo konstruktu savstarpēju saistību. Piemēram, ka psiholoģiskās aizsardzības mehānismi un stresa pārvarēšanas stratēģijas ir ar vienotu mērķi, bet atšķirīgiem psiholoģiskiem procesiem (Cramer, 1998, 2000). Tāpēc ir lietderīgi aplūkot arī psiholoģiskās aizsardzības mehānismus, kam pievērsīsimies nākamajā nodaļā.

1.3. Psiholoģiskās aizsardzības mehānismu jēdziens dažādu teorētisko pieeju skatījumā

Psiholoģisko aizsardzības mehānismu jēdziens ir viens no vispretrunīgāk skaidrotajiem jēdzieniem psiholoģijā. Starp psihoanalītisko un citu skolu virzienu pārstāvjiem pastāv liela viedokļu atšķirība, kas ir psiholoģiskās aizsardzības mehānismi un cik tie ir apzināti vai neapzināti, novērojami vai nenovērojami (Cramer, 2000, Erdelyi, 2001; Kramer, 2010; Miceli & Castelfranchi, 2001). Piemēram, Veijāns (Vaillant, 1977) ir sākotnēji definējis astoņus psiholoģiskās aizsardzības mehānismus, Freida (Freud, 1937) ir aprakstījusi desmit, Brenners (Brenner, 1973) vienpadsmit, Horovics ar kolēģiem aprakstījuši 28 mehānismus (Horowitz, Markman, Stinson, Fridhandler, & Ghannam, 1990), Bibrings ar kolēģiem izdalīja 39 aizsardzības mehānismus (Bibring, Dwyer, Huntington, & Valenstein, 1961), bet Saps un Vorens izdalīja 44 (Suppes & Warren, 1975) psiholoģiskās aizsardzības mehānismus.

DSM-IV klasifikatorā iekļautā definīcija skaidro, ka *„psiholoģiskās aizsardzības mehānismi ir automātiski psiholoģiski procesi, kas palīdz atbrīvoties no trauksmes vai to samazināt līdz minimumam. Psiholoģiskās aizsardzības procesi ir individuālas un bieži neapzinātas reakcijas, kuras cilvēks pielieto kā internāli, tā arī eksternāli, lai aizsargātu savu*

psihisko struktūru no nepatīkamām un stresa situācijām” (APA, 2004, 751. lpp). Vēsturiskā skatījumā psiholoģiskās aizsardzības mehānismu jēdziens pirmo reizi tika pieminēts Freida monogrāfijā (Freud, 1894/1954), aizsardzības funkcijas piedēvējot cilvēkiem ar spēcīgiem emocionāliem pārdzīvojumiem vai ar histēriskām rakstura iezīmēm, skaidrojot tos kā mēģinājumus “aizmirst” jeb “izstumt” no apziņas sev nepatīkamos pārdzīvojumus.

Vēlāk tie tika aplūkoti arī kā normālas, adaptīvas uzvedības aizsardzības mehānismi (Bowins, 2004; Cramer, 2000; Kramer, 2010; Vaillant, 2000). Klasiskās psihoanalīzes izpratnē aizsardzības mehānismi tika uztverti, un analizēti vairāk kā negatīvs personību ietekmējošs process, un terapijas uzdevums bija mazināt to intensitāti. Freida (Freud, 1937) ir aprakstījuši desmit psiholoģiskās aizsardzības mehānismus: regresija, izstumšana, reakcijas veidošanās, izolācija, projekcija, racionalizācija, aizvietošana, atsvešināšanās, identifikācija un sublimācija, paužot uzskatu, ka jebkurš indivīds izmanto viņam raksturīgu aizsardzības mehānismu repertuāru. Līdzīgu ideju pauž arī Šapiro, uzskatot, ka aizsardzības mehānismi var veidot personības iezīmes, kas izpaužas četros uzvedības stilos: 1) rigīdais stils, kam raksturīga uzmācīga uzvedība; 2) paranojālais stils, kam raksturīgs realitātes zudums un paaugstināts aizdomīgums; 3) histeroīdais stils, kas izpaužas kā nomāktība vai izteikta emocionalitāte; 4) impulsīvais stils, kam raksturīga bezmērķīga aktivitāte (Shapiro, 1965, kā norādīts Vaillant, 1992b). Lai gan Šapiro nav psiholoģiskās aizsardzības mehānismus iedalījis adaptīvos un neadaptīvos līmeņos, tomēr viņa iedalījums norāda uz tendenci aizsardzības mehānismus grupēt pēc kādām kopīgām pazīmēm. Kā piemēru var aplūkot aizsardzības mehānismu hierarhiju, kuru Veijāns ir strukturējis, vadoties pēc sākotnējo aizsardzības mehānismu teorētiskā raksturojuma (skat. 2. tabulu). Tabulā redzami psiholoģiskās (ego) aizsardzības mehānismi, kurus Veijāns, ņemot vērā to raksturojumu, ir iedalījis pēc adaptācijas līmeņiem, un tajā ir iekļauti zinātniskajā literatūrā paši pirmie zināmie autori, kuri aprakstīja psiholoģiskās aizsardzības mehānismus to klasiskajā izpratnē (Vaillant, 1992b). Kā redzams, tie ir atšķirīgi, piemēram, Fenihels (Fenichel, 1945, kā norādīts Vaillant, 1992b) jau 1945. gadā ir piedāvājis nodalīt adaptīvos un neadaptīvos mehānismus, iedalot tos „veiksmīgos” un „neveiksmīgos”, pie pirmajiem minot visa veida sublimācijas tipus, pie otrajiem – noliegumu, projekciju, regresiju, izolāciju, izstumšanu u.c. Pārējie autori aizsardzību mehānismus iedala līdzīgi, tikai ar dažiem izņēmumiem – piemēram, psihotiskajā līmenī nav iekļauts neviens no Simonda (Symond, 1945, kā norādīts Vaillant, 1992b) aizsardzības mehānismiem, bet ir iekļauta regresija neirotikajā līmenī, kas savukārt nav iekļauta citu pētnieku modeļos. Jāatzīmē, ka regresijas mehānisms mūsdienu klasifikācijā (Vaillant, 1992a) netiek raksturots kā adaptīvs, savukārt nomākšanas (suppression) mehānisms, kurš šodien tiek lietots Veijāna klasifikatorā, ir tikai Kolba modelī, bet humoru kā adaptīvu aizsardzības mehānismu nav iekļāvis savos modeļos neviens no pētniekiem.

2. tabula. Aizsardzības mehānismu teorētiskā hierarhija (Vaillant, 1992b, 49.lpp.)

Nosaukums	Simonds (Symonds, 1945)	Bibrings (Bibring & Huntington, 1961)	Freida (Freud, 1937)	Fenišels (Fenichel, 1945)	Kolbs (Kolb, 1968)
1. līmenis: Psihotiskais					
Noliegums (psihotisks)(<i>Denial</i>)		Noliegums	Noliegums	Noliegums	Noliegums
Sagrozīšana (<i>Distortion</i>)		Depersonalizācija	Sagrozīšana		
2. līmenis: Nenobriedušais					
Projekcija (<i>Projection</i>)	Projekcija	Projekcija	Projekcija	Projekcija	Projekcija
Šizoīdās fantāzijas (<i>Schizoid fantasy</i>)	Fantāzijas	Noliegums caur fantāziju	Noliegums caur fantāziju		
Hipohondrija (<i>Hypochondriasis</i>)		Saslimšana	Introjēcija	Introjēcija	
Pasīvi agresīva uzvedība (<i>Passive- aggressive behaviour</i>)	Kompromiss	Piekāpšanās	Pret sevi vērsta uzvedība		
Uz āru vērsta uzvedība (<i>Acting-out</i>)		Izlāde darbībā			
3. līmenis: Neirotikais					
Intelektualizācija (<i>Intellectualization</i>)	Intelektualizācija	Intelektualizācija	Intelektualizācija	Intelektualizācija	Intelektualizācija
Apspiešana (<i>Repression</i>)	Apspiešana	Apspiešana	Apspiešana	Apspiešana	Apspiešana
Pārvirze (<i>Displacement</i>)	Pārvirze	Pārvirze	Pārvirze	Pārvirze	Pārvirze
Reakcijas veidošanās (<i>Reaction formation</i>)	Reakcijas veidošanās	Reakcijas veidošanās	Reakcijas veidošanās	Reakcijas veidošanās	Reakcijas veidošanās
Šķelšanās (<i>Dissociation</i>)	Regresija	Afektivi zācija			
4. līmenis: Adaptīvais					
Altruisms (<i>Altruism</i>)		Altruistiska pakļaušanās	Altruisms		
Humors (<i>Humor</i>)					
Nomākšana (<i>Suppression</i>)					Nomākšana
Paredzēšana (<i>Anticipation</i>)	-	Kontrole pār domām			Apzināta kontrolē
Sublimācija (<i>Sublimation</i>)	Sublimācija	Sublimācija	Sublimācija	Sublimācija	Sublimācija

Interesanti, ka, lai gan Freida nav runājusi par aizsardzības mehānismiem kā adaptīviem vai neadaptīviem, tomēr, kā redzams apkopojumā pēc Veijāna iedalījuma, tie jau tikuši raksturoti kā adaptīvāki vai mazāk adaptīvi aizsardzības mehānismi. Veijāns piedāvāja psiholoģiskās aizsardzības mehānismus skatīt kā personības adaptācijas procesu, klasificējot tos četros tipos atbilstoši indivīda adaptācijas spēju līmeņiem, uzskatot, ka indivīda adaptācijas līmeņi ietekmē psihisko veselību, uzvedību un sasniegumus (Vaillant, 1992a).

Veidojot hierarhisku struktūru psiholoģiskās aizsardzības mehānismiem, Veijāns uzskatīja, ka tie var būt nepietiekoši efektīvi adaptācijas procesā, tomēr liela daļa cilvēku ļoti veiksmīgi spēj

adaptēties. Tātad ir tādi aizsardzības mehānismi, kuri ir adaptīvāki nekā citi. Tādējādi viņš definē psiholoģiskos aizsardzības mehānismus kā adaptācijas stilus, iedalot tos šādos līmeņos:

I – primitīvie, patoloģiskie aizsardzības mehānismi: projekcija, noliegšana, šķelšanās, primitīva izolācija;

II – nobriedušie aizsardzības mehānismi: izlāde darbībā, pārvirze, hipohondrija, introjēcija, pasīva agresija, atreaģēšana *ārpus* situācijas;

III – neirotikie aizsardzības mehānismi: izolācija, intelektualizācija, apspiešana, reakcijas veidošanās;

IV – nobriedušie aizsardzības mehānismi: altruisms, sublimācija, humors, pievienošanās (*affiliation*) un nomākšana (*suppression*) (Vaillant, 1992a).

Kā atzīmējusi Makviljamsa (McWilliams, 2001), tad cilvēkam, kurš pielieto primitīvās aizsardzības mehānismus, „darbojas” vienotā, nediferencētā veidā nedalāmi kognitīvie, afektīvie un uzvedības procesi, nenorobežojot ārējo pasauli no saviem iekšējiem pārdzīvojumiem. Tas nozīmē, ka cilvēks uztver ārējo realitāti kā saplūdušu vai saistītu ar sevi, nespējot objektīvi izprast savus emocionālos pārdzīvojumus un tos nodalīt no ārpasaulas. Kā piemērus var minēt noliegumu, šķelšanos vai projekciju. Savukārt adaptīvās aizsardzības mehānismi raksturo cilvēka spēju norobežot ārējo pasauli no saviem iekšējiem pārdzīvojumiem, diferencējot domas, jūtas un uzvedību (McWilliams, 2001). Tātad cilvēks ar adaptīviem aizsardzības mehānismiem ir spējīgs objektīvāk raudzīties uz sev apkārt notiekošo, „nesaplūdinot” iekšējos pārdzīvojumus ar ārējo pasauli, un tādējādi varētu būt adaptīvāks sociālajā vidē. Līdz ar to varētu pieļaut, ka cilvēks, kurš pielieto mazāk adaptīvus aizsardzības līmeņus, drīzāk varētu būt bezdarbnieka statusā un otrādi – tas, kurš pielieto nobriedušas aizsardzības mehānismus, drīzāk varētu būt strādājošā statusā.

Ņemot par pamatu Veijāna aizsardzības mehānismu hierarhiju, Bonds (Bond, 1986) ir izstrādājis Aizsardzības stilu aptauju (Defense Style Questionnaire), kas pēta psiholoģiskās aizsardzības mehānismu līmeņus, veidojot attiecīgu to hierarhiju, iekļaujot tajā arī apzinātus mehānismus. Viņš uzskatīja, ka aizsardzības mehānismi var būt kā apzināti, tā arī neapzināti, dažkārt pašam cilvēkam par tiem pat nenojaušot, bet apkārtējiem labi redzami un novērojami uzvedībā. Bonds (Bond, 1986) uzskata, ka ar pašnovērtējuma metodi ir iespējams novērtēt savu aizsardzības mehānismu reakcijas.

Psiholoģijas pētījumos nosacīti varētu izdalīt divu veidu psiholoģiskās aizsardzības mehānismu iedalījumu. Viens tiek vairāk balstīts uz Veijāna (Vaillant, 1992a) psiholoģiskās aizsardzības mehānismu stilu iedalījumu, otrs uz klasiskās Freida (Freud, 1894/1954) teorijas pamata. Klasiskās psihoanalīzes ietvaros psiholoģiskās aizsardzības mehānismi netiek skaidroti pēc to adaptivitātes; tās izpratnē šo mehānismu funkcija ir pasargāt indivīda psihi no nepatīkamiem stresu izraisošiem pārdzīvojumiem, kas ne vienmēr ir adaptīvi. Savukārt Veijāns

iedala psiholoģiskās aizsardzības stilus pēc to adaptivitātes pakāpes. Citi autori atbalsta ideju pētīt psiholoģiskās aizsardzības mehānismus no to neapzinātā statusa viedokļa, izstrādājot arī attiecīga rakstura pētniecības metodes.

3. tabula. Plučika piedāvātās astoņas bazālās emocijas un to saistība ar psiholoģiskās aizsardzības mehānismiem (Plutchik, 2000a, 173.lpp)

Psiholoģiskās aizsardzības mehānisms	Definīcija	Emocija	Diagnostiskā kategorija
Noliegums (<i>Denial</i>)	Atteikšanās atzīt to, ko redz un dzird; parasti tā ir saistīta ar nepatīkamas un sāpīgas informācijas pieņemšanu	Pieņemšana (<i>Acceptance</i>)	Histērisks (<i>Hysteric</i>)
Apspiešana (<i>Repression</i>)	Nespēja atcerēties vai kognitīva izvairīšanās apzināties situācijas, kas izraisa trauksmi, negatīvas izjūtas vai pārdzīvojumus	Bailes (<i>Fear</i>)	Pasīvs (<i>Passive</i>)
Regresija (<i>Regression</i>)	Atgriešanās kādā no agrākajām attīstības stadijām vai funkcijām, lai izvairītos no trauksmes un naidu vai dusmas izsaucošām situācijām, kas izpaužas arī uzvedībā, kādu indivīds vairs nepielieto	Izbrīns (<i>Surprise</i>)	Psihopātisks (<i>Psychopathic</i>)
Kompensācija (<i>Compensation</i>)	Nepiepildītu, nerealizētu vēlmju realizēšana caur sapņiem un fantāzijām vai aizvietošana ar ko citu mazsvarīgāku	Bēdas (<i>Sorrow</i>)	Depresīvs (<i>Depressed</i>)
Projekcija (<i>Projection</i>)	Tendence piedēvēt citiem savus pašam nepieņemamos impulsus, jūtas un domas	Riebums (<i>Disgust</i>)	Paranoīds (<i>Paranoid</i>)
Pārvirze (<i>Displacement</i>)	Tendence vispārināt vai pāradresēt jūtas vai atbildes reakciju uz citu mazāk draudošu objektu vai situāciju	Dusmas (<i>Anger</i>)	Agresīvs (<i>Aggressive</i>)
Intelektualizācija (<i>Intellectualization</i>)	Izvairīšanās no emocionāli nozīmīgām tēmām, apskatot tās tikai intelektuālā līmenī	Cerība, gaidas (<i>Expectation</i>)	Obsesīvs (<i>Obsessional</i>)
Reakcijas veidošanās (<i>Reaction Formation</i>)	Sev nepieņemamās uzvedības, domu vai jūtu mainīšana uz diametrāli pretējām	Prieks (<i>Joy</i>)	Maniakāls (<i>Maniac</i>)

Piemēram, Plučiks ar līdzautoriem (Plutchik, 2000; Plutchik, Kellerman, & Conte, 1979) izstrādājis Dzīves stila (Life Style) aptauju, pieņemot, ka aizsardzības mehānismi ir neapzināti, jo ir saistīti ar pretrunīgām un negatīvām emocijām, kuras savukārt var izmantot kā diagnostisku kategoriju. Aprakstot piedāvāto modeli, Plučiks (Plutchik, 1962, 2000a) raksturo emocijas kā nozīmīgu adaptācijas faktoru. Viņš uzskatīja, ka katrai emocijai vai emociju kombinācijai atbilst noteikts fizioloģisks un ekspresīvs uzvedības komplekss – piemēram, personības īpašības var

skaidrot kā vairāku bazālo emociju apkopojumu; līdzīgi arī psiholoģiskās aizsardzības mehānismus var skaidrot, analizējot emocijas un izmantot tos diagnostikā (skat. 3. tabulu). Pētnieks uzskatīja, ka psiholoģiskās aizsardzības mehānismi ir nosacīti stabili specifiski afektīvi stāvokļi, kuri ir saistīti ar noteiktām emocijām. Piemēram, kā redzams 3. tabulā, nolieguma mehānisms ir saistīts ar pieņemšanas (*acceptance*) emociju, tātad cilvēks nespēj pieņemt kādu informāciju, to noliedzot. Kā norādījis Plutčiks, šāda veida noliegums izpaužas kā histēriska uzvedība. Piemēram, apspiešana ir saistīta ar baiļu emociju, kā rezultātā cilvēka uzvedība, kurš nespēj apzināties savas bailes, ir pasīva. Pārvirzes aizsardzības mehānisms ir saistīts ar dusmām un raksturo agresīvas uzvedības impulsus; kompensācija ir saistīta ar bēdām, kas var izpausties kā depresīvas uzvedības tendences utt. Plutčiks uzskata, ka visas astoņas emocijas veido četras bipolāras kombinācijas saistībā ar psiholoģiskajiem aizsardzības mehānismiem, piemēram, apspiešana – bailes, pārvirze – dusmas; reakcijas veidošanās – prieks, kompensācija – bēdas; projekcija – riebums, noliegums – pieņemšana; intelektualizācija – cerība, regresija – izbrīns. Raksturojot psiholoģiskās aizsardzības mehānismu darbību, viņš bija pārliecināts, ka to rezultātā cilvēks emocionāli nepatīkamu informāciju var aizmirst, neuztvert vai interpretēt sev vēlamā veidā. Tas nozīmē, ka emocijas un psiholoģiskās aizsardzības mehānismi ir savstarpēji saistīti. Plutčiks uzskata, ka katram psiholoģiskās aizsardzības mehānismam ir raksturīgas personības īpašības, sociālās vajadzības, uzvedības specifika un darbības rezultāts (skat. 4. tabulu). Kā redzams 4. tabulā, cilvēks, kurš pielieto apspiešanas mehānismu, ir kautrīgs, bikls, padevīgs un paklausīgs. Šāds cilvēks centīsies izvairīties no sociālām attiecībām, mēģinot palikt pēc iespējas tālāk no kādu lēmumu pieņemšanas. Savukārt pārvirzes mehānisms raksturo cilvēku, kurš ir tendēts izmantot agresiju, meklējot “grēkāzi”, un parasti viņam ir raksturīgi izpaust dusmas tādā veidā un vietā, kur nav jābīstas no atreibības. Dotais psiholoģisko mehānismu raksturojums nav pretrunā ar psihoanalītisko interpretāciju par to neapzināto statusu, jo, kā uzskata Plutčiks, tos var novērtēt un diagnosticēt, novērojot un diagnosticējot cilvēka emociju izpausmes.

Psiholoģisko aizsardzības mehānismu jēdziens līdztekus palielinātai interesei ir izpelnījies arī nozīmīgu kritiku. 20. gs. 30.–60. gados šie mehānismi tika analizēti, galvenokārt pētot izstumšanas mehānismu kā aizmirstāšanas procesu, un liekot akcentu uz atmiņas procesiem un projekcijas mehānismu. Viens no ievērojamākiem kritiķiem šajā jomā ir Holms (Holmes, 1972, 1974, 1990). Holmsa argumenti pret aizsardzības mehānismiem galvenokārt ietver nevis neapzināto procesu noliegumu, bet kritiku par pētījumu metodoloģiskajiem pamatiem un veikto eksperimentu iegūtajiem rezultātiem – piemēram, vai, pārbaudot atmiņu, var izvirzīt atzinumu par neapzināto psihes daļu, vai arī runa ir par uztveres īpatnībām (Holmes & McCaul, 1989; Paulhus, Fridhandler, & Hayes, 1997).

4. tabula. Ego aizsardzības struktūra (Plutchik, 2000a, 119.lpp.)

<i>Aizsardzības mehānisms</i>	<i>Raksturīgās īpašības</i>	<i>Sociālās vajadzības</i>	<i>Rīcība</i>	<i>Funkcija</i>
Apspiešana	Kautrs Pasīvs Apātisks Padevīgs Paklausīgs	Vajadzība izvairīties vai attālināties no sociālām attiecībām	Aizmirst sāpīgos notikumus	Palikt pasīvam un izvairīties no trauksmi izsaucošiem lēmumiem
Pārvirze	Agresīvs Provokatīvs Cinisks	Vajadzība meklēt „grēkāzi”, kurš absorbēs naidu	Uzbrukt simboliskam vai reālam, bet citam frustrācijas avota ”aizvietotājam”	Izpaust dusmas no atreibības drošā veidā un vietā
Reakcijas veidošana	Altruistisks Puritānisks Apzinīgs Morālistisks	Vajadzība rādīt labu uzvedību	Mainīt jūtas par interesanto un svarīgo uz pretējām	Slēpt interesi par slikto un it sevišķi par seksuālu uzvedību
Kompensēšana	Lielīgs Sapņojošs Tāds, kas uztraucas par neatbilstību	Vajadzība būt atpazīstamam, apbrīnotam un atzītam par labāko	Pārspīlēt pozitīvo viedokli par sevi	Vājuma vai zaudējuma aizstāšana ar ko citu
Noliegums	Nekritisks Uzticīgs Iespaidojams Lētticīgs Romantisks	Vajadzība izvairīties no konflikta sociālajās attiecībās	Ļoti maigā veidā skaidrot bailes un problēmas	Saglabāt un uzturēt otra jūtas vai mīlestību
Projekcija	Kritisks Vainu meklējošs Aizvainojošs	Vajadzība identificēt nepilnības citos	Vainot vai būt hiperkritiskam	Samazināt jūtas par savu mazvērtību, kautrīgumu un citām nepilnībām
Intelektualizācija	Valdonīgs Dominējošs Īpašniecisks	Vajadzība kontrolēt visas sociālās attiecības	Atrast saprātīgu attaisnojumu visām rīcībām	Novērst nevēlamas un pēkšņas jūtu izpausmes
Regresija	Impulsīvs Nemierīgs Bezpalīdzīgs	Vajadzība „izspēlēt” visus impulsus	Rādīt izteikti impulsīvu un nenobriedušu uzvedību	Panākt no otra savas impulsīvas darbības akceptēšanu

20. gs. 70. gados pētījumi par psiholoģisko aizsardzību atsākas ar jaunu ievirzi, mēģinot apvienot tradicionālos psihodinamiskos priekšstatus par neapzinātā ietekmi ar

informācijas pārstrādes teoriju (Erdelyi, 1985), galvenokārt pievēršot uzmanību izstumšanas un projekcijas pētījumiem laboratorijas apstākļos, kā arī attīstot atbilstošus psihometriskos instrumentus to izpētei, paverot iespēju pētīt neapzinātos mehānismus ne no psihoanalīzes pozīcijas, bet kognitīvās teorijas ietvaros (Erdelyi, 1985).

Šodien psiholoģijā nav vienota uzskata ne par psiholoģiskās aizsardzības mehānismu skaidrojumu, ne to skaitu, lai gan visi ir vienisprātis, ka tie eksistē. Diskusijas par aizsardzības mehānismiem notiek visos to aspektos – gan par iedalījumu, gan par funkcijām (piemēram, kurus psiholoģiskās aizsardzības mehānismus var uzskatīt par neapzinātiem, un vai apzinātos psiholoģiskās aizsardzības mehānismus savukārt var uzskatīt par psiholoģiskās aizsardzības mehānismiem). Piemēram, Brenners (Brenner, 1973) neuzskata, ka „nomākšana” (*suppression*) ir psiholoģiskās aizsardzības mehānisms, skaidrojot to vairāk kā apzinātu aktivitāti. To savā aptaujā nav iekļāvis arī Pluččiks (Plutchik, 2000), Perijs un Kūpers (Perry & Cooper, 1989). Savukārt citi pētnieki, tieši pretēji, šo mehānismu (un arī vēl citus – humoru, altruismu u.c.) ir iekļāvuši savos modeļos kā psiholoģiskās aizsardzības mehānismu (Andrews, Pollock, & Stewart, 1989; Bond & Sigal, 1983; Vaillant, 1992a).

Psiholoģiskās aizsardzības mehānismu iedalījums lielā mērā ir atkarīgs no pētnieka teorētiskās pieejas – piemēram, vairāki pētnieki savos modeļos ir iekļāvuši gan neapzinātus, regresīvus aizsardzības mehānismus to klasiskajā psihoanalīzes izpratnē, gan arī apzinātus, adaptīvus aizsardzības mehānismus (Bond, Gardner Cristian, & Sigal, 1983; Haan, Stroud, & Holstein, 1973; Semrad, Grinspoon, & Feinberg, 1973; Vaillant, 2000). Savukārt Nalčadžans uzskata, ka psiholoģiskās aizsardzības mehānismu galvenais mērķis ir izvairīties no trauksmi izraisošām situācijām un panākt personības adaptēšanos jebkādā līmenī vai formā. Viņš uzskata, ka galvenais psiholoģiskās aizsardzības mehānismu raksturotājs ir nevis to apzinātajā vai neapzinātajā statusā, bet gan tas, ka tie neatkarīgi no situācijas, paliek noturīgi un stabili. Viņaprāt, psiholoģiskās aizsardzības mehānismi var būt pielietoti arī novēloti, kad situācija ir jau sen piedzīvota, skaidrojot to ar sarežģītiem personības adaptācijā iesaistītiem procesiem (Nalčadžans, 2000). Savukārt Dragūns (2004) norāda, ka ir iespējams paredzēt specifisku aizsardzības mehānismu rašanos draudīgās, konflikta un stresa situācijās, uzsverot, ka šajā jomā empīriskie pētījumi ir vēl joprojām nepietiekami un ir daudz jautājumu – vai aizsardzības mehānismi ir efektīvi trauksmes mazināšanā, vai nobrieduši un kompleksi aizsardzības mehānismi ir efektīvāki nekā zemāka līmeņa/primitīvāki aizsardzības mehānismi, vai ir specifiski aizsardzības mehānismi, kuri izpaužas cilvēkam kā uzvedības sekas (Dragūns, 2004).

Jaunākajos pētījumos šī diskusija tiek turpināta. Neraugoties uz to, ka psiholoģiskās aizsardzības mehānismu jēdziens ir ticis attīstīts psihodinamiskās pieejas ietvaros, bet stresa pārvarēšanas jēdziens – kognitīvās pieejas ietvaros, pētījumos aizvien biežāk tiek uzdots jautājums, vai psiholoģiskās aizsardzības mehānismi un stresa pārvarēšanas stratēģijas ir līdzīgi

vai atšķirīgi procesi. Uz šo jautājumu pagaidām vienozīmīgas atbildes nav. Kreimere (Cramer, 1998, 2000) skaidro, ka stresa pārvarēšana ir apzināta, savukārt psiholoģiskās aizsardzības mehānismi ir neapzināti. Kreimeres viedoklim nepiekrīt Erdēlji (Erdelyi, 2001), norādot, ka tie var būt gan neapzināti, gan arī apzināti procesi. Savukārt Krāmere (Kramer, 2010) uzskata, ka nav pamata kā galvenās atšķirības starp stresa pārvarēšanu un aizsardzības mehānismiem minēt to apzināto vai neapzināto statusu, radot tikai vēl lielāku neskaidrību šajā jautājumā. Mēģinot risināt šo problēmu, Krāmere ar kolēģi (Kramer, De Roten, Michel, & Despland, 2009) veica pētījumu, kurā pārbaudīja psiholoģiskās aizsardzības mehānismu, stresa pārvarēšanas stratēģiju un slimības simptomu izmaiņas īstermiņa dinamiskajā psihoterapijā. Iegūtie rezultāti parādīja, ka terapijas procesā pirmo divdesmit sesiju laikā pacientu psiholoģiskās aizsardzības mehānismi nemainījās, atšķirībā no stresa pārvarēšanas stratēģijām. Kā norāda pētījuma autori, šie rezultāti, lai arī diskutējami, tomēr parāda atšķirības starp psiholoģiskās aizsardzības mehānismiem un stresa pārvarēšanu (Kramer et al., 2009).

Iespējamo atbildi Krāmeres un Desplendas pētījumam sniedz cits pētījums (Bovey & Hede, 2001), kurā tika veikta psiholoģiskās aizsardzības mehānismu saistība ar pretestību pret uzvedības mainīšanu. Pretestību pret mainīšanos autori skaidro kā neapzinātu, t.i., cilvēks ne redz, ko dara, ne dzird, ko saka. Iegūtie rezultāti parādīja, ka pretestība pret mainīšanos bija pozitīvi saistīta ar neadaptīvu aizsardzības līmeni un negatīvi saistīta ar adaptīvu aizsardzības līmeni.

Uz problēmām, kas saistītas ar pretestību pret mainīšanos, kaut netieši, bet tomēr norāda pētījums, kurš tika veikts 1967. gadā (Weinstock, 1967). Pētījumā tika pārbaudīts, vai bērnu psiholoģiskā aizsardzība ir saistīta ar vecāku uzvedību. Iegūtie rezultāti parādīja, ka tajās ģimenēs, kurās bērni pielieto nolieguma un izstumšanas aizsardzības mehānismu, gan bērni, gan viņu tuvinieki vecākus raksturoja kā draudzīgus, bet vienaldzīgus pret apkārt notiekošo. Savukārt tie, kuri raksturoja pieaugušos kā draudzīgus, paši pielietoja noliegumu un izstumšanu. Pētījuma autors skaidro, ka vecāki nevis apzināti izvairās no apkārt notiekošā, bet neapzināti izvairās no nepatīkamiem impulsiem, līdz ar to iegūtie rezultāti norāda, ka šie divi aizsardzības mehānismi veidojas agrā bērnībā un tos ietekmē vecāku uzvedība ģimenē (Weinstock, 1967). Šī pētījuma rezultāti norāda, ka, ja cilvēks izmanto neadaptīvus aizsardzības mehānismus, viņš izvairās no nepatīkamiem impulsiem, tādējādi izvairoties no apkārt notiekošā, līdz ar to viņa uzvedība var nemainīties vai mainīties ļoti lēni.

Vairumā pētījumu par psiholoģiskās aizsardzības mehānismiem galvenokārt tiek pārbaudīta saistība ar slimības simptomiem un personības traucējumiem. Meklējot atbildes uz jautājumu, kāda nozīme ir psiholoģiskās aizsardzības mehānismiem cilvēka dzīvē, pētījumos tiek norādītas vairākas sfēras. Piemēram, psiholoģiskās aizsardzības mehānismi saistībā ar intelektu var paredzēt ego funkcionēšanas līmeni (Cramer, 1999), nenobrieduši aizsardzības mehānismi

var paredzēt zemu cilvēka interpersonālo un vispārējo funkcionēšanu (Cramer, Blatt, & Ford, 1998, Vaillant & Vaillant, 1992, kā norādīts Draguns, 2004). Veijāns (Vaillant, 1994) savā pētījumā norāda, ka pastāv saistība starp nenobriedušu aizsardzības līmeni un dažādiem personības traucējumiem (šizoīdiem, paranoīdiem u.c.). Līdzīgā pētījumā (Martinez & Moctezuma, 2010) ir atklāta saistība starp neadaptīvu aizsardzības līmeni, panikas izraisītiem traucējumiem un augstu trauksmes līmeni. Bonds (Bond, 2004) pārskata rakstā norāda virkni pētījumu, kuros ir atrasta saistība starp neadaptīviem aizsardzības mehānismiem un depresiju, trauksmi, ēšanas traucējumiem, psihiskām traumām un dažāda veida psihopatoloģijām.

Līdzīgas atziņas ieguvuši arī citi pētnieki (Davidson, MacGregor, Johnson, Woody, & Chaplin, 2004). Autori, izmantojot pašu izstrādātu Adaptīvas aizsardzības profila (Adaptive Defense profile) aptauju, pārbaudīja aizsardzības līmeņu saistību ar alkohola lietošanu un ēšanas traucējumiem. Iegūtie rezultāti parādīja negatīvu saistību ar alkohola lietošanu un svara kontroli, lietojot tabletes, bet pozitīvu saistību ar svara kontrolēšanu un pareizu ēšanas režīma ievērošanu.

Neraugoties uz pastiprināto interesi pētīt psiholoģiskās aizsardzības mehānismus saistībā ar dažādiem slimību simptomiem un personības traucējumiem, tie tiek veikti arī citās jomās – piemēram pārbaudot, kādas psiholoģiskās aizsardzības izmanto cilvēki, kuri ir laulībā (Bouchard & Theriault, 2003), vai tās atšķiras dažādās vecuma grupās, piemēram, ļoti jauniem un veciem cilvēkiem (Segal, Coolidge, & Mizuno, 2007), un to, kāda ir pusaudžu aizsardzības mehānismu attīstības dinamika (Cramer, 2007). Savukārt Nikoļska un Granovska (Nikoļska & Granovska, 2000), kuras ir veikušas longitudinālu pētījumu, pārbaudot psiholoģiskās aizsardzības mehānismu un stresa pārvarēšanas stratēģiju attīstību un pielietošanu sākumskolas vecuma bērniem, uzskata, ka bērniem vecumā līdz vienam gadam tiek „ielikti pamati” psiholoģiskajai aizsardzībai. Mazliet vēlāk (pēc 1–2 gadiem) viņi sāk izmantot noliegumu, kas izpaužas kā pasīvs vai aktīvs protests, un sāk pielietot projekciju un imitāciju. Piemēram, pielietojot projekcijas mehānismu, bērni visu nepatīkamo piedēvē apkārtējai videi, bet, pielietojot imitāciju – visu patīkamo piedēvē sev. Arī izstumšanas, pārvirzes un intelektualizācijas mehānismi, pēc autoru domām, attīstās jau 3 gadu vecumā. Vēlāk attīstās arī pārējie psiholoģiskās aizsardzības mehānismi, kuri nav saistīti ar attīstības stadijām, piemēram, regresijas, kompensācijas un racionalizācijas aizsardzības mehānismi. Pētnieces uzskata, ka psiholoģiskās aizsardzības mehānismu attīstība notiek divās fāzēs. Sākotnēji tās ir novērojamas kā uzvedības reakcijas, piemēram, atklāta opozīcija vai ignorēšana, sarunāšanās pašam ar sevi u.c. Vēlāk tās jau kļūst par automātiskiem un daļēji neapzinātiem procesiem, tātad – psiholoģiskās aizsardzības mehānismiem. Turklāt šo mehānismu attīstību ietekmē cilvēka individuālā pieredze, tāpēc to pielietojums katram ir individuāls (Nikoļska & Granovska, 2000). Līdzīgi psiholoģiskās aizsardzības mehānismu attīstību skaidro arī Blūms (Blūms, 2000). Viņš uzskata, ka pirmie psiholoģiskās aizsardzības mehānismi attīstas ne ātrāk kā pēc pirmā dzīves gada, piemēram,

projekcija, noliegums un regresija. Šajā gadījumā viedokli atšķiras skaidrojot regresijas mehānismu. Nikoļska un Granovska regresijas mehānismu saista ar daudz vēlāku vecumu (Nikoļska & Granovska, 2000), savukārt Blūms uzskata, ka regresija izpaužas pat ļoti agrā vecumā, kad bērns vienlaicīgi vēlas apmierināt gan savas instinktīvās vēlmes, gan izjūt pastiprinātu vajadzību pēc drošības, kā piemēru minot vēlēšanos ēst nakts vidū (Blūms, 2000). Pārējie psiholoģiskās aizsardzības mehānismi un to attīstības pēctecība ar nelielām niansēm tiek skaidroti līdzīgi Nikoļskajas un Granovskas viedoklim.

Kā redzams no literatūras apskata, psiholoģiskās aizsardzības mehānismi tiek plaši pētīti un ir pierādīta to saistība gan ar dažādiem slimību simptomiem, gan ar personības traucējumiem, pārsvarā gan izmantojot Veijāna teorētisko pieeju. Jaunākajos pētījumos aizvien plašāku vietu ieņem diskusijas par aizsardzības mehānismu un stresa pārvarēšanas stratēģiju līdzīgiem vai atšķirīgiem procesiem. Jāatzīmē, ka aizsardzības mehānismi radās psihodinamiskās pieejas ietvaros, savukārt stresa pārvarēšana – kognitīvās pieejas ietvaros.

Ņemot vērā to, ka psiholoģiskās aizsardzības izpētē tiek izmantotas divas pieejas, kuras ir vienlīdz noderīgas un nozīmīgas, arī šī pētījuma ietvaros tās tiks pārbaudītas strādājošo un bezdarbnieku grupās. Bet, tā kā pētījuma mērķis ir noskaidrot, vai analītiskais intelekts, emocionālais intelekts, stresa pārvarēšana un psiholoģiskās aizsardzības mehānismi prognozē nodarbinātības statusu, tad nākošajā apakšnodaļā tiks veikst pārskats par šo mainīgo savstarpējās saistības pētījumiem.

1.4. Pārskats par intelekta, stresa pārvarēšanas un psiholoģiskās aizsardzības savstarpējās saistības pētījumiem

Pētījumu klāsts, kas analizē intelekta, stresa pārvarēšanas un psiholoģiskās aizsardzības mehānismu jēdzienu saistību, ir ļoti ierobežots un šo jēdzienu saistība bezdarbnieku grupā vēl nav tikusi pienācīgi aplūkota. Dažos pētījumos ir atrasta saistība starp intelektu un aizsardzības mehānismiem, bet to secinājumi ir atšķirīgi, piemēram, Veijāns (Vaillant, 2000) norāda, ka nobrieduši psiholoģiskās aizsardzības mehānismi nav saistīti ne ar sociālo stāvokli, ne izglītības līmeni, ne intelektu.

Citā pētījumā (Cramer, 1999) tika pētīta saistība starp ego līmeni un nolieguma, projekcijas un identifikācijas aizsardzības mehānismiem, izmantojot Tematisko Apercepcijas testu (Thematic Apperception Test, Murray, 1943) un intelektu, izmantojot Vekslera pieaugušo intelekta skalu (Wechsler Adult Intelligence Scale-Revised (WAIS-R, Wechsler, 1981). Rezultāti parādīja, ka ego līmeņa paš aizsardzības (self-protective) rādītāji pozitīvi korelēja ar noliegumu un projekciju, bet negatīvi – ar pašapziņu, apzinīgumu un autonomiju, savukārt nozīmīgas korelācijas ar intelektu netika iegūtas.

Salīdzinoši nesens tika veikts Pelliteri (Pellitteri, 2002) pētījums, kurā tika pārbaudīta savstarpējā saistība starp emocionālo intelektu (Multifactoral Emotional Intelligence Scale; Mayer & Salovey, 1997), psiholoģiskās aizsardzības mehānismiem (Defense Style Questionnaire; Bond, 1992), kā papildfaktoru ņemot Kettela 16 faktoru aptaujas vispārīgo intelekta B skalu (The 16 Personality Factor Questionnaire; Cattell, Cattell, & Cattell, 1993). Pētījumā adaptīvā aizsardzības stila skalas mērījumi pozitīvi korelēja ar emocionālo zināšanu skalas mērījumiem, savukārt neadaptīvās aizsardzības stila skalas mērījumi negatīvi korelēja ar emocionālo zināšanu skalu mērījumiem un Kettela 16 faktoru aptaujas B intelekta skalas mērījumiem. Savukārt citā pētījumā (Fox & Spector, 2000), analītiskais intelekts negatīvi korelēja ($r = -0,34$) ar emocionālā intelekta distresa mērījumiem.

Vienā no jaunākiem pētījumiem (David, 2008), kur pārbaudīja saistību starp emocionālo intelektu un stresa pārvarēšanas stratēģijām, ir atklāta pozitīva saistība starp intrapersonālo un interpersonālo faktoru un aktīvās stresa pārvarēšanas (active coping) stratēģijām. Arī citā pētījumā (Alumran & Punamaki, 2008), kur analizēta stresa pārvarēšana, izmantojot Pusaudžu stresa pārvarēšanas īso versiju (Frydenberg & Lewis, 1993) un emocionālais intelekts, izmantojot Bar-Ona emocionālā intelekta aptauju (Bar-On Emotional Quotient Inventory: Youth Version–Short Form: Bar-On & Parker, 2000a), rezultāti parādīja, ka uz problēmām fokusētās stresa pārvarēšanas stils pozitīvi korelē ar emocionālā intelekta interpersonālo faktoru ($r = 0,34$), adaptācijas faktoru ($r = 0,44$) un emocionālā intelekta faktoru summu ($r = 0,25$), bet negatīvi korelē ar stresa vadības faktoru ($r = -0,16$). Atbalsta meklēšanas stresa pārvarēšanas stils pozitīvi korelēja gandrīz ar visiem emocionālā intelekta faktoriem, izņemot stresa vadības un intrapersonālo faktoru. Savukārt neproduktīvās stresa pārvarēšanas (Non-Productive Coping) stils pozitīvi korelēja ar stresa vadības faktoru ($r = 0,26$) (to izmantojot, cilvēks tiecas vainot citus, uztvert vēlamu par esošo un izvairīties no problēmu risināšanas), interpersonālo faktoru ($r = 0,15$) un emocionālā intelekta faktoru summu ($r = 0,11$).

Apkopojot iepriekš aprakstīto pētījumu atziņas, var secināt, ka, lai gan intelekts, psiholoģiskā aizsardzība un stresa pārvarēšana netiek aplūkoti vienotā modelī, tomēr vairums minēto pētījumu liecina par šo mainīgo savstarpējo saistību, tāpēc lietderīgi būtu noskaidrot to savstarpējo saistību, kā arī – vai šī saistība ir atšķirīga strādājošo un bezdarbnieku grupā.

Arī izmantotās metodes ir atšķirīgas – piemēram, Pelliteri (2002) pētījums, kas aplūko līdzīgu konstruktū saistību, pētot emocionālo intelektu, izmanto Maijera un Saloveja aptauju (Multifactoral Emotional Intelligence Scale; Mayer & Salovey, 1997), bet analītiskais intelekts pētīts, izmantojot tikai vienu vispārīgā intelekta skalu (Cramer, 1999). Pēdējos gados ir pieaudzis to pētījumu skaits, kas pēta emocionālo intelektu saistībā ar stresa pārvarēšanas stratēģijām, izmantojot Bar-Ona jaukto modeli, bet netiek aplūkoti to savstarpējā saistība, ņemot par pamatu kompleksos intelekta spēju mērījumu instrumentus, piemēram, Vudkoka-Džonsones kognitīvo

spēju testu, kas ir informatīvs un aktuāls šodienas intelekta pētījumos. Nemaz netiek aplūkota multivariatīva saistība starp analītisko un emocionālo intelektu, stresa pārvarēšanas stratēģijām un psiholoģiskās aizsardzības mehānismiem, kas ir nozīmīgi faktori jebkura darba veikšanā.

1.5. Bezdarbnieku psiholoģiskie pētījumi

Latvijā, līdzīgi kā citās ES valstīs, par bezdarbnieku tiek uzskatīts cilvēks, kurš ir darba spējīgs nestrādājošs LR pilsonis vai nepilsonis vai arī ārvalstnieks (bezvalstnieks), kurš saņēmis pastāvīgas uzturēšanās atļauju, ja viņš ir darbspējas vecumā, neveic uzņēmējdarbību, meklē darbu un ir reģistrēts Nodarbinātības valsts aģentūrā pēc pamata dzīvesvietas un vismaz reizi mēnesī piesakās šajā dienestā. Savukārt par ilgstošu bezdarbnieku tiek uzskatīts reģistrētais bezdarbnieks, kas darbu nevar atrast ilgāk nekā 12 mēnešus. Arī citās valstīs par bezdarbnieku var uzskatīt personu, kas ir bez darba, bet aktīvi to meklē un ir pieejama darba tirgum.

Bezdarba līmenis Latvijā ir nemitīgi mainījies. Vairākus iepriekšējos gadus bezdarba līmenis bija ap 8%, bet pēc iestāšanās ES tas kritās un 2007.gada beigās bija 4,9 %. Arī Latvijas reģionos tas bija atšķirīgs – relatīvi zemāks bezdarba līmenis¹ Rīgas rajonā – vidēji 4,8 % un lielāku Latvijas mazpilsētu bezdarbnieku īpatsvaru (Tukuma rajonā vidēji 5,3 %, Dobeles rajonā vidēji 8,9 %).

Kaut gan psiholoģiskajos pētījumos par bezdarbniekiem skaidri un nepārprotami redzams, ka bezdarbniekiem ir sliktāka psiholoģiskā veselība un izteiktākas psiholoģiskā distresa pazīmes, salīdzinājumā ar strādājošiem (Kasl, Rodriguez, & Lasc, 1998; Lennon, 1999; McKee-Ryan & Kinicki, 2002; Murphy & Athanasou, 1999; Paul & Moser, 2006; Winefield, 1995), pētījumi bezdarbnieku jomā joprojām ir nepilnīgi un nesistemātiski (Hartley, 1980).

Vairumā pētījumu bezdarbnieki tiek pieminēti kā viena no sociālajām grupām, analizējot dažāda rakstura problēmas (Payne, Jick, & Burke, 1982). Ja palūkojamies uz šo jautājumu vēsturiskā skatījumā, tad 20. gs. 30. gadu sākumā pētījumos akcents tika likts uz darba procesu, darba apstākļiem, sociālām sadzīves problēmām, un dažādu sociālo programmu izstrādi, lai mazinātu darba vides negatīvo apstākļu ietekmi (Kenworthy, 1935; Williams, 1933). Pētījumos autori apskatīja smagās ekonomiskās situācijas ietekmi uz bērniem un pusaudžiem, vēršot uzmanību uz smago pārdzīvojumu ietekmi, ja, piemēram, ģimenē nestrādā tēvs (Williams, 1933).

Pēc 50. gadiem uzsvars pētījumos tika likts uz bezdarbnieka kā indivīda izpēti, bezdarbnieku izglītības jautājumiem, psiholoģisko aspektu izpēti, bezdarbnieku konsultēšanu un psiholoģisko atbalstu. Daudzi pētījumi joprojām atsaucās uz 30. gadu ietekmi uz nākamajām paaudzēm, analizējot atstātās sekas, piemēram, kad cilvēki izjuta nopietnas problēmas ar apģērba

¹ Nodarbinātības valsts aģentūras mājas lapā (www.nva.lv) sniegtā informācija par 2007. gada februārī bezdarba situāciju valstī.

un pārtikas iegādi un veselības aprūpi (Madge, 1983). Meklējot atbildes uz jautājumiem par bezdarbnieku problemātiku, vesela virkne pētījumu mēģināja atrast kādas likumsakarības vai pēctecību – piemēram, bezdarbnieku ģimeņu saistība ar zemiem ienākumiem; vai šādās ģimenēs ir jau pierasts, ka kāds nestrādā; vai bezdarbnieku situācija ģimenē ietekmē nākamo paaudzi (Clark, 1978; Colledge & Bartholomew, 1980; Moylan & Davies, 1980; Sinfield, 1981; Smith, 1980).

Ja sākotnējos pētījumos akcents tika likts uz strādnieku šķiras bezdarbniekiem, meklējot atbildes smagā sociāli ekonomiskajā situācijā, tad vēlākajos pētījumos bezdarbnieku problemātika tika aplūkota plašāk, jo tā skar ne tikai vienkāršos strādniekus, bet arī cilvēkus ar profesionālo, speciālo un augstāko izglītību (Swinburne, 1981). Tādēļ pētniekus sāka interesēt bezdarbnieka individuālie raksturojumi, uzsverot unikālo pieredzi un specifiskos pārdzīvojumus, kas rodas, nonākot bezdarbnieka statusā (Hill, 1978; Marsden & Duff, 1975).

Arī lielākajā daļā pētījumu, kur analizētas sociāla vai psiholoģiska rakstura problēmas dažādās sociālās grupās, bezdarbnieka problemātika nav aplūkota tikai sociālā vai ekonomiskā, bet arī psiholoģiskā aspektā. Tātad turpmākajos pētījumos ir vērojama tendence meklēt bezdarbnieku problemātikai psiholoģiska rakstura atbildes, vēršot uzmanību uz cilvēka subjektīvo pieredzi, individuāliem apstākļiem un pārdzīvojumiem, zemu kvalifikāciju un tās saistību ar psihiska rakstura problēmām, strādājošo un bezdarbnieku pašcieņu, psiholoģisko labsajūtu, pašvērtējumu, pašefektivitāti, personības iezīmēm un stresa pārvarēšanas stratēģijām, kontroles lokusu u.c. (Christensen, Schmidt, Kriegbaum, Hougaard, & Holsten, 2006; Harrison, 1976; Harris, Lum, Rose, Morrov, Comino, & Harris, 2002; Nesdale & Pinter, 2000; Wieneffeld & Tiggemann, 1985).

Latvijā bezdarbnieku personību ir pētījis Filatovs (Filatovs, 1999), izstrādājot sociāli psiholoģiskās korekcijas veidus. Viņš pētījuma rezultātā izdala bezdarbnieka personības negatīvās iezīmes, kurām ir jāpievērš uzmanība, izstrādājot korekcijas programmas: samazināts emocionālais tonuss, spriedze, emocionālā nestabilitāte, agresivitāte, zems pašvērtējums, nepareiza attieksme pret sevi un apkārtējo pasauli, negatīva rakstura tieksmju attīstība u.c. (Filatovs, 1999). Tomēr, neraugoties uz iespaidīgo respondentu skaitu (973 cilvēki), pētījumā piedalījās tikai darba meklētāji. Līdz ar to atklāts paliek jautājums – vai izvirzītās personības negatīvās iezīmes ir raksturīgas tikai bezdarbniekiem?

Apkopojot pētījumus par bezdarbniekiem, tos nosacīti varētu iedalīt divās lielās grupās: pētījumi par funkcionāliem traucējumiem un pētījumi par specifiskām personības īpašībām.

Pētījumos par funkcionāliem traucējumiem autori atzīmē, ka bezdarbnieku problemātika ir saistīta ar dažādiem fiziska rakstura traucējumiem – piemēram, sirds slimībām, diabētu, epilepsiju un ortopēdiska rakstura traucējumiem, kā arī ar psihiska rakstura traucējumiem, piemēram, trauksmi, depresiju un šizofrēniju (Ali & Lindstrom, 2006; Cook et al., 2006; Lee,

2005). ASV veiktajā pētījumā autore secina, ka starp strādājošajiem 37,5% ir cilvēki ar dažāda rakstura traucējumiem, piemēram, vēzi, sirds slimībām un diabētu, un šie traucējumi ietekmē nodarbinātības statusu, tomēr vēl lielākā mērā prognozējoši faktori ir spēja slimības laikā ikdienā rūpēties par sevi (Smith, 2007).

Korejā veiktā pētījumā strādājošiem un nestrādājošiem ar epilepsiju slimiem cilvēkiem tika konstatēts, ka nestrādājošajiem novērotas biežākas un smagākas lēkmes nekā strādājošajiem; viņu slimības vēsture ir ilgāka, t.i. respondentu vecums ir jaunāks, pašnovērtējums zemāks, trauksmes un depresijas līmenis augstāks. Apmēram 24,5 % uzskata, ka slimības atklāšana darba devējam ir bijusi par cēloni darba atteikumam, savukārt 75% nekad darbā par savu slimību nav stāstījuši (Lee, 2005).

Longitudinālā pētījumā, analizējot cilvēku mirstību saistībā ar strādājošo/nestrādājošo statusu, tika secināts, ka (kontrolējot sociāldemogrāfiskos rādītājus) nestrādājošajiem ir uz pusi lielāks priekšlaicīgas nāves risks, jo bezdarbs ietekmē psiholoģisko un fizioloģisko stāvokli, respektīvi veselību; bezdarbs ietekmē un pastiprina izmaiņas arī uzvedībā un sociālajā vidē. Palielinās alkohola lietošana un smēķēšana, rodas sociālā atbalsta izmaiņas, kā arī tiek ietekmētas sociālās attiecības; pastiprinās ģimenes konflikti, kas veicina šķiršanos (Ahs & Westerling, 2006), bezdarbniekiem salīdzinājumā ar strādājošajiem ir raksturīgi biežāk lietot narkotikas (Koo, Chitwood, & Sanchez, 2007).

Savukārt bezdarba ietekmi uz psihisko veselību norāda pētījumi par psihiska rakstura traucējumiem. Piemēram, sievietēm bezdarbniecēm ir vērojamas izteiktākas regulāras depresīvas epizodes un augstāks suicīda risks nekā vīriešiem (Lee, Tsang, & Kwok, 2007). Arī kādā nesen veiktā pētījumā (Waters, 2007), aptaujājot darba meklētājus, kuri brīvprātīgi aizgājuši no darba un kuri atbrīvoti pret savu gribu, iegūtie rezultāti liecina, ka tiem, kas brīvprātīgi palikuši bez darba, ir statistiski nozīmīgi zemāki depresijas rādītāji, augstāka darba meklējuma aktivitāte un aktīvāka savas kandidatūras izvirzīšana.

Arīdzan citos pētījumos par bezdarbnieku personību autori secina, ka bezdarbniekiem ir statistiski nozīmīgi zemāki ekstraversijas, stresa pārvarēšanas, pašnovērtējuma, paškontroles, uzticēšanās un problēmu risināšanas prasmju rādītāji, bet augstāki introversijas un neirotisma rādītāji (Taanila & Jarvelin, 2005; Winefield, 1995). Pētījumā par Lielā Piecnieka faktoriem tika secināts, ka studentiem bezdarbniekiem, kuri dzīvo kopā ar vecākiem, piemīt lielāka psiholoģiskā atkarība, augstāki rādītāji neirotismā, lielāka vēlme izpatikt (*to be agreeable*), zemāka atvērtība, apzinīgums un ekstraversija nekā studentiem, kuri strādā un nedzīvo kopā ar vecākiem (Rubinstein, 2007).

Albions ar kolēģiem, pārbaudot vecuma un pašefektivitātes individuālās atšķirības bezdarbniekiem, konstatē, ka gan gados jaunākiem, gan arī vecākiem respondentiem ir nozīmīga saistība starp pašefektivitāti un aktīvu nostāju, un šī saistība ir nozīmīgi atšķirīga (Albion, Fernie,

& Burton, 2005). Bet Kristensens un Holstens (Christensen & Holsten, 2006) secina, ka bezdarbniekiem ir raksturīgas zemākas problēmu risināšanas spējas, pastāv saistība arī starp bezdarbnieku zemām problēmu risināšanas spējām un zemiem akadēmiskiem sasniegumiem. Netieši šī pētījuma atziņas atbalsta citi pētījumi, norādot statistiski nozīmīgas atšķirības starp strādājošo un bezdarbnieku izglītības līmeni – strādājošiem tas ir augstāks (Cimarolli & Wang, 2006; Song, Foo, Uy, & Sun, 2011).

Citā pārskata pētījumā par bezdarbniekiem un strādājošajiem tā autori (Paul & Moser, 2006) secina, ka, ja strādājošo cilvēku nesaista darbs un viņam ir zems atbildības līmenis, tad viņam ir augstāks distresa līmenis, biežāk novērojami depresīvi simptomi, zems pašvērtējums un zema psiholoģiskā labklājība. Autori, apkopojot un salīdzinot citos pētījumos biežāk pārbaudītos psiholoģiskos faktoros strādājošajiem un bezdarbniekiem, secina, ka starp tiem mainīgajiem, kuri raksturojami kā negatīvi (piemēram distress, trauksme, depresija) ir statistiski nozīmīgas un augstākas pozitīvas korelācijas bezdarbnieku grupai salīdzinājumā ar strādājošajiem: dažādi psihiskie simptomi $r = 0,23$, depresija $r = 0,21$, trauksmes simptomi $r = 0,21$; strādājošo grupai: dažādi psihiskie simptomi $r = 0,13$, depresija $r = 0,16$, psiholoģiskā labklājība $r = 0,15$ un pašvērtējums $r = 0,12$.

Iegūtie rezultāti norāda uz bezdarbnieka kā psihiska rakstura problēmām, tā arī fiziska rakstura problēmām. Arī personību raksturojošie faktori liecina par nelabvēlīgu fonu. Tomēr, kā norāda citi autori, jāņem vērā, ka vairumā gadījumu rezultāti iegūti no dažāda vecuma cilvēku grupām, ar dažādu izglītību un atšķirīgām dzīves situācijām un pat valstīm ar atšķirīgu sociāli ekonomisko vidi (Paul & Moser, 2006). Arī bezdarbnieka statuss bieži tiek atšķirīgi skaidrots, piemēram, piedēvējot bezdarbnieka statusu mājsaimniecēm; pilna laika studentiem, kuri nestrādā, bet dzīvo pie vecākiem; brīvprātīgi nestrādājošiem; tiem, kuri atrodas pārejas posmā, kad labprātīgi aizgājuši no darba un aktīvi meklē labāku darbu, tāpēc iegūtie rezultāti nereti ir atšķirīgi.

Dažos pētījumos dzimums neietekmē saistību starp bezdarbu un dažādiem psiholoģiskiem faktoriem (piemēram, Waters, 2007), savukārt citos pētījumos šāda saistība ir atrasta – piemēram, bezdarbniekiem vīriešiem ir zemāki rādītāji morāles mērījumā un augstāki trauksmes rādītāji nekā sievietēm bezdarbniecēm (Shamir, 1986), līdzīgi rezultāti par dzimumatšķirībām iegūti arī citā pētījumā (Albion, Fernie, & Burton, 2005). Tāpat ir pētījumi, kuri norāda, ka liela daļa bezdarbnieku ir fiziski un psihiski veseli, ar normāliem intelekta rādītājiem, un ka pašnovērtējums arī nav noteicošais darba sasniegumos (Albion, Fernie, & Burton, 2003, 2005; Christensen & Holsten, 2006; Taanila, Jarvelin, 2005; Winefield, Winefield, Tiggeman, & Goldney, 1991).

Kādā pētījumā pārbaudot dažāda veida aktivitātes strādājošiem un bezdarbniekiem, rezultāti parāda, ka strādājošie ir aktīvāki saskarsmē ar draugiem, kaimiņiem. Viņi biežāk

apmeklē baznīcu un dažāda veida publiskos pasākumus, aktīvāk piedalās brīvprātīga darba veikšanā, biežāk pavada laiku parkos, pludmalēs u.c. (Rimmeramn & Araten-Bergman, 2009).

Pētījumos tiek izdalītas un padziļināti pētītas bezdarbnieku apakšgrupas – piemēram, sievietes, studenti bezdarbnieki vai bezdarbnieki ar noteiktām saslimšanām. Bezdarbnieku riska grupas veido cilvēki ar psihiskām saslimšanām, cilvēki ar atkarībām, imigranti, atsevišķas etniskās minoritātes. Tiek izdalīti arī vairāki psiholoģiskie rādītāji, kas raksturo bezdarbniekus – piemēram, nepietiekams apzinīgums, nepietiekama emocionālā stabilitāte vai, gluži pretēji, augsti rādītāji psiholoģiskajām atkarībām, lielāka vēlme izpatikt u.c.

Literatūras pārskats liecina, ka vairumā pētījumu bezdarbnieki tiek aplūkoti kontekstā, pētot psihiskus vai fiziskus faktoros un minot bezdarbniekus kā riska grupu. Lai gan ir pētījumi, kuros tiek pētīti bezdarbnieki kā atsevišķa sociāla grupa, tomēr, salīdzinot tos ar strādājošajiem, grupas parasti netiek pielīdzinātas pēc demogrāfiskiem rādītājiem un, kā ir norādījuši daži pētnieki (Paul & Moser, 2006), tiek salīdzinātas grupas, kuras būtībā ir atšķirīgas pēc vecuma, dzimuma, sociālās piederības un izglītības. No literatūras analīzes redzams, ka ļoti maz ir pētījumu, kas salīdzinātu strādājošo un bezdarbnieku stresa pārvarēšanas stratēģijas un intelektu, un nav neviena pētījuma, kas pētītu viņu psiholoģiskās aizsardzības mehānismus.

1.6. Kopsavilkums

Zinātniskajos pētījumos analītiskais intelekts, emocionālais intelekts, stresa pārvarēšana un psiholoģiskās aizsardzības mehānismi pārsvarā tiek pētīti atsevišķi kā relatīvi nesaistīti jēdzieni, kaut gan jebkurš no šiem psiholoģiskajiem faktoriem savā veidā ir garantija tam, ka cilvēks spēs situāciju adekvāti uztvert, izvērtēt un arī pārvarēt radušos šķēršļus. Pētījumos kā viens no psiholoģiskajiem faktoriem tiek minēts intelekts, kas tiek skaidrots kā spējas, kuras ir nepieciešamas, lai aktīvi reaģētu uz apkārtējo vidi un piedalītos tās veidošanā (Sternberg, 1997a), vai arī kā teorētiskas zināšanas un spējas adaptēties jaunās situācijās (Gil & Keats, 1980). Intelekta pētījumu metaanalīze (Furnham, Dissou, Sloan, & Chamorro-Premuzic, 2007) liecina, ka intelekts ir viens no tiem faktoriem, kurš spēj prognozēt darba izpildi, tātad ietekmē cilvēka atrašanos darba vidē un ietekmē darba izpildi.

Pēdējo divdesmit gadu laikā intelekta pārbaude balstās uz fluīdā un kristalizētā intelekta teorētiskajiem modeļiem un, attīstoties intelekta teorijām, tika izveidota viena no plašāk lietotajām teorijām – Kettela-Horna-Kerola kognitīvo spēju teorija, uz kuras pamata tika izstrādāts arī Vudkoka-Džonsones Kognitīvo spēju tests, kurš ticis nodēvēts par veiksmīgāko teorijas un prakses apvienojumu (McGrew, 2005). Saskaņā ar Vudkoka pieeju, intelekts ir vairāku kognitīvo spēju apvienojums un testēšanas mērķis ir noteikt cilvēka intelektuālo spēju

kognitīvos aspektus, sniegt informāciju par verbālajām spējām, domāšanas spējām, kognitīvo produktivitāti un vispārīgām cilvēka intelektuālajām spējām (Woodcock, 1990).

Tomēr, pārbaudot saistību starp analītisko intelektu un citiem ar darbu saistītiem nozīmīgiem rādītājiem, korelācijas koeficienti bija vidēji vai ļoti atšķirīgi. Piemēram, kādā pētījumā, pārbaudot analītisko intelektu cilvēkiem, kuri tika uzskatīti par zinošiem un pieredzējušiem savas jomas profesionāļiem, tika iegūti vidēji intelekta mērījumu rādītāji (Schneider, 1993). Līdz ar to var pieņemt, ka ir vēl kādi citi profesionālo darbību noteicošie faktori.

Par vienu no šādiem faktoriem tiek uzskatīts emocionālais intelekts – šis jēdziens tika attīstīts paralēli citiem intelekta jēdzieniem. Pastāv vairākas emocionālā intelekta koncepcijas, bet, kā norādījuši Maijers, Salovejs un Karuzo, pamatā tiek izdalītas divas – spēju modelis (Mayer, Salovey, & Caruso, 2000) un emocionālā intelekta jauktais modelis (Bar-On, 1999). Emocionālā intelekta definīcijas centrā ir cilvēka adaptācijas nodrošināšana sociālā vidē; tas tiek definēts kā spējas un kompetences, kuras palīdz cilvēkam tādās dzīves situācijās, kurās nepieciešama noturība pret stresu, garstāvokļa regulācija, neatlaidība utt. (Bar-On, 1999; Goleman, 1995).

Arī citos pētījumos ir apliecināta emocionālā intelekta saistība ar veselīgu dzīvesveidu, apmierinātību, sociālo dzīves kvalitāti (Austin & Egan, 2005), psiholoģisko labklājību (Landa & Lopez-Zafra, 2010), kā arī empātijas, garstāvokļa regulācijas, stresa vadības u.c. saistība ar sekmēm darbā (Opengard, 2007). Vairākos pētījumos ir pierādīts, ka emocionālais intelekts ir nozīmīgs rādītājs arī stresa pārvarēšanā – piemēram, ja cilvēks izprot savas emocijas un ir ieguvis pieredzi negatīvu emociju pārvarēšanā, tad efektīvi pārvarēs arī stresa situācijas (Ramos, Fernandez-Berrocal, & Extremera, 2007), un ka cilvēki ar augstākiem emocionālā intelekta rādītājiem stresa situāciju novērtē kā izaicinājumu, nevis kā draudus (Mikolajczak & Luminet, 2008). Tātad, ja emocionālais intelekts ir saistīts ar stresa vadību, tad likumsakarīga ir arī stresa pārvarēšanas izpēte cilvēkiem, kuriem ir darbs vai tā nav.

Stresa pārvarēšanas stratēģijas tiek pielietotas psiholoģisko, fizisko un sociālo draudu gadījumos. Tās pamatojas uz subjektīvo draudu novērtējumu un draudu pārvarēšanas iespēju izvērtējumu, uzsverot emociju nozīmi (Lazarus, & Folkman, 1984). Arī daudzos citos pētījumos tiek pierādīta stresa pārvarēšanas saistība – piemēram, ar sociālo līmeni/statusu (Drageset & Lindstrom, 2005), adekvātiem problēmu risināšanas veidiem un darba meklējumu efektivitāti (Caplan, Vinokur, Price, & Ryn, 1989). Tiek pierādīta saistība starp zemām problēmu risināšanas spējām un nepietiekošu profesionālo kvalifikāciju (Christensen, Schmidt, Kriegbaum, Hougaard, & Holsten, 2006). No šiem pētījumiem izriet, ka bezdarbniekiem un strādājošajiem ir atšķirīgas stresa pārvarēšana stratēģijas.

Taču pētījumos par stresa pārvarēšanu tiek diskutēts arī par to saistību ar psiholoģiskās aizsardzības mehānismiem. Piemēram, stresa pārvarēšanas stratēģijas ir apzināti procesi, bet,

psiholoģiskās aizsardzības mehānismi ir neapzināti un regresīvi (Cramer, 1998). Šī viedokļa pretinieki norāda, ka raksturojot psiholoģiskās aizsardzības mehānismus, jābalstās uz to sākotnējo skaidrojumu. Piemēram, Freids tos nav dalījis apzinātos un neapzinātos mehānismos, tātad tie var būt kā neapzināti, tā arī apzināti, turklāt nav arī empīrisku pierādījumu tam, ka psiholoģiskās aizsardzības mehānismi ir tikai neapzināti procesi (piemēram, Erdelyi, 2001). Savukārt citi pētnieki uzskata, ka psiholoģiskās aizsardzības mehānismi, „manipulējot” ar priekšstatiem, var izstumt no atmiņas personiski draudošu informāciju, savukārt stresa pārvarēšanas stratēģijas var izmainīt kognitīvās un emocionālās reakcijas, bet manipulācijas ar priekšstatiem nenotiek (Miceli & Castelfranchi, 2001).

Starp psihoanalītisko un citu skolu pārstāvjiem pastāv viedokļu atšķirība jautājumā, kas ir psiholoģiskās aizsardzības mehānismi, tomēr galvenokārt, tie tiek pētīti divu pieeju kontekstā. Saskaņā ar klasisko psihoanalīzi, psiholoģiskās aizsardzības mehānismu mērķis ir pasargāt indivīda psihi no nepatīkamiem pārdzīvojumiem, nedalot tos adaptīvos vai neadaptīvos.

Savukārt atšķirīgu skatījumu par psiholoģiskās aizsardzības mehānismiem ir devis G.Veijāns, uzskatot, ka psiholoģiskās aizsardzības mehānismi var būt gan adaptīvi, gan neadaptīvi, izveidojot četru tipu aizsardzības mehānismu klasifikāciju, kas raksturo indivīda adaptācijas līmeni: I – psihotiskās aizsardzības, II – nenobriedušās aizsardzības, III – neirotikās aizsardzības, IV – nobriedušās aizsardzības (Vaillant, 1992a).

Psiholoģiskās aizsardzības mehānismi galvenokārt tiek pētīti saistībā ar dažādiem psihiskiem traucējumiem – piemēram, fobiju, bulīmiju, anoreksiju, robežstāvokli un dažādiem fiziskiem traucējumiem (Bond, 2004; Pollack & Andrews, 1989), kas norāda uz to ietekmi cilvēka dzīvē. Lai gan nav pētījumu, kas apliecinātu aizsardzības mehānismu ietekmi uz nodarbinātības statusu, tomēr, ja ņem vērā to klasisko skaidrojumu (Freud, 1894/1953), ka aizsardzības mehānismi palīdz „aizmirst” jeb „izstumt” no apziņas nepatīkamus pārdzīvojumus, tad var pieņemt, ka bezdarba situācija ir nepatīkama un stresu izraisoša, un bezdarbniekiem vajadzētu izmantot aizsardzības mehānismus vairāk nekā strādājošajiem. Ņemot vērā Veijāna (Vaillant, 1992a) psiholoģiskās aizsardzības mehānismu iedalījumu līmeņos, var pieņemt, ka bezdarbnieki vairāk izmanto neadaptīvus aizsardzības līmeņus, salīdzinot ar strādājošajiem.

Latvijā šobrīd darbu ir zaudējuši ļoti daudz cilvēku. Nodarbinātības valsts aģentūras mājaslapā šis skaitlis 2010. gada decembrī bija 14,3 % , 2011. gada janvārī un februārī tas bija 14,5 % , bet septembrī ap – 11,6 % . Tas nozīmē, ka bezdarba rādītāji joprojām saglabājas augsti. Līdz ar to aktuāls ir jautājums, kādi psiholoģiskie faktori spēj prognozēt indivīdu nodarbinātības statusu. Lai gan šobrīd bezdarba līmeni valstī lielā mērā var izskaidrot ar ekonomiskās krīzes situāciju, jāņem vērā, ka laikā, kad tika vākti dati (t.i. no 2006. gada sākuma līdz 2007. gada beigām), bezdarba līmenis Latvijā nebija saistīts ar ekonomisko krīzi.

Neraugoties uz to, ka pētījumu rezultāti liecina, ka vidēji bezdarbniekiem ir sliktāka psiholoģiskā un fiziskā veselība, augstākas psiholoģiskā distresa pazīmes, depresija, trauksme un psihosomatiskie simptomi, kā arī zemāka psiholoģiskā labklājība, apmierinātība ar dzīvi u.c., salīdzinājumā ar strādājošajiem (Dooley, Fielding, & Levi, 1996; McKee-Ryan & Kinicki, 2005), tomēr, kā norādījis Čeidi (Chadi, 2010), bezdarba cēloņi jāmeklē vairākās jomās. Piemēram, viena daļa cilvēku darbu nemeklē un nevēlas to darīt; citi savukārt nemeklē darbu, jo zaudējuši cerību to atrast; vēl citi meklē darbu ar lielākiem ienākumiem, mazāku slodzi un lielāku brīvo laiku nekā viņiem bija iepriekšējā darbā; vēl citi domā par darbu, bet neko nedara, lai to atrastu (Chadi, 2010). Tas liecina, ka bezdarbnieki kā sociāla grupa nav viendabīga, un nav vienkārši atrast tos psiholoģiskos raksturojumus, kas viņus vieno. Tāpēc, ņemot vērā to, ka analītiskais intelekts, emocionālais intelekts, stresa pārvarēšanas stratēģijas un psiholoģiskās aizsardzības mehānismi, saskaņā ar iepriekšējo pētījumu atzinumiem, vistiešākā veidā ir saistīti ar dzīves prasībām, grūtību pārvarēšanu, un to, ka nav tādu pētījumu, kas aplūkotu visas šīs kategorijas savstarpējā saistībā, tiek izvirzīts mērķis noskaidrot, vai analītiskais intelekts, emocionālais intelekts, stresa pārvarēšana un psiholoģiskās aizsardzības mehānismi atšķiras bezdarbniekiem un strādājošajiem un kādas pastāv sakarības starp analītisko intelektu, emocionālo intelektu, stresa pārvarēšanu, psiholoģiskās aizsardzības mehānismu un nodarbinātību.

Tādējādi tiek izvirzīti šādi pētījuma jautājumi:

1. Vai atšķiras strādājošo un bezdarbnieku analītiskais un emocionālais intelekts, stresa pārvarēšanas stratēģijas un psiholoģiskās aizsardzības mehānismi?
2. Kāda ir savstarpējā saistība starp analītisko intelektu, emocionālo intelektu, stresa pārvarēšanu, psiholoģiskās aizsardzības mehānismiem, bezdarbnieku un strādājošo grupā, un vai šī saistība atšķiras?
3. Cik lielā mērā analītiskais un emocionālais intelekts, stresa pārvarēšanas stratēģijas un psiholoģiskās aizsardzības mehānismi spēj prognozēt nodarbinātības statusu?

Papildjautājums:

Vai Aizsardzības stilu aptaujas (Defense Style Questionnaire) latviešu versija atbilst oriģinālā testa psihometrikas rādītājiem?

Vai Dzīves stila aptaujas (Life Style Index) latviešu versija atbilst oriģinālā testa psihometrikas rādītājiem?

2. Metode

2.1. Pētījuma dalībnieki

Pētījumā piedalījās 230 respondenti vecumā no 18 līdz 52 gadiem (85,2 % sievietes, 14,8 % vīrieši). Puse no šiem dalībniekiem ir strādājoši un puse – bezdarbnieki, kas dzīvo dažādos Latvijas reģionos (galvenokārt Rīgas, Dobeles un Tukuma). Abas grupas ir pielīdzinātas pēc dzimuma, vecuma, izglītības un ģimenes stāvokļa (skat. 5. tabulu).

Respondenti ir dažādu profesionālo jomu pārstāvji: mārketinga speciālisti, pārdevēji, sekretāri, finansisti, datortehniķi u.c., dažādas vecuma grupas un dažādu izglītības līmeni. Pētījuma respondentu vidū ir arī strādājoši studenti un bezdarbnieki studenti, kas studē neklētienas augstākās izglītības programmās. Visi bezdarbnieki vākšanas brīdī bija reģistrēti Nodarbinātības valsts aģentūrā.

5.tabula. Bezdarbnieku un strādājošo demogrāfiskie rādītāji

Bezdarbnieku grupa	n = 115 (50 %)	Strādājošo grupa	n = 115 (50 %)
vecums	M = 28,04 SD = 6,32	vecums	M = 27,81; SD = 7,01
sievietes	n = 98 (85,2%)	Sievietes	n = 98 (85,2 %)
vīrieši	n = 17 (14,8 %)	Vīrieši	n = 17 (14,8 %)
18-25 gadi	n = 49 (42,6 %)	18 – 25 gadi	n = 49 (42,6%)
26 – 35 gadi	n = 52 (45,2 %)	26 – 35 gadi	n = 52 (45,2%)
36 – 52 gadi	n = 14 (12,3 %)	36 – 52 gadi	n = 14 (12,2 %)
nepabeigta vidējā izglītība	n = 5 (4,3 %)	nepabeigta vidējā izglītība	n = 4 (3,5 %)
vidējā speciālā students un nepabeigta augstākā	n = 25 (21,7 %) n = 48 (41,7 %)	vidējā speciālā students un nepabeigta augstākā	n = 25 (21,7 %) n = 48 (41,7 %)
augstākā izglītība	n = 37 (32,2 %)	augstākā izglītība	n = 38 (33,0 %)
neprecējušies	n = 56 (48,7 %)	neprecējušies	n = 58 (50,4 %)
precējušies	n = 51 (44,3 %)	precējušies	n = 53 (46,1 %)
šķīrušies	n = 8 (7,0 %)	šķīrušies	n = 4 (3,5 %)

2.2. Instrumentārijs

1. *Vudkoka-Džonsones Starptautiskā izdevuma Kognitīvo spēju testi* – turpmāk *VDŽ SI KOG* (Woodcock-Johnson. Starptautiskais izdevums. Testa lietotāja rokasgrāmata, izdevums latviešu valodā, adaptēts Latvijā sadarbībā ar Vudkoka - Munozas fondu – Mary Ruef, Anton Furman, Munoz-Sandoval, 2005, Raščevska & Upzare, 2001). Internacionālajai versijai par pamatu ir izmantots *Woodcock-Johnson III: Tests of Cognitive Abilities*, Woodcock, McGrew, & Mather, 2001, un šo testu papildu diagnostikas skalas (*Diagnostic Supplement to the WJ III Tests of Cognitive Abilities*, Woodcock, McGrew, Mather, & Schrank, 2003). *VDŽ SI KOG* mēra 3 kognitīvo spēju klasterus: verbālās spējas, domāšanas spējas un kognitīvā produktivitāte, un

intelektuālo spēju pilnā skala. Kopumā tests ietver 7 apakšskalas: verbālās spējas, vārdu atmiņa, telpiskās attiecības, skaņu paraugi – balss, kvantitatīvā spriešana, vizuālā salīdzināšana, apgrieztie skaitļi. Skalu Kronbaha alfas: verbālo spēju skala 0,95, domāšanas skala 0,88, kognitīvās produktivitātes skala 0,88, kognitīvo spēju pilnā skala 0,93 (Griškēviča, 2011).

2. *Emocionālā intelekta aptauja (EQ) (Bar-On Emotional Quotient Inventory, Bar-On, 1997, Bar-On Emotional Quotient Inventory (EQ-i): Technical Manual. Toronto, Canada: Multi-health System).* Aptaujas adaptāciju latviešu valodā veikuši Gaitniece-Putāne un Raščevska, 2006, un Malzubris (Malzubris, 2003). Kronbaha alfas: intrapersonālais faktors 0,91, interpersonālais faktors 0,83, adaptācijas faktors 0,81, stresa vadības faktors 0,84, vispārēja garastāvokļa faktors 0,85, emocionālā intelekta summa 0,94 (Gaitniece-Putāne, 2008).

EQ aptauja sastāv no 5 faktoriem, 15 apakšskalām, 133 apgalvojumiem. Faktori un apakšfaktori ir šādi:

1. Intrapersonālais faktors: savu emociju apzināšanās, pašpārliecība, pašcieņa, pašaktualizācija un neatkarība.

2. Interpersonālais faktors: empātija, starppersonu attiecības, sociālā atbildība.

3. Adaptācijas faktors: problēmu risināšana, reālistiskums, elastība.

4. Stresa vadības faktors: noturība pret stresu, impulsu kontrole.

5. Vispārēja garastāvokļa faktors: laimes izjūta, optimisms.

Aptaujas apgalvojumi jānovērtē ballēs no 1 („nekad vai ļoti reti attiecas uz mani”) līdz 5 („ļoti bieži vai vienmēr attiecas uz mani”), apgalvojumi ar negatīvu nozīmi tiek pārkodēti, tādējādi apgalvojumu augsta balle norāda, ka respondentam attiecīgais emocionālā intelekta aspekts ir izteiktāks.

3. *Aizsardzības stilu aptauja (Defense Style Questionnaire (DSQ), Bond & Wesley, 1996).*

Aptaujas adaptāciju latviešu valodā veikušas Plaude un Raščevska (2008) divās stadijās (Oriģinālā pētījuma Kronbaha alfas nav zināmas, tāpēc norādītās Kronbaha alfas ir šajā pētījumā iegūtās). Aptauja sastāv no 88 jautājumiem un mēra 4 aizsardzības stilus, kuros iekļautas vairākas apakšskalas:

1. Neadaptīvās aizsardzības stils (*Scale of maladaptive style*) (Kronbaha alfa 0,86): izrādīšanās (*acting-out*), pasīva agresija (*passive-aggressive*), jūtu nomākšana (*inhibition*), regresija (*regression*), fantāzijas (*fantasy*), somatizācija (*somatization*).

2. Pārveidotās realitātes aizsardzības stils (*Scale of image-distorting style*) (Kronbaha alfa 0,82): noliegšana (*denial*), primitīva idealizācija (*primitive-idealization*), izolācija (*isolation*), visvarenība (*omnipotence*), šķelšanās (*splitting*).

3. Pašaizlīdzīgās aizsardzības stils (*Scale of self-sacrifice style*) (Kronbaha alfa 0,69): pseidoaltruisms (*pseudo-altruism*), reakcijas veidošanās (*reaction formation*), orientācija uz darbību (*task-orientation*).

4. Adaptīvās aizsardzības stils (*Scale of adaptive style*) (Kronbaha alfa 0,70): pievienošanās, pieķeršanās (*affiliation*), paredzēšana (*anticipation*), sublimācija (*sublimation*), apspiešana (*suppression*), humors (*humor*).

Aptaujas apgalvojumi tiek vērtēti 7 punktu Likerta skalā. Visi jautājumi uzdoti tā, lai augstāks punktu skaits norādītu, ka respondents izmanto attiecīgo aizsardzības stilu.

4. *Dzīves stila indeksa aptauja (Life Style Index (LSI), Plutchik, 2000)*. Aptaujas adaptācija tika veikta pētījuma ietvaros, atsevišķos jautājumos konsultēja Solveiga Miezīte. Aptauja sastāv no 97 apgalvojumiem un mēra 8 psiholoģiskās aizsardzības mehānismus, kuri jānovērtē ar „piekrītu” vai „nepiekrītu”.

Psiholoģiskās aizsardzības mehānismi: noliegums (*denial*) (Kronbaha alfa 0,54), apspiešana (*repression*) (Kronbaha alfa 0,55), regresija (*regression*) (Kronbaha alfa 0,65), kompensācija (*compensation*) (Kronbaha alfa 0,59), projekcija (*projection*) (Kronbaha alfa 0,86), pārvirze (*displacement*) (Kronbaha alfa 0,69), intelektualizācija (*intellectualization*) (Kronbaha alfa 0,58), reakcijas veidošanās (*reaction formation*) (Kronbaha alfa 0,73) (Plutchik, 2000). Jo augstāka ir aptaujas skalas summa, jo vairāk respondents izmanto attiecīgo aizsardzības mehānismu.

5. *Stresa pārvarēšanas stratēģiju pieeju skala (Strategic Approach to Coping Scale (SACS), Hobfoll, Dunahoo, & Monnier, 1998)*. Aptaujas adaptāciju latviešu valodā veikušas Voitkāne un Mika (2004). Aptauja sastāv no 52 apgalvojumiem un ietver 9 apakšskalās: uzstājīga rīcība (Kronbaha alfa 0,67), izvairīšanās (Kronbaha alfa 0,86), sociāla atbalsta meklēšana (Kronbaha alfa 0,90), piesardzīga rīcība (Kronbaha alfa 0,69), sociāla apvienošana (Kronbaha alfa 0,70), instinktīva rīcība (Kronbaha alfa 0,83), agresīva rīcība (Kronbaha alfa 0,83), antisociāla rīcība (Kronbaha alfa 0,87), aplinkus rīcība (Kronbaha alfa 0,79). Aptaujas apgalvojumi jāizvērtē pēc 5 punktu Likerta skalas. Aptaujas apgalvojumi jānovērtē no 1 („es tā nekad nerīkojos”) līdz 5 punktiem („parasti es rīkojos tieši tā”), apgalvojumi ar negatīvu nozīmi tiek pārkodēti, tādējādi, apgalvojumu augsta balle norāda, ka respondents izmanto attiecīgo stresa pārvarēšanas stratēģiju.

Tā kā respondenti tika iedalīti pēc demogrāfiskajiem rādītājiem, papildus tika iedota demogrāfisko rādītāju anketa, lūdzot norādīt dzimšanas gadu, ģimenes stāvokli, izglītību un to, kādā sfērā respondents strādā, vai arī to, cik ilgi nestrādā (ja ir bezdarbnieks).

2.3. Procedūra

Dati tika ievākti vairākos etapos. Pirmajā etapā tika vākti dati veicot Aizsardzības stila aptaujas adaptāciju (Plaude un Raščevska, 2008). Adaptācijas ietvaros tika aptaujāti 100 dažādu studiju programmu studenti un 100 pacienti, kuri tobrīd atradās psihiatrijas klīnikā. Aptaujas adaptācijas dati šī pētījuma ietvaros netiek izmantoti.

Otrajā etapā (pamatpētījumam) dati tika ievākti laika posmā no 2006. gada līdz 2008. gadam. Anketas tika izdalītas pārsvarā individuāli vai nelielās grupās. Sākotnēji dati tika ievākti no strādājošajiem respondentiem. Ja tie bija studenti, tad tika izdalītas aptaujas un brīvprātīgajiem piedāvāts izpildīt arī kognitīvo spēju testu. Ja tie bija dažādu profesiju pārstāvji, kuri tika testēti savās darba vietās, tad aptaujas tika iedotas individuālai aizpildīšanai un piedāvāts izpildīt arī kognitīvo spēju testu.

Trešajā etapā aptaujas tika izdalītas bezdarbniekiem nelielās grupās vai iedotas individuālai aizpildīšanai. Bezdarbnieku dati tika ievākti Rīgas, Dobeles un Tukuma Nodarbinātības Valsts aģentūras centros, kur bezdarbnieki noteiktos datumos apmeklēja darba instruktorus un piedalījās informatīvo dienu pasākumos. Aptaujas anketu aizpildīšanā piedalījās visi bezdarbnieki, kuri par anketēšanu izrādīja interesi (līdzīgi kā strādājošajiem – nelielās grupās vai individuāli). Savukārt kognitīvo spēju testu tika piedāvāts izpildīt tiem bezdarbniekiem, kuri atradās bezdarbnieka statusā vismaz sešus mēnešus un atbilda pētījuma ietvaros izvirzītajiem demogrāfisko rādītāju kritērijiem.

Ar visiem respondentiem, kuri piedalījās pamatpētījumā, darba autore tikās vismaz divas reizes. Pirmajā tikšanās reizē tika iedotas aptaujas anketas, noskaidrota bezdarbnieka situācija, norisinājās saruna un pēc tam vadoties pēc situācijas, tika vai netika piedāvāts izpildīt kognitīvo spēju testu. Otrās tikšanās laikā respondents tika iepazīstināts ar kognitīvo spēju testa rezultātiem un, ja izrādīja interesi, tika sarunāta cita tikšanās reize, lai iepazīstinātu ar pārējo aptauju rezultātiem. Pēc līdzīgas shēmas tika ievākti dati arī no strādājošajiem respondentiem. Piedalīšanās testēšanā un aptauju aizpildīšana bija brīvprātīga un anketu aizpildīšana bija bez laika ierobežojuma.

3. Rezultāti

Tā kā darbā tika adaptētas divas aptaujas, tad rezultātu daļas pirmās divas nodaļas ir veltītas aizsardzības stilu aptauju adaptācijas rezultātiem, atbildot darbā uz izvirzītajiem papildjautājumiem: vai Aizsardzības stilu aptaujas (*Defense Style Questionnaire*) un Dzīves stila (*Life Style*) aptaujas latviešu versijas atbilst oriģinālo aptauju psihometriskajiem rādītājiem? Aptaujas adaptācijā tika izmantoti šādi metodiskie norādījumi – *International Test Commission (2010). International Test Commission Guidelines for Translating and Adapting Tests*. [<http://www.intestcom.org>].

Aizsardzības stilu aptaujas un Dzīves stila aptaujas latviešu versiju tulkošana notika divos etapos: aptaujas tulkošana turp un atpakaļ, ko veica divi neatkarīgi bilingvāli tulkotāji. Atpakaļtulkojumi tika salīdzināti ar oriģinālversiju un nepieciešamības gadījumā panti tika koriģēti, ievērojot Latvijas kultūrvides īpatnības. Aptauju psihometriskie rādītāji tika analizēti trīs veidos: pantu līmenī – pārbaudot pantu reakcijas indeksus un diskriminācijas indeksus, skalu

līmenī – nosakot iekšējo saskaņotību jeb ticamību, un pārbaudot faktoriālo validitāti, veicot apstiprinošo faktoru analīzi gan kopīgā aptaujas konstrukta līmenī, gan atsevišķu skalu līmenī. Abām aptaujām tika pārbaudīta arī savstarpējā konverģentā validitāte, un šim nolūkam tika izmantota Stresa pārvarēšanas stratēģiju aptauja, kas ir aizsardzības stiliem tuvs konstrukts.

Lai nepārslogotu rezultātu daļu ar mazāk nozīmīgiem statistiskiem rādītājiem, šo rādītāju tabulas ir ievietotas pielikumā, bet nodaļu tekstā ir norādītas tikai galvenās tabulas ar pamatrādītājiem.

3.1. Aizsardzības stilu aptaujas latviešu versijas ticamība un validitāte

Līdzīgi kā sākotnējā Aizsardzības stilu aptaujas adaptācijas versijā (Plaude un Raščevska, 2008), arī pamatpētījuma datu bāzē daži panti uzrādīja zemas reakcijas un diskriminācijas indeksus, un zemas faktoru svarus, tāpēc tie no aptaujas tika izslēgti. Aizsardzības stilu aptaujas latviešu versijas visu atlikušo 53 pantu reakcijas indeksi ietilpst to optimālajā variācijas intervālā: 20–80 % Likerta skalas 7 punktu amplitūdas robežās, t.i., 2,2–5,8 (skat. 1. pielikuma 1. tabulu). Visu šo pantu vidējais reakcijas indekss ir $M = 3,63$, kas gandrīz atbilst izmantotās skalas viduspozīcijai. Arī pēc diskriminācijas indeksa aptaujas visi panti statistiski nozīmīgi korelē ar aptauju skalu summu un šīs korelācijas atrodas vēlamajā diapazonā (no 0,2 līdz 0,8, Kline, 1986; Raščevska, 2005). Visu pantu vidējais diskriminācijas indekss ir 0,46., kas ir labs rādītājs (teorētiski vēlamais līmenis – 0,5).

Pārbaudot aptaujas iekšējo ticamību (skat. 6. tabulu), tika izmantots Kronbaha alfas koeficients. *Neadaptīvās aizsardzības stila* skalas Kronbaha alfas koeficients ir $a = 0,86$, bet sešās apakšskalās tas variē no 0,71 līdz 0,80. *Pārveidotās realitātes stila* Kronbaha alfas koeficients ir $a = 0,82$, savukārt apakšskalās tas variē no 0,64 līdz 0,76. *Pašaižliedzīgās aizsardzības stila* skalas alfa ir nedaudz zemāks: $a = 0,69$, bet apakšskalās tas variē no 0,32 līdz 0,44. *Adaptīvās aizsardzības stila* skalas alfa ir $a = 0,70$, piecās apakšskalās tas variē no $a = 0,48$ līdz $a = 0,57$. Tātad vairākas apakšskalās parāda pazeminātu iekšējo saskaņotību, bet 4 skalu iekšējā saskaņotība ir pietiekami laba, no 0,69–0,86. Zema ticamība apakšskalās ir saistīta ar ļoti nelielu pantu skaitu.

Lai pārbaudītu *Aizsardzības stilu aptaujas* konstrukta faktoriālo validitāti, tika veikta aptaujas 19 apakšskalu apstiprinoša 4 faktoru analīze ar galveno komponentu metodi un kvartimaksa rotāciju (atbilstoši oriģinālas aptaujas izstrādes principiem) un tika iegūta faktoru matrica, kas daļēji ir atšķirīga no oriģinālās matricas (Bond & Wesley, 1996) (skat. 1. pielikuma 2. tabulu). Visu četru faktoru īpašvērtības ir lielākas par 1 un kopsummā šie faktori izskaidro 50 % dispersijas (detalizētākus rādītājus skat. 1. pielikuma 2. tabulā), kas ir minimāli nepieciešamais apjoms – par pietiekamu faktoru svaru lielumu tiek izmantota robeža virs 0,4. Neviens no faktoriem neveido struktūru, kurā ietilpst tikai šī faktora apakšskalās. Tomēr rezultāti

apstiprina, ka trīs no četriem faktoriem pastāv arī Latvijas izlasē. Pirmais faktors – *pārveidotās realitātes aizsardzības stils* – ietver piecas faktoram atbilstošās apakšskalas: noliegšanu, primitīvo idealizāciju, izolāciju, visvarenību un šķelšanos. Otrais – *neadaptīvā aizsardzības stila faktors* – ietver sešas faktoram atbilstošās apakšskalas: izrādīšanos, pasīvo agresivitāti, jūtu nomākšanu, regresiju, fantāzijas un somatizāciju.

6. tabula. Aizsardzības stilu aptaujas skalu rādītāju aprakstošās statistikas rādītāji, diskriminācijas indeksi un Kronbaha alfas

	<i>Aizsardzības mehānismi</i>	<i>Pantu skaits</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Apakšskalu diskrim.indeksi</i>	<i>Kronbaha alfa</i>
Nr.	Neadaptīvās aizsardzības stils (Scale of maladaptive style)	18	-	-	-	0,86
1.	Izrādīšanās (<i>Acting-out</i>)	5	2,77	0,92	0,77**	0,71
2.	Pasīva agresija (<i>Passive - aggressive</i>)	3	2,82	0,95	0,59**	0,76
3.	Jūtu nomākšana (<i>Inhibition</i>)	2	2,98	1,18	0,33**	0,80
4.	Regresija (<i>Regression</i>)	2	3,35	1,03	0,51**	0,78
5.	Fantāzijas (<i>Fantasy</i>)	3	3,28	1,10	0,61**	0,75
6.	Somatizācija (<i>Somatization</i>)	3	2,7	0,86	0,59**	0,76
	Pārveidotās realitātes aizsardzības stils (Scale of image-distorting style)	12	-	-	-	0,82
7.	Noliegšana (<i>Denial</i>)	3	3,47	1,35	0,71**	0,64
8.	Primitīva idealizācija (<i>Primitive idealisation</i>)	1	4,02	1,77	0,54**	0,74
9.	Izolācija (<i>Isolation</i>)	2	3,09	1,45	0,48**	0,73
10.	Visvarenība (<i>Omnipotence</i>)	3	3,64	1,18	0,40**	0,76
11.	Šķelšanās (<i>Splitting</i>)	3	3,58	1,44	0,65**	0,67
	Pašaižliedzīgās aizsardzības stils (Scale of self-sacrifice style)	10	-	-	-	0,69
12.	Pseidoaltruisms (<i>Pseudo-altruism</i>)	2	4,85	1,05	0,30**	0,44
13.	Reakcijas veidošanās (<i>Reaction formation</i>)	5	3,72	1,02	0,36**	0,33
14.	Orientācija uz darbību (<i>Task-orientation</i>)	3	3,79	1,09	0,34**	0,32
	Adaptīvās aizsardzības stils (Scale of adaptive style)	14	-	-	-	0,70
15.	Pievienošānās, pieķeršanās (<i>Affiliation</i>)	1	3,80	1,76	0,23**	0,59
16.	Paredzēšana (<i>Anticipation</i>)	4	4,67	1,00	0,35**	0,54
17.	Sublimācija (<i>Sublimation</i>)	2	4,64	1,24	0,38**	0,50
18.	Nomākšana (<i>Suppression</i>)	2	4,56	1,08	0,41**	0,52
19.	Humors (<i>Humor</i>)	4	4,56	1,05	0,41**	0,51

**p<0,01

Trešais – *adaptīvā aizsardzības stila* faktors – ietver četras faktoram atbilstošās apakšskalas: paredzēšanu, sublimāciju, apspiešanu un humoru un neietver pievienošanos, kas neiekļaujas nevienā faktorā. Ceturtais faktors – *pašaižliedzīgās aizsardzības stils* – neveido atsevišķu faktoru, jo ietver tikai 1 atbilstošu apakšskalu: orientāciju uz darbību. Kā redzams pielikumā 2. tabulā, pašaižliedzīgā aizsardzības stila faktoru nevar identificēt, jo no trīs apakšskalu faktoriem divi iekļaujas citos faktoros, turklāt tiem kopumā ir ļoti zemi faktoru svāri. Pārbaudot divu un trīs faktoru struktūru, tā nedod interpretējamāku rezultātu par četru faktoru struktūru.

Lai tomēr pētījumā varētu izmantot skalu mērījumus kā atsevišķus iekšēji saskaņotus un faktoriāli valīdus apakškonstrukus, tika pārbaudīta katra aizsardzības stila vienfaktora struktūra (skat. 1. pielikuma 1. tabulu). Dažiem pantiem bija pazemināti svāri (zem 0,35) – 17., 101. un 126. Tomēr šis pazeminājums nebija zemāks par 0,33 un šo pantu diskriminācijas indeksi atbilda psihometrijas kritērijiem, tāpēc tie netika izslēgti no aptaujas apakšskalām.

Lai labāk izprastu 4 faktoru savstarpējās attiecības, tika veikta korelāciju analīze un iegūtās korelācijas salīdzinātas ar līdzīgiem pētījumiem (skat. 1. pielikuma 3. tabulu). Kaut gan jāatzīmē, ka līdzīgā pētījumā Bonds izmantojis nedaudz atšķirīgu apakšskalu kombināciju pa faktoriem (Bond & Wesley, 1996).

Latvijas izlasē ir iegūtas tikai divas statistiski nozīmīgas korelācijas – starp pašai dziedīgās aizsardzības stilu un pārveidotās realitātes stilu, un starp pašai dziedīgās aizsardzības stilu un adaptīvās aizsardzības stilu. Nav statistiski nozīmīgas korelācijas starp neadaptīvās uzvedības stilu un pārējiem stiliem, kā tas ir oriģinālajā izlasē, un otrādi: parādās vāja pozitīva sakarība starp adaptīvo stilu un pašai dziedīgo stilu, kamēr oriģinālā tādas nav. Tas vēlreiz norāda, ka pašlaik Latvijas izlasē Bonda Aizsardzības stilu aptaujas konstrukts parāda nedaudz atšķirīgu struktūru nekā oriģinālā.

Rezumējot četru skalu un 19 apakšskalu iekšējo saskaņotību, ir iegūti labi skalu Kronbaha alfas rādītāji, savukārt dažām apakšskalām Kronbaha alfas rādītāji nav apmierinoši. Skalu Kronbaha alfas ir aprēķinātas no tajā ietilpstošiem visiem pantiem un pētījuma ietvaros tiks izmantotas tikai aptaujas četras skalas: neadaptīvās aizsardzības stils, pārveidotās realitātes stils, pašai dziedīgās aizsardzības stils un adaptīvās aizsardzības stils, jo to Kronbaha alfas ir virs 0,69. Tā kā personības testos alfas koeficients ir pieļaujams arī virs 0,42 (Anastasi, 1976, kā minēts: Raščevska, 2005), tad iegūtie rezultāti liecina, ka no skalu iekšējās saskaņotības viedokļa Aizsardzības stilu aptauja ir pietiekami laba.

Katra stila konstrukta vienfaktoru analīze arī parādīja, ka skalā ietilpstošie panti veido šo latentu mainīgo (skat. 1. pielikuma 1. tabulu). Paliek diskutējams jautājums par aizsardzības stilu četru faktoru konstrukta pastāvēšanu Latvijas kultūrvīdē, kaut gan citu interpretējamu modeli nav izdevies iegūt. Tāpat arī jāatzīmē, ka šīs aptaujas atsevišķie rādītāji – piemēram, pantu skaits apakšskalās – tikai daļēji atbilst mūsdienu psihometrijas teorijas prasībām (ir apakšskalās, kurās ir 1 – 3 pantiem, kas nav pietiekami). Nākošās apakšnodaļas beigās līdztekus Dzīves stila aptaujai, tiks aplūkota arī Aizsardzības stilu aptaujas konverģentā validitāte.

3.2. Dzīves stila aptaujas latviešu versijas ticamība un validitāte

Analizējot Dzīves stila aptaujas astoņu skalu pantu reakcijas un diskriminācijas indeksus, tie ietilpst optimālajās robežās; vidējie skalu reakcijas indeksi variē no 0,39 līdz 0,59 (skat.7. tabulu) un iekšējās saskaņotības Kronbaha alfas rādītāji ir pietiekoši labi – četrām skalām virs 0,77, trīs skalām virs 0,66 un vienai skalai nedaudz pazemināts $\alpha = 0,58$.

Lielākajai daļai pantu reakcijas indeksi (skat. 2. pielikuma 1. tabulu) ietilpst to optimālajā variācijas intervālā no 0,2 līdz 0,8., izņemot projekcijas skalā 71. pantu „Vairums cilvēku ir nepatīkami”, ko varētu skaidrot ar pārāk plaši interpretējamu formulējumu.

7. tabula. Dzīves stilu aptaujas skalu pantu vidējie reakcijas indeksi, diskriminācijas indeksi un Kronbaha alfas

<i>Aizsardzības mehānismi</i>	<i>Pantu skaits</i>	<i>Pantu vidējie reakcijas indeksi</i>		<i>Apakšskalu vidējie diskrim. indeksi</i>	<i>Kronbaha alfa</i>
		<i>M</i>	<i>SD</i>		
1. <i>Noliegums</i>	11	0,45	0,24	0,52**	0,78
2. <i>Regresija</i>	9	0,48	0,23	0,61**	0,81
3. <i>Kompensācija</i>	7	0,51	0,20	0,43**	0,66
4. <i>Intelektualizācija</i>	10	0,49	0,20	0,27**	0,63
5. <i>Reakcijas veidošanās</i>	9	0,44	0,27	0,64**	0,77
6. <i>Apspiešana</i>	8	0,37	0,20	0,33**	0,58
7. <i>Projekcija</i>	9	0,59	0,20	0,38**	0,67
8. <i>Pārvirze</i>	9	0,39	0,23	0,61**	0,80

** $p < 0,01$

Citi panti ietver konkrētākus, iespējams, respondentiem vieglāk novērtējamus apgalvojumus, piemēram „Es neciešu naidīgus cilvēkus”. Tomēr diskriminācijas indekss vairākiem pantiem ir pazemināts (panti: 10, 11, 19, 25, 35, 39, 42, 51, 52, 62, 64, 66, 78, 95). Vairums problemātisko pantu ir saistīti ar samērā neskaidru formulējumu, piemēram, nolieguma skalā 42. pants „Man nepieciešams ilgāks laiks, lai saskatītu citos sliktas īpašības” nav īsti saprotams par kādu laiku iet runa – pazīšanās laiku vai konkrētās situācijas laiku, un vai sliktu īpašību saskatīšana citos ir tikai laika jautājums? Kaut arī daži panti raksturo jau oriģinālajā aptaujas versijā iestrādātas līdzīga satura problēmas, tomēr ir panti, kuriem ir nepieciešams mainīt formulējumu, jo tie neraksturo aizsardzības mehānismu pēc būtības. Piemēram, 19. pants „Es slikti atceros cilvēku sejas” un 25. pants „Man ir grūti atcerēties cilvēku vārdus” aptaujā raksturo apspiešanas mehānismu. Tomēr, ja iepazīstas ar to definīciju „nespēja atcerēties vai kognitīva izvairīšanās apzināties situācijas, kas izraisa trauksmi, negatīvas izjūtas vai pārdzīvojumus”, tad kļūst skaidrs, ka apgalvojumu ir nepieciešams pārformulēt tā, lai tas

atainotu apspiešanas mehānisma būtību. Šajā gadījumā drīzāk varētu runāt par atmiņas pārbaudi nekā psiholoģiskās aizsardzības mehānismu.

Literatūrā nav norādes, ka autors būtu izmantojis faktoru analīzi visu 8 faktoru ieguvei (Plutchik, 2000), tāpēc katrai skalai tika pārbaudīta vienfaktora struktūra, lai pamatotu katra atsevišķa aizsardzības mehānisma konstruktus. Pantu izslēdza no aptaujas, ja tam bija neapmierinošs diskriminācijas indekss, faktora svāri, vai abi reizē, un ja izslēgšanas rezultātā paaugstinājās skalas iekšējā ticamība. Nolieguma skalā (skat. 2. pielikuma 2. tabulu) netika iekļauti panti ar neapmierinošu reakcijas un diskriminācijas indeksu (42. un 51. pants). Tieši izslēdzot šos pantus tika iegūts Kronbaha alfas koeficients 0,78. Līdzīgu apsvērumu dēļ vēl tika izslēgti arī panti nr. 10., 11., 25., 31., 35., 39., 45., 62., 64., 66., 71., 83., 87., 95., 97.

Tātad var secināt, ka Dzīves stilu aptaujas gala versijas pantu diskriminācijas indeksi ir pietiekoši augsti un skalu Kronbaha alfas uzrāda labu iekšējo saskaņotību, robežās no 0,63 līdz 0,81. Tas liecina, ka aptauju var izmantot pētniecības nolūkos, pētot psiholoģiskās aizsardzības mehānismu konstruktus.

Salīdzinot iegūtās Kronbaha alfas ar līdzīgiem pētījumiem (skat. 2. pielikuma 3. tabulu), izmantojot atšķirīgas izlases gan pēc satura, gan respondentu skaita (Plutchik, 2000), Latvijas izlasē ir iegūtas augstākas alfas gandrīz visos skalu rādītājos, izņemot pārvirzes skalu. Kā redzams tabulā, oriģinālās aptaujas Kronbaha alfas starp studentiem un pacientiem ir ar līdzīgu tendenci, kā tas ir Latvijas izlasē starp strādājošiem un bezdarbniekiem, t.i., tās ir augstākas pacientiem un bezdarbniekiem, savukārt Norvēģijas izlasē, aptaujājot tikai studentus, Kronbaha alfa vairākos rādītājos ir pazemināts.

Gandrīz visas Dzīves stilu aptaujas latviešu versijas skalu rādītāji (skat. 2. pielikuma 4. tabulu) statistiski nozīmīgi savstarpēji korelē, vienīgi intelektualizācijas skala rādītāji nekorelē ar kompensācijas skalu un regresijas skalu rādītājiem un projekcijas skalas rādītāji nekorelē ar nolieguma skalas rādītājiem.

Aptauju konverģentā validitāte

Lai pārbaudītu aptauju konverģento validitāti, tika noteiktas korelācijas starp abām aizsardzības stila aptaujām un Stresa pārvarēšanas stratēģiju aptauju, kas pēc būtības ir līdzīgs konstrukts. Kā redzams (skat. 2. pielikuma 5. tabulu), aizsardzības stila skalu rādītāji statistiski nozīmīgi pozitīvi korelē ar visiem dzīves stila skalu rādītājiem (izņemot intelektualizāciju), diferencēti daloties starp vairākiem dzīves stilu skalu rādītājiem.

Piemēram, regresijas skalu rādītāji statistiski nozīmīgi korelē ar pirmajiem trim dzīves stila skalu rādītājiem, bet nekorelē ar adaptīvās dzīves stila skalu rādītājiem, kas ir likumsakarīgi, ņemot vērā regresijas psiholoģisko skaidrojumu. Arī intelektualizācijas skalu rādītāju pozitīva korelācija ar adaptīvo aizsardzības stila skalu rādītājiem un negatīva korelācija ar neadaptīvo aizsardzības stila skalu rādītājiem ir izskaidrojama ar intelektualizācijas jēdziena raksturojumu,

kuru izmanto cilvēki ar adaptīvāku uzvedību. Ir saprotams arī, ka praktiski nevienas dzīves stila aptaujas skalu rādītāji nekorelē nozīmīgi ar adaptīvās uzvedības skalu rādītājiem, izņēmums ir intelektualizācija. Tomēr, ņemot vērā adaptīvās skalas raksturojumu, varēja būt arī kādas nozīmīgas negatīvas korelācijas. Šie rezultāti parāda, ka kopumā Aizsardzības stila un Dzīves stila aptaujām ir apmierinoša konstruktīvu savstarpējā konverģentā validitāte.

Analizējot nozīmīgas aizsardzības stila skalu rādītāju savstarpējās korelācijas ar Stresa pārvarēšanas stratēģiju aptauju, redzams, ka gandrīz visu skalu rādītāji savstarpēji statistiski nozīmīgi korelē. Piemēram, adaptīvais aizsardzības stils pozitīvi korelē ar tiem stresa pārvarēšanas skalu rādītājiem, kas raksturo aktīva cilvēka uzvedību, kurš spēj analizēt esošo situāciju un attiecīgi arī rīkoties. Bet ir iegūtas arī savstarpējas korelācijas, kurām ir nepieciešama papildus analīze. Piemēram, adaptīvā stila skalas rādītājiem ir pozitīva saistība ar agresīvu un antisociālu rīcību. Agresīva rīcība tiek raksturota kā aktīva antisociāla krīzes pārvarēšana, kurai raksturīgs tiešums, kas konfrontē indivīdu un situāciju, bet antisociālas rīcības gadījumā cilvēks rīkojas tikai savās interesēs. Pārveidotās realitātes stila un pašai izvēlētajā stila skalu rādītāji pozitīvi korelē ar piesardzīgu un instinktīvu rīcību, kas vairāk raksturo pasīvu, bet impulsīvu uzvedību (tās ir statistiski nozīmīgas korelācijas). Savukārt antisociāla rīcība pozitīvi korelē gan ar pārveidotās realitātes, gan ar pašai izvēlētajā aizsardzības stilu, kas liek domāt, ka respondenti, kas „*aizstāv savas intereses, pat ja iznāk sāpināt citus*” (19. pants) vai „*ātri iegūst noteikšanu pār situāciju*” (36. pants) ir tendēti aizsardzības nolūkos pārveidot savu realitāti un paust neadekvātu pašai izvēlēto uzvedību.

Dzīves stila aptaujas un stresa pārvarēšanas stratēģiju nozīmīgo korelāciju analīze parādīja, ka uzstājīga rīcība nekorelē ne ar vienu dzīves stila skalu rādītāju, bet piesardzīgas rīcības stratēģija nozīmīgi un pozitīvi korelē ar visiem dzīves stila skalu rādītājiem, kas apliecina to, ka indivīdi ar izteiktākiem aizsardzības mehānismiem ir piesardzīgāki. Arī izvairīšanās stratēģijas skalu rādītājiem ir pozitīvas nozīmīgas korelācijas ar lielāko daļu no dzīves stila skalu rādītājiem. Visas korelācijas starp mainīgajiem lielumiem ir loģiski pamatojamas un vēlreiz apliecina stresa pārvarēšanas stratēģiju un abu aizsardzības stilu konstruktīvu radniecību.

Atsevišķas korelācijas starp aizsardzības stilu mainīgajiem lielumiem un stresa pārvarēšanas stratēģijām tiks vēl turpmāk analizētas 3.4. apakšnodaļā, kas ir veltīta mainīgo sakarību izpētei.

3.3. Analītiskā un emocionālā intelekta, psiholoģiskās aizsardzības stilu un mehānismu, kā arī stresa pārvarēšanas stratēģiju atšķirības strādājošajiem un bezdarbniekiem

Lai atbildētu uz jautājumu, vai strādājošiem un bezdarbniekiem atšķiras intelekts (analītiskais un emocionālais), stresa pārvarēšanas stratēģijas un psiholoģiskās aizsardzības stili un mehānismi, tika izmantota vienfaktoru MANOVA metode, un tika noteikta analītiskā un emocionālā intelekta, psiholoģiskās aizsardzības mehānismu un stresa pārvarēšanas stratēģiju kopējā saistība ar darba statusu (skat. 8. tabulu).

8. tabula. Kognitīvo spēju, emocionālā intelekta, stresa pārvarēšanas, aizsardzības stilu un dzīves stilu skalu aprakstošās un secinošās statistikas rādītāji (MANOVA) bezdarbnieku un strādājošo grupā

Testi	Skalas	Bezdarbnieki M (SD)	Strādājošie M (SD)	F (Darba statuss)	Eta
Kognitīvās spējas	Verbālās spējas	532,57 (10,48)	542,68 (12,36)	44,68**	0,16
	Domāšanas spējas	511,59 (6,38)	512,10 (6,93)	0,34	0,01
	Kognitīvā produktivitāte	536,07 (11,68)	536,98 (11,48)	0,36	0,00
	Kognitīvo spēju summa #	526,74 (7,05)	530,59 (7,17)	16,80**	0,07
Emocionālais intelekts	Intrapersonālais faktors	121,37 (21,36)	127,40 (19,79)	4,92*	0,21
	Interpersonālais faktors	105,94 (10,22)	101,34 (12,75)	9,11**	0,04
	Adaptācijas faktors	80,95 (11,58)	82,68 (12,81)	1,15	0,00
	Stresa vadības faktors	55,03 (8,41)	55,26 (9,89)	0,04	0,00
	Vispārēja garastāvokļa faktors	62,66 (6,49)	57,24 (8,98)	27,57**	0,11
	Emocionālā intelekta summa #	425,98 (46,09)	423,94 (55,72)	0,09	0,00
Aizsardzības stili	Neadaptīvās aizsardzības stils	48,84 (8,01)	45,43 (13,96)	4,46*	0,02
	Pārveidotās aizsardzības stils	51,19 (10,34)	33,46 (6,25)	247,25**	0,52
	Pašaiздiedzīgās aizsardzības stils	38,24 (7,13)	31,31 (5,87)	58,81**	0,21
	Adaptīvās aizsardzības stils	39,82 (6,84)	42,90 (7,74)	10,69**	0,05
Dzīves stili	Noliegums	6,67 (3,20)	4,25 (2,37)	42,47**	0,16
	Regresija	6,53 (2,85)	4,02 (2,15)	56,33**	0,20
	Kompensācija	3,66 (1,87)	3,71 (1,53)	0,05	0,00
	Intelektualizācija	4,81 (1,69)	5,33 (2,64)	3,17	0,01
	Reakcijas veidošanās	5,04 (2,52)	2,60 (1,95)	66,76**	0,23
	Apspiešana	2,44 (1,78)	2,51 (1,87)	0,08	0,00
	Projekcija	6,03 (1,85)	5,46 (2,38)	4,15*	0,02
	Pārvirze	4,77 (3,15)	3,35 (1,62)	18,28**	0,07
Stresa pārvarēšanas stratēģijas	Uzstājīga rīcība	30,86 (4,83)	29,60 (3,97)	4,60*	0,02
	Izvairīšanās	18,20 (4,67)	15,34 (3,83)	25,76**	0,10
	Sociāla atbalsta meklēšana	21,35 (4,27)	22,42 (5,06)	2,99	0,01
	Piesardzīga rīcība	16,86 (3,14)	15,06 (3,81)	15,24**	0,06
	Sociāla apvienošana	14,46 (3,07)	14,88 (3,68)	0,91	0,00
	Instinktīva rīcība	21,65 (3,66)	18,67 (3,60)	38,40**	0,14
	Agresīva rīcība	12,61 (2,89)	13,29 (3,41)	2,64	0,01
	Antisociāla rīcība	12,21 (3,56)	11,84 (3,46)	0,65	0,00
	Netieša aplinkus rīcība	9,57 (2,65)	10,84 (2,94)	11,78**	0,05

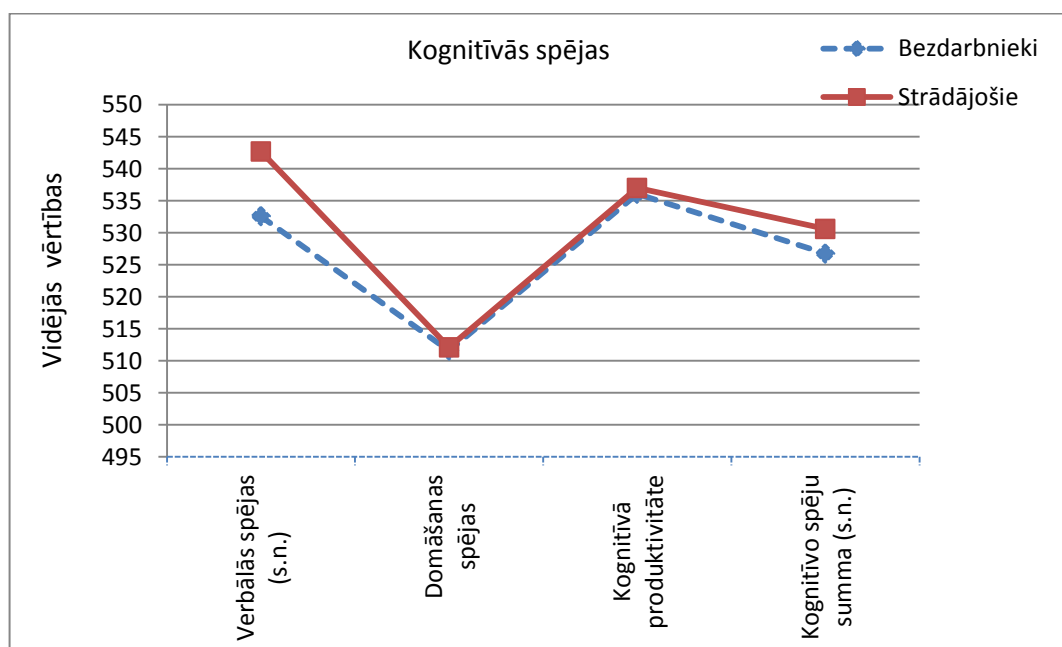
* $p < 0,05$. ** $p < 0,01$, # – izskaitļoti atsevišķi ANOVA modeļi

Lai noteiktu, kādiem atsevišķiem mainīgajiem ir statistiski nozīmīga saistība ar nodarbinātības statusu un starp kādiem summāriem kognitīvo spēju (VDŽ SI KOG) un emocionālā intelekta (EI) mainīgajiem ir statistiski nozīmīgas atšķirības bezdarbnieku un strādājošo grupā, tika izmantota ANOVA (MANOVA sastāvdaļa). Pēc dzimuma un vecuma grupas ir pielīdzinātas, tāpēc izmantoti vienfaktoru modeļi.

Visu pētāmo mainīgo lielumu (izņemot summāros VDŽ SI KOG un EI mainīgos) MANOVA parāda, ka pastāv statistiski nozīmīga to lineārās kombinācijas saistība ar darba statusu, jo *Pillai's Trace* kritērija vērtība = 0,68, $F(29,200) = 14,90$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,68$, t.i, statusa saistība ar adaptivitātei būtiskiem psiholoģiskajiem mainīgajiem ir ļoti cieša ($\eta = 0,62$).

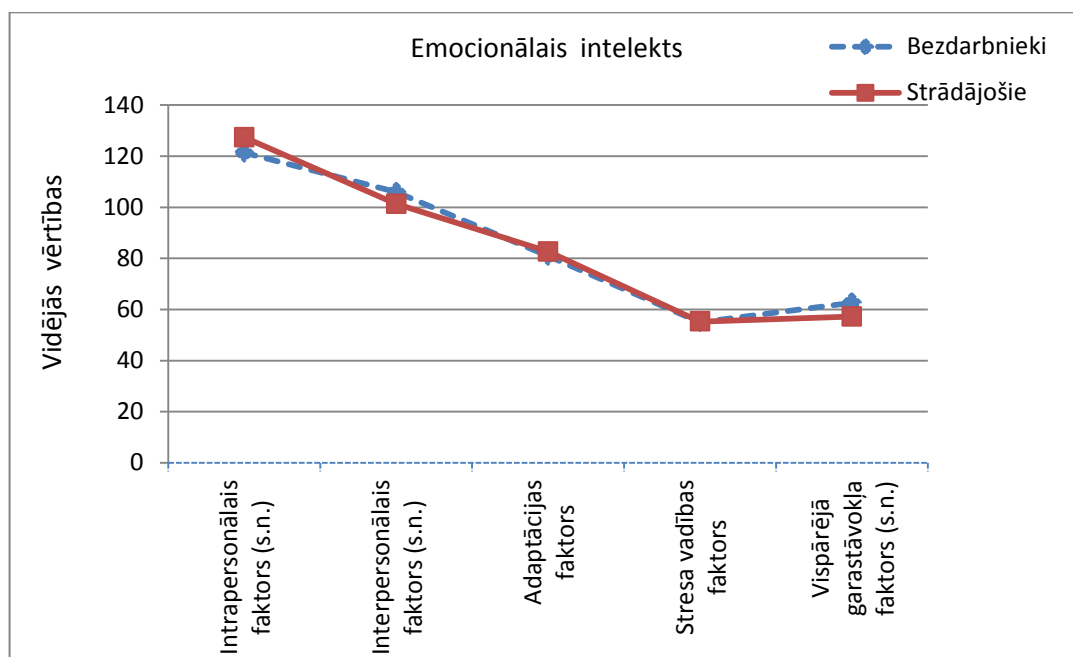
Analizējot MANOVA atsevišķu mainīgo lielumu efektus, redzams (skat. 8. tabulu), ka statistiski nozīmīgu un vislielāko efektu (pēc *eta* rādītāja) parāda tādi mainīgie lielumi kā pārveidotais aizsardzības stils ($\eta = 0,52$), reakcijas veidošanās ($\eta = 0,23$) pašizliedzīgās aizsardzības stils ($\eta = 0,21$), intrapersonālais faktors ($\eta = 0,21$), regresija ($\eta = 0,20$), noliegums ($\eta = 0,16$) un verbālās spējas ($\eta = 0,16$) ($p < 0,01$).

Pārbaudot kognitīvo spēju VDŽ SI KOG summāro skalu rādītājus un emocionālā intelekta summārā mērījuma atšķirības abām grupām, tika konstatēts, ka nepastāv kopējā emocionālā intelekta statistiski nozīmīgas atšķirības starp strādājošajiem un bezdarbniekiem ($p > 0,05$) (skat. 8. tabulu), bet pastāv analītiskā intelekta atšķirības – strādājošiem šie rādītāji ir augstāki.

2. attēls. Kognitīvo spēju statistiski nozīmīgās atšķirības strādājošo un bezdarbnieku izlasēs

Kā redzams 2. attēlā, strādājošo grupā ir uzrādīti augstāki rezultāti verbālo spēju skalu rādītājiem, un arī kopumā kognitīvo spēju rezultāti ir augstāki. Pārējiem kognitīvo spēju skalu rādītājiem statistiski nozīmīgas atšķirības nav iegūtas.

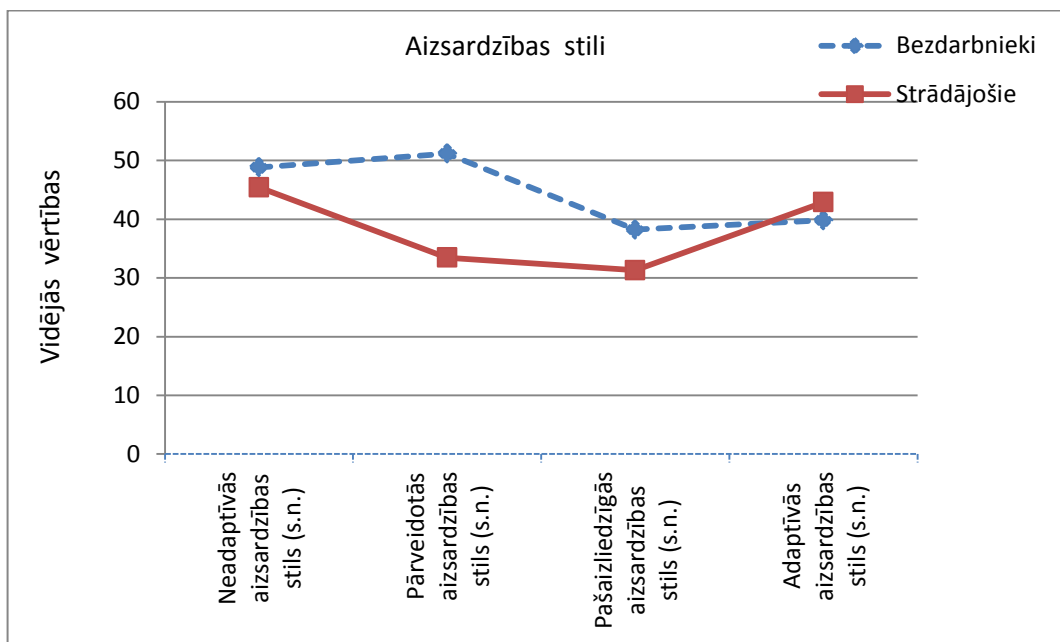
3. attēls. Emocionālā intelekta statistiski nozīmīgās atšķirības strādājošo un bezdarbnieku izlasēs

Aprēķinos tika konstatētas statistiski nozīmīgas atšķirības starp vairākiem emocionālā intelekta rādītājiem (3. attēls). Strādājošajiem ir augstāki intrapersonālie faktora rādītāji, salīdzinot ar bezdarbniekiem, taču zemāki rādītāji interpersonālajā un vispārējā garastāvokļa faktorā.

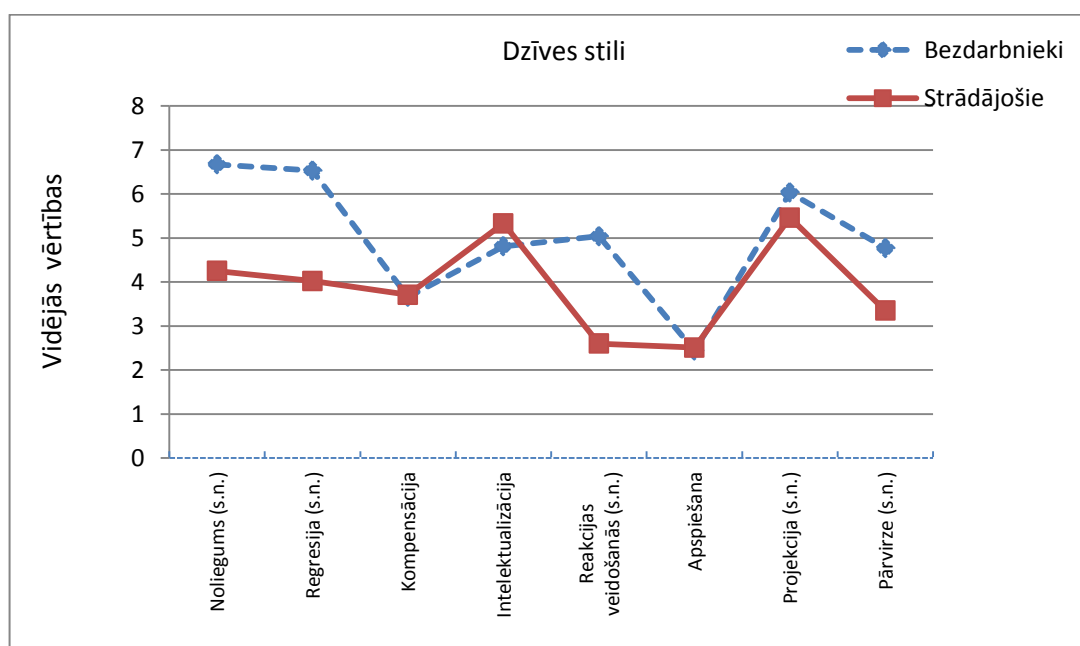
Kas attiecas uz aizsardzības stilu atšķirībām, neadaptīvās aizsardzības, pārveidotās aizsardzības un pašizliedzīgās aizsardzības stilu skalu aritmētiski vidējie (skat. 8. tabulu, 4. attēls) ir statistiski nozīmīgi augstāki bezdarbnieku grupai, salīdzinot ar strādājošajiem. Izņēmums ir adaptīvās aizsardzības stila skalu rādītājs, tajā augstāks rādītājs ir strādājošajiem. Tas nozīmē, ka bezdarbniekiem ir vairāk raksturīgs izmantot neadaptīvākus aizsardzības stilus.

Līdzīga situācija ir arī dzīves stila skalu mērījumos (skat. 8. tabulu, 5. attēlu). Rezultāti liecina, ka statistiski nozīmīgas atšķirības ir bezdarbnieku grupai nolieguma, regresijas, reakcijas veidošanās, projekcijas un pārvirzes aizsardzības mehānismos. Savukārt kompensācijas, intelektualizācijas un apspiešanas aizsardzības mehānismi nerasniedza statistiskās nozīmības līmeni. Tātad šie mehānismi vienādā mērā tiek izmantoti gan strādājošo, gan bezdarbnieku grupā (skat. 5. attēlu).

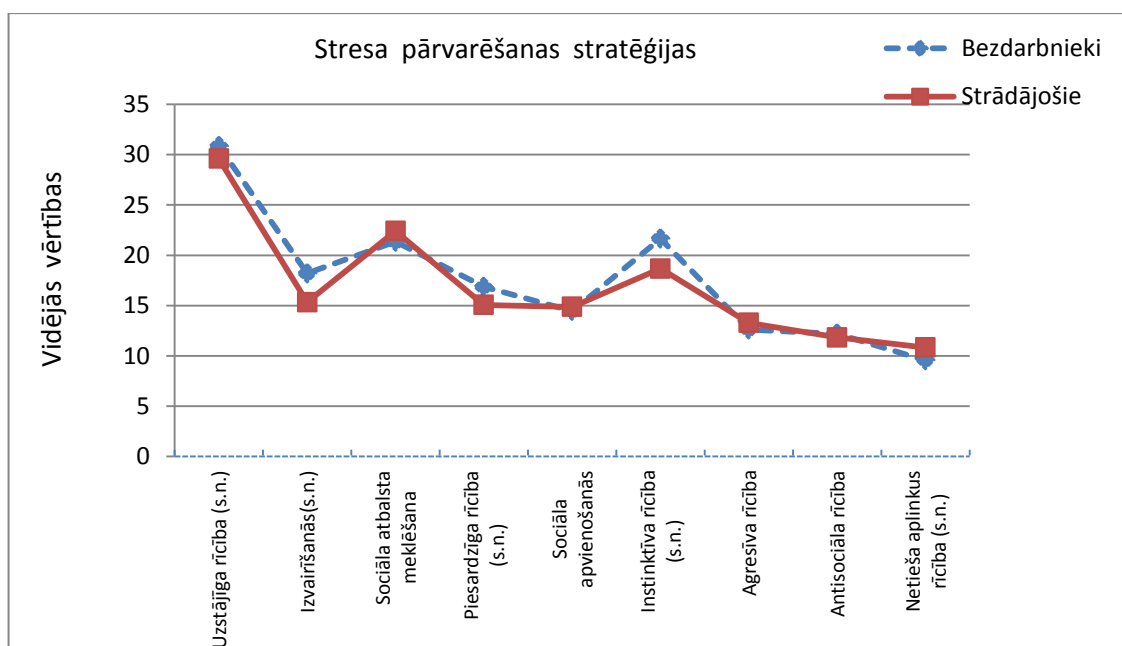
4. attēls. Aizsardzības stilu statistiski nozīmīgas atšķirības strādājošo un bezdarbnieku izlasēs

5. attēls. Dzīves stilu statistiski nozīmīgās atšķirības strādājošo un bezdarbnieku izlasēs

Stresa pārvarēšanas stratēģiju skalu vidējie rādītāji bezdarbnieku grupai ir statistiski nozīmīgi augstāki – pārsvarā mazāk adaptīvajās stratēģijās (skat. 8. tabulu, 6. attēlu), tādās kā uzstājīga rīcība, izvairīšanās, piesardzīga rīcība un instinktīva rīcība, bet strādājošo grupai statistiski nozīmīgi augstāki vidējie rādītāji ir iegūti tikai netiešas aplinkus rīcības skalā. Vairākas stratēģijas tiek līdzīgā līmenī izmantotas abās izlasēs: sociālā atbalsta meklēšana, sociālā

pievienošanās un antisociāla rīcība, jo starp to vidējiem rādītājiem nepastāv statistiski nozīmīgas atšķirības.

6. attēls. Stresa pārvarēšanas stratēģiju statistiski nozīmīgās atšķirības strādājošo un bezdarbnieku izlasēs

Apkopojot strādājošo un bezdarbnieku salīdzinājumu pēc kognitīvo spēju, emocionālā intelekta, aizsardzības mehānismu un stresa pārvarēšanas stratēģiju vidējiem rādītājiem, var secināt, ka pastāv nozīmīgas atšķirības visu šo konstruktū mainīgajos. Kopumā bezdarbnieki parāda mazāk adaptīvu profilu – ar augstākiem rādītājiem neadaptīvajos aizsardzības stilos un tajās stresa pārvarēšanas stratēģijās, kuras varētu raksturot kā mazāk adaptīvas; ar zemākām verbālām spējām un vispārīgo intelektu. Interesanti rezultāti ir iegūti atsevišķiem emocionālā intelekta faktoriem – piemēram, bezdarbniekiem augstāki vidējie rādītāji ir iegūti interpersonālajā faktora un vispārējā garastāvokļa faktorā. Šie rezultāti ir izprotamāki, ja tos skatās saistībā ar citiem rādītājiem, piemēram aizsardzības stiliem. Stresa pārvarēšanas skalā bezdarbnieku grupai vidējie rādītāji ir augstāki tām skalām, kuras varētu raksturot gan izvairīga un neizlēmīga, gan impulsīva cilvēka uzvedību. Tomēr daži aspekti bezdarbniekiem ir pozitīvi – viņiem ir labāks vispārīgais garastāvoklis un interpersonālais intelekts, kas varbūt ir saistīts ar relatīvi lielāku laiku, ko bezdarbnieki var veltīt saviem tuviniekiem un draugiem un ko viņi, iespējams, uztver kā pozitīvu ieguvumu, nonākot bezdarbnieka statusā.

3.4. Saistība starp analītisko un emocionālo intelektu, psiholoģiskās aizsardzības stilu un mehānismiem, kā arī stresa pārvarēšanu bezdarbnieku un strādājošo grupās

3.4.1. Korelāciju analīze

Lai noteiktu, kāda ir savstarpējā saistība starp analītisko intelektu, emocionālo intelektu, stresa pārvarēšanu, psiholoģiskās aizsardzības mehānismiem un to stilu bezdarbnieku un strādājošo grupā, tika veikta korelāciju analīze katrā izlasē un pēc tam tika salīdzinātas bezdarbnieku un strādājošo grupu korelācijas, lai noteiktu, vai šajās grupās pastāv atšķirīgas sakarības starp pētāmajiem mainīgajiem lielumiem. Pirsona korelāciju analīzes rezultātus skatīt 9a.b. tabulā strādājošajiem, bet 10a.b. bezdarbnieku grupām.

Analizējot *kognitīvo spēju* korelācijas ar *aizsardzības stila skalu korelācijām*, redzams, ka strādājošo grupā ir statistiski nozīmīga negatīva korelācija *verbālo spēju rādītājiem* un *kognitīvo spēju skalu summas* rādītājiem ar *neadaptīvās aizsardzības stila* rādītājiem un pozitīva korelācija ar *adaptīvās aizsardzības skalu* rādītājiem. Bezdarbniekiem ir raksturīga pretēja sakarība – pozitīva korelācija starp *visiem* kognitīvo spēju skalu rādītājiem un *neadaptīvo aizsardzības* stilu, un negatīva korelācija kognitīvo spēju rādītājiem, izņemot kognitīvo produktīvāti un pārveidotās aizsardzības stilu. Tas liecina, ka jo augstāks ir analītiskais intelekts, jo neadaptīvāka varētu būt uzvedība bezdarbnieku grupā. Bezdarbnieku izlasē ir nozīmīga negatīva korelācija starp kognitīvo spēju skalu summas un pašai izlasē aizsardzības stilu. Arī *domāšanas spēju* skalu rādītājos starp abām grupām ir iegūti atšķirīgi korelāciju rezultāti – piemēram, strādājošo grupā negatīva korelācija ir ar *pašai izlasē aizsardzības* stila skalu mērījumiem, bet bezdarbnieku grupā ir pozitīva korelācija ar *neadaptīvo aizsardzības* stilu mērījumiem. Tas liecina, ka bezdarbnieku grupā cilvēkiem ar augstākiem rādītājiem *domāšanas spēju* skalā varētu būt vairāk izteikts *neadaptīvas aizsardzības* stils, savukārt strādājošo grupā cilvēkiem ar augstākiem rādītājiem *domāšanas spēju* skalā, varētu būt tendence izmantot zemākā līmenī *pašai izlasē aizsardzības* stilu.

Analizējot *kognitīvo spēju korelācijas ar dzīves stilu*, jāsecina, ka tās ir negatīvas abās grupās. Strādājošo grupā *verbālo spēju* mērījumi negatīvi korelē ar *reakcijas veidošanās* skalas mērījumiem, kā arī *reakcijas veidošanās* skalu mērījumi negatīvi korelē ar *domāšanas spēju* un *kognitīvo spēju* summāro skalu. Bezdarbnieku grupā negatīvas korelācijas ir *verbālo spēju* skalai ar *reakcijas veidošanās* un *apspiešanas* skalu mērījumiem, bet pozitīvas korelācijas – *domāšanas spēju* un *intelektualizācijas* skalu mērījumiem. Iegūtie rezultāti norāda, ka, jo zemāki rādītāji ir verbālajām spējām, jo izteiktāka ir reakcijas veidošanās un apspiešana.

Analizējot korelācijas starp *kognitīvo spēju un emocionālā intelekta* skalu mērījumiem, redzams, ka strādājošo grupā *nav savstarpējas sakarības ne ar vienu no skalām*, bet bezdarbnieku grupā ir vērojama pretēja tendence – iegūtās korelācijas ir statistiski nozīmīgas,

bet negatīvas, piemēram, *interpersonālais faktors*, *stresa vadības faktors* un *vispārēja garastāvokļa* faktors statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar *kognitīvās produktivitātes* skalu un *kognitīvo spēju* summāro skalu. Iegūtās korelācijas ļauj izvirzīt pieņēmumu, ka bezdarbnieku grupā ir šāda tendence – jo augstāki kognitīvo spēju rādītāji, jo zemāki emocionālā intelekta rādītāji.

Analizējot *kognitīvo spēju saistību ar stresa pārvarēšanas stratēģijām*, strādājošo grupā *verbālo spēju* skala statistiski nozīmīgi pozitīvi korelē ar *sociāla atbalsta* meklēšanas skalu. Tas liecina, ka cilvēki ar augstākiem rādītājiem *verbālo spēju* skalā ir aktīvāki sociālā ziņā, piemēram, meklējot sociālu atbalstu, savukārt, negatīva korelācija ir *verbālo spēju* un instinktīvas rīcības skalai. Strādājošo grupā pozitīva korelācija ir iegūta arī starp *kognitīvās produktivitātes skalas* un *antisociālas rīcības* skalas mērījumiem. Šo korelāciju var izskaidrot, ja iepazīstas ar *antisociālas rīcības* skalas raksturojumu – tā ir uzstājīga antisociāla krīzes pārvarēšana, kurā cilvēks rīkojas tikai savās interesēs. Šīs skalas jautājumi lielā mērā raksturo konkurējošas dabas cilvēku, piemēram, „*Aizstāvu savas intereses, pat ja iznāk sāpināt citus*”, vai „*Rīkojos ātri, lai citi neiegūtu priekšrocības*”, ko mūsdienu konkurences apstākļos produktīvi strādājoša cilvēka raksturojumā var uztvert kā nepieciešamu rīcību. Bezdarbnieku grupā statistiski nozīmīga negatīva korelācija ir tikai starp divām skalām – kognitīvā produktivitāte un agresīva rīcība. Tātad izriet loģisks secinājums, ka, jo augstāka kognitīvā produktivitāte, jo zemāka agresīva rīcība.

Emocionālā intelekta faktori strādājošo grupā (skat. 9a.b.), izņemot *stresa vadības faktoru*, statistiski nozīmīgi pozitīvi korelē ar aizsardzības stilu aptaujas *adaptīvās aizsardzības stilu*, un nekorelē ar *neadaptīvo aizsardzības stilu*. Tas ļauj izvirzīt pieņēmumu, ka tie, kas strādājošo grupā vairāk pielieto adaptīvu aizsardzības stilu, labāk spēj izprast, izskaidrot un pieņemt savas un citu cilvēku emocijas, uzturēt labāku garastāvokli. Bezdarbnieku grupā (skat. 10a.b.) redzama pilnīgi pretēja tendence – visi emocionālā intelekta faktori negatīvi un statistiski nozīmīgi korelē ar *neadaptīvās aizsardzības stilu*, un nekorelē ar adaptīvo stilu. Tātad var pieņemt, ka tie bezdarbnieki, kas vājāk spēj izprast savu un citu cilvēku emocijas un to cēloņus, ir ar zemākām adaptācijas un stresa vadīšanas spējām, kā arī sliktāku garastāvokli; viņi biežāk pielieto neadaptīvāku aizsardzības stilu un tam nav saistības ar adaptīva stila izmantošanu. Respektīvi, emocionālais intelekts bezdarbniekiem nav saistīts ar adaptīvo aizsardzības stilu.

Analizējot *emocionāla intelekta* faktoru saistību ar *dzīves stila* skalas mērījumiem, redzams, ka korelācijas bezdarbnieku un strādājošo grupā vairāk atšķiras pēc stipruma nekā pēc struktūras. Emocionālā intelekta *intrapersonālais faktors* strādājošo grupā negatīvi statistiski nozīmīgi korelē ar *regresijas*, *reakcijas veidošanās* un *pārvirzes* rādītājiem no -0,20 līdz -0,41, bet bezdarbnieku grupā šīs korelācijas ir ciešākas – no -0,20 līdz pat -0,65, un ir vērojama arī negatīva nozīmīga sakarība ar noliegumu (-0,41). Bezdarbnieku grupā pārvirzei ir negatīva

nozīmīga korelācija ar visiem emocionālā intelekta skalu rādītājiem, bet strādājošo grupā tikai ar kopējo emocionālo intelektu, intrapersonālo faktoru un vispārīgo garstāvokli. Bezdarbnieku grupai ir arī izteiktākas negatīvas korelācijas starp reakcijas veidošanas stilu un emocionālā intelekta gandrīz visu skalu mērījumiem, izņemot interpersonālo faktoru un vispārīgo garstāvokli. Toties strādājošo izlasē ir vērojamas tikai dažas negatīvas korelācijas ar intrapersonālo un vispārīgā garstāvokļa faktoru, bet nav saistības ar kopējo emocionālo intelektu. Strādājošo grupā visizteiktākā negatīvā un statistiski nozīmīga korelācija ir emocionālajam intelektam ar regresijas rādītājiem. Iegūtās korelācijas liecina, ka gan strādājošo, gan bezdarbnieku grupā emocionālais intelekts ir negatīvi saistīts ar aizsardzības stiliem – t.i. tie, kuri mazāk lieto tādas aizsardzības mehānismus kā *noliegums*, *reakcijas veidošanās*, *regresija* un *pārvirze*, ir ar augstākiem emocionālā intelekta rādītājiem.

Analizējot korelācijas starp *emocionālā intelekta* faktoriem un *stresa pārvarēšanas skalu rādītājiem*, redzams, ka strādājošo grupā gandrīz starp visiem faktoriem ir pozitīva statistiski nozīmīga korelācija – tādas nav vienīgi izņemot *izvairīšanās stratēģijai* ar *intrapersonālo*, *interpersonālo* un *vispārējā garstāvokļa* faktoru. Tas ir izskaidrojams ar *izvairīšanās stratēģijas* raksturojumu kā maskētu, bieži vien naidīgu uzvedību. Bezdarbnieku grupā, līdzīgi kā strādājošo grupā, uzstājīgas rīcības stratēģijai ir pozitīva statistiski nozīmīga korelācija ar visiem emocionālā intelekta faktoriem; pozitīva korelācija ir arī sociāla atbalsta meklēšanas stratēģijai ar intrapersonālo un interpersonālo faktoru, un sociālās apvienošanās stratēģijai ar visiem emocionālā intelekta faktoriem, izņemot stresa vadības un vispārējā garstāvokļa faktoru. Savukārt negatīva korelācija ir izvairīšanās stratēģijas skalas mērījumam ar praktiski visām emocionālā intelekta skalām, izņemot vispārēja garstāvokļa faktoru.

Strādājošo grupā *stresa pārvarēšanas stratēģiju aptaujas* gandrīz visu skalu mērījumi, izņemot uzstājīgās rīcības, agresīvās rīcības un instinktīvās rīcības skalu mērījumi, statistiski nozīmīgi pozitīvi korelē ar *adaptīvas aizsardzības stilu*, savukārt, bezdarbnieku grupā tikai daži skalu mērījumi – agresīvā rīcība, antisociālā rīcība un netiešā aplinkus rīcība – statistiski nozīmīgi pozitīvi korelē ar adaptīvo aizsardzības stilu. Tas parāda, ka bezdarbnieku lielāka adaptivitāte drīzāk tiek panākta ar izteiktākām neadaptīvām stresa pārvarēšanas stratēģijām. Ja strādājošo grupā nav statistiski nozīmīgu korelāciju starp stresa pārvarēšanas stratēģiju un pārveidotās realitātes, un pašai aizsardzības stilu mērījumiem, izņemot netiešu aplinkus rīcību, tad bezdarbnieku grupā tur ir visvairāk nozīmīgu korelāciju.

9a. tabula. Kognitīvo spēju, emocionālā intelekta, stresa pārvarēšanas stratēģiju, aizsardzības stilu un dzīves stilu skalu Pirsona korelācijas koeficienti strādājošo grupā

Skalas	Aizsardzības stili						Dzīves stili					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
<i>Kognitīvās spējas</i>												
1. Verbālās spējas	-0,35**	-0,26*	-0,02	0,13	-0,06	-0,13	-0,09	0,02	-0,19*	0,03	-0,15	-0,08
2. Domāšanas spējas	0,16	-0,03	-0,27**	-0,02	-0,08	-0,20*	-0,06	-0,05	-0,32**	-0,13	-0,08	-0,08
3. Kognitīvā produktivitāte	-0,07	-0,04	-0,09	-0,04	-0,13	-0,22*	0,01	-0,01	-0,12	0,01	0,05	-0,03
4. Kognitīvo spēju skalu summa	-0,19*	-0,18	-0,12	0,11	-0,06	-0,26**	-0,07	-0,01	-0,28**	-0,03	-0,08	-0,08
<i>Emocionālais intelekts</i>												
5. Intrapersonālais faktors	-0,04	-0,12	-0,01	0,24*	0,08	-0,41**	-0,03	0,08	-0,20*	-0,05	-0,16	-0,24*
6. Interpersonālais faktors	-0,04	-0,06	0,20*	0,31**	0,20*	-0,21*	0,09	0,14	0,03	0,08	-0,02	-0,01
7. Adaptācijas faktors	-0,12	-0,12	0,09	0,28**	0,13	-0,41**	0,02	0,22*	-0,13	0,16	-0,01	-0,18
8. Stresa vadības faktors	-0,02	-0,03	-0,07	0,06	0,19*	-0,28**	-0,06	0,16	-0,01	0,12	-0,07	-0,17
9. Vispārējā garastāvokļa faktors	0,09	-0,03	-0,01	0,28**	0,04	-0,39**	-0,05	0,05	-0,28**	-0,12	-0,18*	-0,21*
10. Emocionālā intelekta summa	-0,04	-0,09	0,05	0,27**	0,15	-0,40**	-0,03	0,15	-0,14	0,04	-0,11	-0,19*
<i>Stresa pārvarēšanas skala</i>												
11. Uzstājīga rīcība	-0,15	-0,06	0,07	0,11	0,07	-0,15	-0,15	0,08	-0,09	0,02	-0,13	-0,16
12. Izvairīšanās	0,18	0,08	0,17	0,27**	0,11	0,03	0,19*	-0,01	0,02	0,14	0,11	0,08
13. Sociāla atbalsta meklēšana	-0,14	-0,11	-0,17	0,36**	0,10	-0,15	0,19*	0,09	-0,01	0,11	0,14	0,03
14. Piesardzīga rīcība	-0,09	-0,11	-0,03	0,34**	0,25**	-0,05	0,16	0,33**	0,09	0,38**	0,01	-0,02
15. Sociāla apvienošana	-0,05	-0,04	0,11	0,34**	0,10	-0,16	-0,05	-0,06	-0,06	-0,01	-0,16	-0,07
16. Instinktīva rīcība	-0,02	0,09	0,11	0,18	-0,07	-0,05	-0,09	0,14	-0,08	0,14*	0,02	-0,02
17. Agresīva rīcība	-0,18	-0,05	0,16	0,18	0,18	0,07	0,08	0,37**	0,08	0,45**	0,14	-0,17
18. Antisociāla rīcība	-0,18	0,07	0,07	0,29**	0,18	-0,05	-0,04	0,11	-0,26**	0,15	-0,13	-0,32**
19. Netieša aplinkus rīcība	0,07	0,26**	0,23*	0,34**	0,14	-0,02	-0,03	0,01	0,04	0,08	-0,01	0,16

**p<0,01, *p<0,05; 1 – neadaptīvais aizsardzības stils, 2 – pārveidotās realitātes aizsardzības stils, 3 – pašai izliedzīgās aizsardzības stils, 4 – adaptīvais aizsardzības stils, 5 – noliegums, 6 – regresija, 7 – kompensācija, 8 – intelektualizācija, 9 – reakcijas veidošanās, 10 – apspiešana, 11 – projekcija, 12 – pārvirze

9b. tabula. Kognitīvo spēju, emocionālā intelekta, stresa pārvarēšanas stratēģiju, aizsardzības stilu un dzīves stilu skalu Pirsona korelācijas koeficienti strādājošo grupā

Skalas	Emocionālais intelekts						Kognitīvās spējas			
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
<i>Kognitīvās spējas</i>										
1. Verbālās spējas	0,03	-0,03	0,10	0,01	-0,03	0,02				
2. Domāšanas spējas	0,17	-0,01	0,12	0,12	0,10	0,12				
3. Kognitīvā produktivitāte	0,17	0,02	0,12	0,08	0,07	0,12				
4. Kognitīvo spēju skalu summa	0,16	-0,01	0,16	0,08	0,05	0,11				
<i>Stresa pārvarēšanas skala</i>										
5. Uzstājīga rīcība	0,29**	0,29**	0,19*	0,20*	0,26**	0,29**	0,05	-0,08	0,05	-0,03
6. Izvairīšanās	0,17	0,16	0,27**	0,25**	0,15	0,23**	0,04	0,09	0,11	0,11
7. Sociāla atbalsta meklēšana	0,37**	0,33**	0,35**	0,23**	0,37**	0,39**	0,22*	0,06	0,15	0,23*
8. Piesardzīga rīcība	0,37**	0,40**	0,50**	0,33**	0,40**	0,46**	0,13	0,07	0,15	0,18
9. Sociāla apvienšanās	0,34**	0,37**	0,22**	0,19*	0,42**	0,36**	0,07	-0,07	-0,04	-0,02
10. Instinktīva rīcība	0,30**	0,29**	0,32**	0,34**	0,33**	0,36**	-0,21*	-0,11	-0,04	-0,17
11. Agresīva rīcība	0,32**	0,25**	0,44**	0,28**	0,29**	0,37**	0,06	-0,03	0,11	0,09
12. Antisociāla rīcība	0,28*	0,18	0,29**	0,25**	0,30**	0,31**	0,04	0,04	0,20*	0,14
13. Netieša aplinkus rīcība	0,03	-0,02	0,10	0,00	-0,03	0,02	0,05	-0,08	0,05	0,03

* $p < 0,05$. ** $p < 0,01$; 1 – intrapersonālais faktors, 2 – interpersonālais faktors, 3 – adaptācijas faktors, 4 – stresa vadības faktors, 5 – vispārēja garastāvokļa faktors, 6 – emocionālā intelekta summa, 7 – verbālās spējas, 8 – domāšanas spējas, 9 – kognitīvā produktivitāte, 10 – kognitīvo spēju skalu summa

10a. tabula. Kognitīvo spēju, emocionālā intelekta, aizsardzības stilu, dzīves stilu un stresa pārvarēšanas stratēģiju skalu Pirsona korelācijas koeficienti bezdarbnieku grupā

Skalas	Aizsardzības stili						Dzīves stili					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
<i>Kognitīvās spējas</i>												
1. Verbālās spējas	0,19*	-0,19*	-0,16	0,10	-0,10	-0,09	-0,05	-0,15	-0,24*	-0,20*	-0,11	-0,13
2. Domāšanas spējas	0,35**	-0,21**	-0,18	-0,08	0,01	-0,00	0,30**	-0,12	-0,05	-0,00	-0,16	0,10
3. Kognitīvā produktivitāte	0,28**	-0,12	-0,14	0,06	0,05	0,13	0,10	-0,09	0,07	0,09	-0,13	0,08
4. Kognitīvo spēju skalu summa	0,39**	-0,22*	-0,21*	-0,06	-0,02	-0,03	0,17	-0,16	-0,07	-0,05	-0,17	0,01
<i>Emocionālais intelekts</i>												
5. Intrapersonālais faktors	-0,20**	-0,20**	-0,14	-0,08	-0,41*	-0,49**	-0,17	-0,10	-0,51**	-0,20**	-0,18	-0,65**
6. Interpersonālais faktors	-0,56**	0,06	0,16	-0,06	0,02	-0,05	-0,06	0,28**	0,03	-0,19*	0,06	-0,22**
7. Adaptācijas faktors	-0,38**	-0,14	0,01	-0,17	-0,40**	-0,43**	-0,25**	-0,00	-0,50**	-0,07	-0,12	-0,63**
8. Stresa vadības faktors	-0,26**	-0,05	-0,05	-0,10	-0,10	-0,22**	-0,14	0,13	-0,24**	-0,08	-0,09	-0,31**
9. Vispārējā garastāvokļa faktors	-0,40**	0,10	0,24*	0,03	0,11	-0,08	-0,12	0,25**	-0,06	-0,05	-0,07	-0,22**
10. Emocionālā intelekta summa	-0,41**	-0,10	-0,00	-0,10	-0,30**	-0,40**	-0,20*	0,07	-0,42**	-0,18	-0,12	-0,60**
<i>Stresa pārvarēšanas skala</i>												
11. Uzstājīga rīcība	-0,04	0,10	0,07	0,11	-0,17	-0,23*	0,08	0,07	0,01	-0,00	0,02	-0,10
12. Izvairīšanās	-0,05	0,45**	0,27**	0,04	0,64**	0,58**	0,20*	0,15	0,61**	0,14	0,08	0,71**
13. Sociāla atbalsta meklēšana	0,03	0,00	0,17	-0,06	0,02	0,09	0,23*	0,13	0,04	0,16	0,03	-0,08
14. Piesardzīga rīcība	-0,05	0,26**	-0,30**	-0,03	0,22*	0,25*	0,16	0,26**	0,49**	0,09	0,27**	0,27**
15. Sociāla apvienošana	-0,30**	-0,7	-0,05	-0,07	-0,18*	-0,04	-0,05	0,07	-0,20*	-0,20*	0,05	-0,40**
16. Instinktīva rīcība	-0,10	-0,33**	0,20*	0,13	0,23*	0,22*	0,08	0,12	0,31**	0,11	0,05	0,32**
17. Agresīva rīcība	-0,03	0,23**	0,07	0,36**	0,01	-0,08	-0,10	0,02	-0,15	0,01	-0,05	-0,10
18. Antisociāla rīcība	0,07	0,26**	0,23*	0,34**	0,14	-0,02	-0,03	0,01	0,04	0,18	-0,00	0,17*
19. Netieša aplinkus rīcība	0,03	0,13	0,18	0,25**	0,05	0,03	0,04	-0,06	-0,00	0,02	0,18	0,02

**p<0,01, *p<0,05; 1–neadaptīvais aizsardzības stils, 2–pārveidotās realitātes aizsardzības stils, 3–pašizliedzīgās aizsardzības stils, 4–adaptīvās aizsardzības stils, 5–noliegums, 6–regresija, 7–kompensācija, 8–intelektualizācija, 9–reakcijas veidošanās, 10–apspiešana, 11–projekcija, 12–pārvirze

10b. tabula. Kognitīvo spēju, emocionālā intelekta, aizsardzības stilu, dzīves stilu un stresa pārvarēšanas stratēģiju Pirsona korelācijas koeficienti bezdarbnieku grupā

<i>Skalas</i>	<i>Emocionālais intelekts</i>					<i>Kognitīvās spējas</i>				
<i>Kognitīvās spējas</i>	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Verbālās spējas	0,16	-0,03	0,08	-0,10	-0,16	0,05				
2. Domāšanas spējas	-0,12	-0,16	-0,21*	0,14	-0,27**	-0,21*				
3. Kognitīvā produktivitāte	-0,16	-0,24*	-0,28**	-0,40**	-0,40**	-0,33**				
4. Kognitīvo spēju skalu summa	-0,05	-0,19*	-0,18	-0,32**	-0,38**	-0,22*				
<i>Stresa pārvarēšanas skala</i>										
5. Uzstājīga rīcība	0,39**	0,31**	0,28**	0,22*	0,25*	0,40**	-0,06	-0,06	-0,08	-0,09
6. Izvairīšanās	-0,54**	-0,06	-0,50**	-0,21*	0,01	-0,43**	-0,13	0,07	0,04	0,02
7. Sociāla atbalsta meklēšana	0,22**	0,24**	0,09	-0,10	0,01	0,17	0,12	0,11	0,05	0,12
8. Piesardzīga rīcība	-0,13	0,21*	-0,12	-0,14	-0,01	-0,07	-0,16	0,07	-0,01	-0,06
9. Sociāla apvienošanās	0,37**	0,35**	0,37**	0,09	0,09	0,37**	0,18	-0,09	-0,10	-0,01
10. Instinktīva rīcība	-0,01	0,13	-0,12	-0,06	0,18	0,01	-0,12	0,07	-0,02	-0,05
11. Agresīva rīcība	0,23**	0,15	0,18	0,07	0,29**	0,24**	0,14	-0,13	-0,22*	-0,09
12. Antisociāla rīcība	-0,06	-0,11	-0,04	-0,23*	0,08	-0,10	0,02	-0,06	0,05	-0,03
13. Netieša aplinkus rīcība	0,13	0,10	0,05	0,00	0,13	0,12	-0,02	-0,05	-0,10	-0,09

**p<0,01, *p<0,05 1 - intrapersonālais faktors, 2 - interpersonālais faktors, 3 - adaptācijas faktors, 4- stresa vadības faktors, 5- vispārēja garstāvokļa faktors, 6 - emocionālā intelekta summa, 7 -verbālās spējas, 8 - domāšanas spējas, 9 - kognitīvā produktivitāte, 10 - kognitīvo spēju skalu summa

Iegūtās korelācijas varētu liecināt, ka strādājošo grupā cilvēki, pielietojot stresa pārvarēšanas stratēģijas, izņemot *uzstājīgas un agresīvas rīcības* stratēģijas, izteiktāk izmantos *adaptīvas aizsardzības stilu*, bet bezdarbnieku grupā, pielietojot līdzīgas stresa pārvarēšanas stratēģijas, izņemot arī *uzstājīgas rīcības, sociālas apvienošanās un aplinkus rīcības* stratēģijas, pielietos vairāk *pārveidotās realitātes aizsardzības* stilu. Tātad, pielietojot līdzīgus uzvedības modeļus (stresa pārvarēšanas stratēģijas), aizsardzības stili abām grupām varētu būt atšķirīgi.

Nozīmīgas korelācijas bezdarbnieku grupā ir iegūtas starp *adaptīvās aizsardzības stilu* un *agresīvās, antisociālās un aplinkus rīcības* stratēģiju. Šo saistību varētu izskaidrot, ja pieņem, ka bezdarbnieks kaut kādā veidā interpretē normālu adaptāciju kā agresīvu un antisociālu uzvedību, savukārt likumsakarīga šķiet negatīvā korelācija starp *neadaptīvās aizsardzības stilu* un *sociālas apvienošanās stratēģiju*.

Raksturīgākā īpatnība, salīdzinot korelācijas starp dzīves stila un stresa pārvarēšanas stratēģiju aptauju skalu mērījumiem strādājošiem un bezdarbniekiem ir šāda – lielāks un ciešāks korelāciju skaits ir bezdarbnieku grupā, bet strādājošo grupā korelāciju ir mazāk un tās ir vājākas. Piemēram, strādājošo grupā vispār nepastāv nozīmīgas korelācijas starp *uzstājīgas rīcības, instinktīvas rīcības, sociālās apvienošanās stratēģiju* un *dzīves stila rādītājiem*, bet bezdarbnieku grupā ar šīm stratēģijām ir vairākas negatīvas korelācijas, kuras sasniedz pat līdz $r=0,71$ (pārvirzes stils). Iespējams, tas norāda uz lielākām iekšējām bezdarbnieku uzvedības regulācijas problēmām, salīdzinot ar strādājošo grupu. Arī reakcijas veidošanās bezdarbnieku grupā ir daudz nozīmīgāk saistīta ar stresa pārvarēšanas stratēģijām, nekā tas ir strādājošo grupā, kur šādas saistības praktiski nav (izņemot negatīvo korelāciju ar antisociālu rīcību).

Korelāciju salīdzinājums bezdarbnieku un strādājošo grupai

Tā kā korelāciju analīze parādīja daudz statistiski nozīmīgu saistību starp pētāmiem mainīgajiem kā strādājošo, tā bezdarbnieku grupā, tad tika pārbaudīts, vai starp strādājošo un bezdarbnieku grupām pastāv statistiski nozīmīgu korelāciju atšķirības, aprēķinātot Fišera z kritēriju korelācijas koeficientu salīdzināšanai (skat. 3. pielikuma 1a.b. tabulu).

Kā redzams 3. pielikuma 1a.b.tabulā, dažu skalu z rādītāji norāda uz statistiski nozīmīgām atšķirībām starp pētāmo mainīgo korelācijām abās izlasēs. Tā ir sakarība starp *neadaptīvo aizsardzības stilu* un *verbālo spēju rādītājiem*, un *kognitīvo spēju summāro skalu*. Piemēram, bezdarbnieku grupai korelācija ar *verbālo spēju rādītājiem* ir pozitīva, savukārt strādājošo grupā šī saistība ir negatīva. Savukārt starp *kognitīvo spēju, dzīves stila rādītājiem* un *stresa pārvarēšanas stratēģiju mērījumiem* nav iegūta neviena nozīmīga korelāciju atšķirība.

Arī starp emocionālā intelekta intrapersonālo, adaptācijas un stresa vadības faktoriem un regresijas mehānismu ir iegūtas nozīmīgas korelāciju atšķirības. Pārbaudot korelāciju atšķirības starp emocionāla intelekta un stresa pārvarēšanas skalām, tās ir konstatētas starp uzstājīgās rīcības un intrapersonālo, interpersonālo un adaptācijas faktoru rādītājiem un emocionālā intelekta summu; starp izvairīšanās rīcības, adaptācijas faktoru un emocionālā intelekta summu, kā arī starp sociālās apvienošanās un emocionālā intelekta rādītājiem, izņemot stresa vadības un vispārējā garastāvokļa faktoru.

Nozīmīgas korelāciju atšķirības ir arī starp abu grupu regresijas skalas intrapersonālā faktora, adaptācijas faktora un stresa vadības faktora mērījumiem; pārvirzes skalu, intrapersonālā faktora un emocionālā intelekta summārās skalas mērījumiem, kā arī reakcijas veidošanās aizsardzības mehānismam ar emocionālā intelekta intrapersonālā faktora mērījumiem.

Savukārt stresa pārvarēšanas stratēģiju skalām nav nevienas statistiski nozīmīgas korelāciju atšķirības ne ar vienu no psiholoģiskās aizsardzības mehānismiem, izņemot pārvirzes mehānismu. Nozīmīgas korelāciju atšķirības starp grupām iegūtas arī instinktīvas rīcības skalas ar reakcijas veidošanās un pārvirzes rādītājiem.

Tātad, kā redzams (skat. 1 a.b.tabulā 3.pielikumā.), statistiski nozīmīgas atšķirības starp korelācijas koeficientiem galvenokārt ir iegūtas starp emocionālā intelekta faktoriem ar stresa pārvarēšanas stratēģijām un psiholoģiskās aizsardzības mehānismiem, norādot uz atšķirīgām uzvedības tendencēm bezdarbnieku un strādājošo grupā. Bet uz šo jautājumu precīzāku atbildi varēs sniegt arī regresiju analīze.

3.4.2. Bezdarbnieku un strādājošo intelekta, psiholoģiskās aizsardzības un stresa pārvarēšanas regresiju analīze

Bināri loģistiskā regresiju¹ analīze ir izmantota, lai noskaidrotu, cik lielā mērā intelekts (analītiskais un emocionālais), stresa pārvarēšanas stratēģijas un psiholoģiskās aizsardzības mehānismi spēj prognozēt darba statusu.

Veicot regresiju analīzi, tika pārbaudīti vairāki regresiju modeļi, izslēdzot pamīšus savstarpēji augsti korelējošas skalas. Piemēram, veicot korelāciju analīzi, ļoti cieša negatīva korelatīva saistība (skat. 2.a.b.tabulu 3.pielikumā) atklāta starp nodarbinātības statusu un pārveidotās realitātes stila skalu (-0,72), reakcijas veidošanās skalu ($r = -0,48$) un verbālo spēju skalu ($r = 0,50$), un tās ir savstarpēji augsti korelējošas – pārveidotās realitātes skala korelē ar verbālo spēju skalu ($r = -0,47$), izvairīšanās skala ar reakcijas veidošanās skalu ($r = 0,47$), pārvirzes skalu ($r = 0,55$) un nolieguma skalu ($r = 0,51$). Neraugoties uz to, ka strādājošo un

---

¹ Bināri loģistiskā regresiju analīzē ir izmantoti *Cox & Snell* un *Nagelkerke*, kas tiek interpretēti līdzīgi kā R^2 (*Leech, Barret, & Morgan, 2008*) un šie rādītāji ļauj salīdzināt dažādus regresiju modeļus konkrētā pētījumā.

bezdarbnieku grupas tika pielīdzinātas, regresijas analīzē tika pārbaudīti regresijas modeļi, iekļaujot arī vecumu un dzimumu. Kā varēja sagaidīt, šie mainīgie regresijas modeļos neparādījās kā statistiski nozīmīgi. Rezultātā tika iegūti četri atšķirīgi regresiju modeļi, kuri tiks turpmāk arī aplūkoti.

11. tabula. Kognitīvo spēju, emocionālā intelekta, aizsardzības stilu, dzīves stilu un stresa pārvarēšanas skalu rādītāju regresijas analīze ar nodarbinātības statusu, izmantojot loģistiskās regresijas soļu (*Forward: Conditional*) metodi (ievadīti visi mainīgie) (N = 230)

Vērtības	B	S.E.	(Exp)B	R ² (Cox&Snell)	R ² (Nagelkerke)
<i>1. solis</i>					
Pārveidotās realitātes stils	-0,23**	0,03	0,79	0,50	0,67
Konstante	9,45	1,18	12691,05		
<i>2. solis</i>					
Pārveidotās realitātes stils	-0,24**	0,03	0,78	0,53	0,71
Adaptīvās aizsardzības stils	0,08**	0,02	1,08		
Konstante	5,33	1,60	206,63		
<i>3. solis</i>					
Pārveidotās realitātes stils	-0,23**	0,03	0,79	0,55	0,73
Adaptīvās aizsardzības stils	0,09**	0,02	1,09		
Vispārējā garastāvokļa faktors	-0,08**	0,03	0,92		
Konstante	8,93	2,15	7588,56		
<i>4. solis</i>					
Pārveidotās realitātes stils	-0,21**	0,03	0,81	0,56	0,74
Adaptīvās aizsardzības stils	0,09**	0,03	1,09		
Reakcijas veidošanās	-0,23**	0,11	0,79		
Vispārējā garastāvokļa faktors	-0,09**	0,03	0,91		
Konstante	9,19	2,15	9774,14		
<i>5. solis</i>					
Pārveidotās realitātes stils	-0,20**	0,03	0,82	0,57	0,75
Adaptīvās aizsardzības stils	0,09**	0,03	1,10		
Reakcijas veidošanās	-0,25*	0,11	0,78		
Stresa vadības faktors	0,07*	0,03	1,07		
Vispārējā garastāvokļa faktors	-0,14**	0,04	0,87		
Konstante	7,68	2,25	2163,32		

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Pirmās loģistiskās regresijas variantā ar soļu (stepwise) metodi tika ievadīti visi mainīgie. Modelī kā nozīmīgi palika 5 mainīgie, $\chi^2 = 191,69$, $df = 5$, $N = 230$, $p < 0,01$, izskaidrojot 75 % atkarīgā mainīgā variāciju (skat. 11. tabulu). Darba statusu ar pozitīvu zīmi prognozē adaptīvais aizsardzības stils un stresa vadības faktors, ar negatīvu zīmi to prognozē pārveidotās realitātes stils, reakcijas veidošanās un vispārēja garastāvokļa faktors. No rezultātiem izriet, ka indivīds, kuram ir izteiktāks adaptīvais aizsardzības stils un augstāka stresa vadība, bet nav pārāk

raksturīgi izmantot pārveidotās realitātes stilu un reakcijas veidošanās aizsardzību un ir mazāk izteikts vispārējā garastāvokļa faktors, drīzāk būs strādājošā nekā bezdarbnieka statusā.

Pārbaudot procentuāli respondentu darba statusu, konstatēts, ka strādājošo statusam atbilst 91,3 %, bezdarbnieku statusam – 86,1 %, kopumā abu grupu kategorijā atbilstoši savam statusam ir 88,7 %.

Otrajā variantā, izslēdzot pārveidotās realitātes skalu, modelī ir iekļauti 11 statistiski nozīmīgi mainīgie, $\chi^2 = 182,43$, $df = 11$, $N = 230$, $p < 0,01$ un tas izskaidro 73 % atkarīgā mainīgā variāciju (skat. 12.tabulu). Modelī iekļautie mainīgie ietver dažādus adaptāciju raksturojošus aspektus. Darba statusu ar pozitīvu zīmi prognozē adaptīvais aizsardzības stils, stresa vadības faktors, intelektualizācijas stils, netiešās aplinkus rīcības stratēģija un verbālās spējas; ar negatīvu zīmi to prognozē pašai izliedzīgās aizsardzības stils, vispārējā garastāvokļa faktors, nolieguma stils, reakcijas veidošanās stils, instinktīvās rīcības stratēģija un arī domāšanas spējas. Tas nozīmē, ka indivīds, kam ir izteiktāks adaptīvais aizsardzības stils un intelektualizācija, bet mazāk raksturīgs pašai izliedzīgais aizsardzības stils, nolieguma un reakcijas veidošanās stils; kuram arī ir vairāk raksturīga tāda stresa pārvarēšanas stratēģijas kā netieša aplinkus rīcība un mazāk raksturīga instinktīva rīcība; kuram ir augstākas verbālās spējas, bet relatīvi zemākas domāšanas spējas, un augstāka stresa vadība un pazemināts vispārīgais garastāvoklis, drīzāk atradīsies strādājošā, nevis bezdarbnieka statusā.

Prognozējot respondentu piederību strādājošo vai bezdarbnieku grupai, dotais modelis prognozē piederību strādājošo grupai 89,6 %, bezdarbnieku grupai 82,6 %, tātad kopumā 86,1 %.

12. tabula. Kognitīvo spēju skalu, emocionālā intelekta, aizsardzības stilu, dzīves stilu un stresa pārvarēšanas skalu rādītāju regresijas analīze ar nodarbinātības statusu (izslēdzot pārveidotās realitātes stila skalu), izmantojot loģistiskās regresijas soļu (*Forward: Conditional*) metodi (N = 230)

Vērtības	B	S.E.	(Exp)B	R ² (Cox&Snell)	R ² (Nagelkerke)
<i>1. solis</i>				0,25	0,33
Verbālās spējas	0,23**	0,03	1,26		
Konstante	-13,13**	1,96	0,00		
<i>2. solis</i>				0,33	0,44
Pašai izliedzīgās aizsardzības stils	-0,13**	0,03	0,88		
Verbālās spējas	0,20**	0,04	1,21		
Konstante	-6,33**	2,34	0,00		
<i>3. solis</i>				0,37	0,49
Pašai izliedzīgās aizsardzības stils	-0,10**	0,03	0,91		
Reakcijas veidošanās	-0,27**	0,08	0,76		
Verbālās spējas	0,17**	0,04	1,18		
Konstante	-4,72*	2,40	0,01		
<i>4. solis</i>				0,42	0,55
Pašai izliedzīgās aizsardzības stils	-0,08**	0,03	0,92		

Vispārējā garastāvokļa faktors	-0,09**	0,02	0,91		
Reakcijas veidošanās	-0,35**	0,08	0,71		
Verbālās spējas	0,17**	0,04	1,18		
Konstante	0,10	2,77	1,10		
<i>5. solis</i>				0,45	0,60
Pašai dziedīgās aizsardzības stils	-0,11**	0,03	0,89		
Adaptīvais aizsardzības stils	0,07**	0,02	1,07		
Vispārējā garastāvokļa faktors	-0,11**	0,02	0,89		
Reakcijas veidošanās	-0,34**	0,09	0,71		
Verbālās spējas	0,14**	0,04	1,15		
Konstante	-0,75	2,93	0,47		
<i>6. solis</i>				0,47	0,63
Pašai dziedīgās aizsardzības stils	-0,13**	0,03	0,87		
Adaptīvais aizsardzības stils	0,07**	0,02	1,07		
Vispārējā garastāvokļa faktors	-0,12**	0,03	0,89		
Reakcijas veidošanās	-0,38**	0,09	0,68		
Verbālās spējas	0,19**	0,05	1,20		
Domāšanas spējas	-0,05**	0,02	0,95		
Konstante	4,60**	3,57	124,20		
<i>7. solis</i>				0,49	0,65
Pašai dziedīgās aizsardzības stils	-0,13**	0,03	0,88		
Adaptīvais aizsardzības stils	0,08**	0,02	1,10		
Vispārējā garastāvokļa faktors	-0,10**	0,03	0,90		
Instinktīva rīcība	-0,15**	0,06	0,86		
Reakcijas veidošanās	-0,37**	0,10	0,69		
Verbālās spējas	0,18**	0,05	1,19		
Domāšanas spējas	-0,05**	0,02	0,95		
Konstante	6,97**	3,82	1063,63		
<i>8. solis</i>				0,51	0,68
Pašai dziedīgās aizsardzības stils	-0,14**	0,04	0,87		
Adaptīvais aizsardzības stils	0,07**	0,03	1,07		
Vispārējā garastāvokļa faktors	-0,12**	0,03	0,89		
Instinktīva rīcība	-0,18**	0,06	0,74		
Netieša aplinkus rīcība	0,23**	0,08	1,25		
Reakcijas veidošanās	-0,37**	0,10	0,69		
Verbālās spējas	0,17**	0,05	1,19		
Domāšanas spējas	-0,05**	0,02	0,95		
Konstante	7,22**	3,89	1369,60		
<i>9. solis</i>				0,53	0,70
Pašai dziedīgās aizsardzības stils	-0,13**	0,04	0,88		
Adaptīvais aizsardzības stils	0,08**	0,03	1,08		
Vispārējā garastāvokļa faktors	-0,11**	0,03	0,89		
Instinktīva rīcība	-0,20**	0,06	0,82		
Netieša aplinkus rīcība	0,27**	0,09	1,31		
Reakcijas veidošanās	-0,30**	0,11	0,74		
Noliegums	-0,24**	0,09	0,79		
Verbālās spējas	0,17**	0,05	1,19		
Domāšanas spējas	-0,04*	0,02	0,96		
Konstante	6,06	3,10	426,86		
<i>10 solis</i>				0,54	0,72
Pašai dziedīgās aizsardzības stils	-0,12**	0,04	0,89		
Adaptīvais aizsardzības stils	0,08**	0,03	1,07		
Stresa vadības faktors	0,07*	0,03	1,07		

Vispārējā garastāvokļa faktors	-0,16**	0,04	0,85		
Instinktīva rīcība	-0,21**	0,06	0,81		
Netieša aplinkus rīcība	0,26**	0,10	1,30		
Reakcijas veidošanās	-0,32**	0,11	0,73		
Noliegums	-0,25**	0,09	0,77		
Verbālās spējas	0,18**	0,05	1,20		
Domāšanas spējas	-0,04**	0,02	0,96		
Konstante	4,16**	4,11	64,08		
<i>11. solis</i>				0,55	0,73
Pašaizlīdzīgās aizsardzības stils	-0,11**	0,04	0,90		
Adaptīvais aizsardzības stils	0,07**	0,03	1,07		
Stresa vadības faktors	0,06**	0,03	1,06		
Vispārējā garastāvokļa faktors	-0,15**	0,04	0,86		
Intelektualizācija	0,24*	0,12	1,27		
Instinktīva rīcība	-0,22**	0,06	0,80		
Netieša aplinkus rīcība	0,25**	0,09	1,29		
Reakcijas veidošanās	-0,37**	0,12	0,69		
Noliegums	-0,31**	0,10	0,74		
Verbālās spējas	0,17**	0,05	1,19		
Domāšanas spējas	-0,04*	0,02	0,96		
Konstante	4,59	4,26	98,60		

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Trešajā variantā, izslēdzot reakcijas veidošanās skalu, modelī ir iekļauti 9 statistiski nozīmīgi mainīgie $\chi^2 = 203,03$, $df = 7$, $N = 230$, $p < 0,01$, kas izskaidro 78 % atkarīgā mainīgā variāciju (skat. 13.tabulu). Darba statusu ar pozitīvu zīmi prognozē adaptīvais aizsardzības stils, apspiešanas aizsardzības mehānisms un netieša aplinkus rīcības stratēģija, bet ar negatīvu zīmi – regresijas mehānisms, piesardzīgas rīcības un instinktīvas rīcības stratēģija un pārveidotās realitātes stils. Tas nozīmē, ka tie indivīdi, kuriem ir izteiktāks adaptīvais stils un apspiešanas mehānisms un kuri vairāk pielieto netiešas aplinkus rīcības stratēģiju, bet mazāk – regresijas mehānismu un kuriem mazāk raksturīga piesardzīga un instinktīva rīcība un pārveidotās realitātes stils, drīzāk būs strādājošo, nevis bezdarbnieku statusā. Pārbaudot, vai respondenti atbilst strādājošā/nestrādājošā statusam, konstatēts, ka devītajā modelī strādājošo statusam atbilst 92,2 %, bet bezdarbnieku statusam – 90,4 %.

13. tabula. Kognitīvo spēju skalu, Emocionālā intelekta, Aizsardzības stilu, Dzīves stilu un Stresa pārvarēšanas skalu rādītāju regresijas analīze ar nodarbinātības statusu (izslēdzot reakcijas veidošanās skalu), izmantojot loģistiskās regresijas soļu (*Forward: Conditional*) metodi ($N = 230$)

Vērtības	<i>B</i>	<i>S.E.</i>	<i>(Exp)B</i>	R^2 (<i>Cox&Snell</i>)	R^2 (<i>Nagelkerke</i>)
<i>1. solis</i>				0,50	0,67
Pārveidotās realitātes stils	-0,23**	0,03	0,79		
Konstante	4,45**	1,18	12691,05		

2. <i>solis</i>				0,53	0,71
Pārveidotās realitātes stils	-0,24**	0,03	0,78		
Adaptīvais aizsardzības stils	0,07**	0,02	1,08		
Konstante	5,33**	1,60	206,63		
3. <i>solis</i>				0,55	0,73
Pārveidotās realitātes stils	-0,23**	0,03	0,79		
Adaptīvais aizsardzības stils	0,09**	0,02	1,09		
Vispārējā garastāvokļa faktors	-0,08**	0,03	0,92		
Konstante	8,93**	2,15	7588,56		
4. <i>solis</i>				0,56	0,74
Pārveidotās realitātes stils	-0,21**	0,03	0,82		
Adaptīvais aizsardzības stils	0,09**	0,03	1,10		
Vispārējā garastāvokļa faktors	-0,09**	0,03	0,91		
Regresija	-0,21*	0,10	0,81		
Konstante	9,54**	2,19	13869,57		
5. <i>solis</i>				0,57	0,76
Pārveidotās realitātes stils	-0,20**	0,03	0,82		
Adaptīvais aizsardzības stils	0,07**	0,03	1,08		
Vispārējā garastāvokļa faktors	-0,11**	0,03	0,90		
Regresija	-0,24*	0,10	0,78		
Netieša aplinkus rīcība	0,20*	0,09	1,23		
Konstante	9,13**	2,28	9205,98		
6. <i>solis</i>				0,57	0,76
Pārveidotās realitātes stils	-0,20**	0,03	0,82		
Adaptīvais aizsardzības stils	0,08**	0,03	1,09		
Vispārējā garastāvokļa faktors	-0,09**	0,04	0,91		
Regresija	-0,22*	0,10	0,80		
Piesardzīga rīcība	-0,14*	0,07	0,87		
Netieša aplinkus rīcība	0,238**	0,09	1,25		
Konstante	9,55**	2,33	14098,72		
7. <i>solis</i>				0,58	0,78
Pārveidotās realitātes stils	-0,21**	0,03	0,81		
Adaptīvais aizsardzības stils	0,09**	0,03	1,10		
Vispārējā garastāvokļa faktors	-0,08*	0,04	0,93		
Regresija	-0,28*	0,12	0,76		
Apspiešana	-0,31*	0,15	1,36		
Piesardzīga rīcība	-0,18*	0,12	0,83		
Netieša aplinkus rīcība	0,22*	0,08	1,24		
Konstante	8,93**	2,35	7550,35		
8. <i>solis</i>				0,59	0,79
Pārveidotās realitātes stils	-0,21**	0,04	0,81		
Adaptīvais aizsardzības stils	0,09**	0,03	1,09		
Vispārējā garastāvokļa faktors	-0,06	0,04	0,95		
Regresija	-0,27*	0,11	0,76		
Apspiešana	-0,36*	0,15	1,43		
Piesardzīga rīcība	-0,19*	0,08	0,83		
Instinktīva rīcība	-0,16**	0,07	0,86		
Netieša aplinkus rīcība	0,27**	0,10	1,31		
Konstante	9,89**	4,47	19773,12		
9. <i>solis</i>				0,59	0,78
Pārveidotās realitātes stils	-0,23**	0,03	0,80		
Adaptīvais aizsardzības stils	0,07**	0,03	1,10		
Vispārējā garastāvokļa faktors	-0,06	0,04	0,95		

Regresija	-0,23*	0,11	0,80
Apspiešana	0,40**	0,15	1,50
Piesardzīga rīcība	-0,21**	0,08	0,81
Instinktīva rīcība	-0,18**	0,07	0,81
Netieša aplinkus rīcība	0,21**	0,10	1,31
Konstante	8,23**	2,13	3731,71

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Tika pārbaudīts arī regresijas modelis, vienlaicīgi izslēdzot visas savstarpēji augsti korelējošas skalas un skalu summas. Rezultātā tika iegūts modelis (skat. 14.tabulu), kur iekļauti 7 statistiski nozīmīgi mainīgie, $\chi^2 = 152.26$, $df = 7$, $N = 230$, $p < 0,01$, kas izskaidro 65 % atkarīgā mainīgā variāciju. Darba statusu ar pozitīvu zīmi prognozē adaptīvais aizsardzības stils, intrapersonālais faktors un netieša aplinkus rīcības stratēģija, bet ar negatīvu zīmi – pašai dziedzīgās aizsardzības stils, vispārējā garastāvokļa faktors, regresijas mehānisms, un instinktīvas rīcības stratēģija.

14. tabula. Kognitīvo spēju, emocionālā intelekta, aizsardzības stilu, dzīves stilu un stresa pārvarēšanas skalu rādītāju loģistiskā soļu regresija (*Forward: Conditional*) ar nodarbinātības statusu (izslēdzot savstarpēji augsti korelējošas skalas un skalu summas) ($N = 230$)

Vērtības	<i>B</i>	<i>S.E.</i>	<i>(Exp)B</i>	<i>R</i> ² (<i>Cox&Snell</i>)	<i>R</i> ² (<i>Nagelkerke</i>)
<i>1. solis</i>				0,21	0,28
Pašai dziedzīgais aizsardzības stils	-0,15**	0,03	0,86		
Konstante	6,02**	0,99	409,44		
<i>2. solis</i>				0,29	0,38
Pašai dziedzīgais aizsardzības stils	-0,19**	0,03	0,83		
Adaptīvais aizsardzības stils	0,08**	0,02	1,08		
Konstante	2,42*	1,25	11,27		
<i>3. solis</i>				0,35	0,47
Pašai dziedzīgais aizsardzības stils	-0,16**	0,03	0,85		
Adaptīvais aizsardzības stils	0,09**	0,02	1,10		
Instinktīva	-0,22**	0,05	0,80		
Konstante	5,00**	1,44	148,36		
<i>4. solis</i>				0,39	0,52
Pašai dziedzīgais aizsardzības stils	-0,14**	0,03	0,87		
Adaptīvais aizsardzības stils	0,08**	0,02	1,09		
Regresija	-0,23**	0,07	0,79		
Instinktīva rīcība	-0,21**	0,05	0,81		
Konstante	5,10**	1,47	163,05		
<i>5. solis</i>				0,44	0,59
Pašai dziedzīgais aizsardzības stils	-0,12**	0,03	0,89		

stils					
Adaptīvais aizsardzības stils	-0,10**	0,02	1,10		
Vispārējā garastāvokļa faktors	-0,11**	0,03	0,90		
Regresija	-0,33**	0,08	0,72		
Instinktīva rīcība	-0,16**	0,06	0,85		
Konstante	9,66**	1,95	15701,74		
<i>6. solis</i>				0,47	0,63
Pašaizlīdzīgais aizsardzības stils	-0,13**	0,03	0,88		
stils					
Adaptīvais aizsardzības stils	0,08**	0,02	1,10		
Vispārējā garastāvokļa faktors	-0,13**	0,03	0,88		
Regresija	-0,35**	0,08	0,71		
Instinktīva rīcība	-0,19**	0,06	0,83		
Netieša aplinkus rīcība	0,26**	0,08	1,30		
Konstante	9,74**	2,10	17015,93		
<i>7. solis</i>				0,48	0,65
Pašaizlīdzīgais aizsardzības stils	-0,12**	0,03	0,89		
stils					
Adaptīvais aizsardzības stils	0,09**	0,02	1,09		
Intrapersonālais faktors	0,04*	0,02	1,04		
Vispārējā garastāvokļa faktors	-0,18**	0,04	0,84		
Regresija	-0,28**	0,09	0,76		
Instinktīva rīcība	-0,20**	0,06	0,82		
Netieša aplinkus rīcība	0,26**	0,08	1,29		
Konstante	7,71**	2,26	2239,68		

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Tas nozīmē, ka tie indivīdi, kuriem ir mazāk izteikts adaptīvais stils, intrapersonālais faktors un netieša aplinkus rīcības stratēģija, un vairāk izteikts pašaizlīdzīgās aizsardzības stils, vispārējā garastāvokļa faktors, regresijas mehānisms un instinktīvas rīcības stratēģija, drīzāk būs bezdarbnieka, nevis strādājošo statusā. Vislielākais prognozes spēks šajā modelī ir regresijas aizsardzības mehānismam, bet vismazākais – intrapersonālajam faktoram. Tika pārbaudīta arī respondentu atbilstība strādājošā/nestrādājošā statusam. Septītajā modelī strādājošo statusam atbilst 85.2 %, bezdarbnieku statusam – 82.6 %, un abām grupām kopumā savam statusam atbilst 91.3 %.

4. Iztirzājums

Pētījuma mērķis bija noskaidrot, vai analītiskais un emocionālais intelekts, stresa pārvarēšana un psiholoģiskās aizsardzības mehānismi atšķiras bezdarbniekiem un strādājošiem, un vai šīs kategorijas prognozē nodarbinātības statusu. Lai atbildētu uz šiem jautājumiem, vispirms tika adaptēti daži šī pētījuma mērķim nepieciešamie mērījuma instrumenti:

- 1) Aizsardzības stilu aptauja (*Defense Style Questionnaire*, Bond & Wesley, 1996);
- 2) Dzīves stila aptauja (*Life Style Index*, Plutchik, 2000).

Aptauju adaptācijas rezultātā tika iegūti ticami un valīdi aptauju mērījumi. Lai noskaidrotu, cik lielā mērā analītiskais un emocionālais intelekts, psiholoģiskās aizsardzības mehānismi un stresa pārvarēšanas stratēģijas, kas psiholoģiskajā literatūrā tiek raksturoti kā nozīmīgi cilvēka dzīvi ietekmējošie faktori, spēj prognozēt nodarbinātības statusu, tika veikta šo mainīgo loģistiskā regresiju analīze. Izvēlētais atkarīgais mainīgais – nodarbinātības statuss, bet neatkarīgie mainīgie – analītiskais un emocionālais intelekts, psiholoģiskās aizsardzības mehānismi un stresa pārvarēšanas stratēģijas tika izvēlēti divu apsvērumu dēļ. Pirmkārt tāpēc, ka jebkura darba veikšana prasa visu šo konstruktus iesaisti un cilvēkam ir nepieciešamas spējas situāciju gan adekvāti uztvert, gan izvērtēt, gan arī pārvarēt. Otrkārt, iepriekšējos pētījumos iegūtās atziņas norāda uz to, ka bezdarbniekiem ir zemāks psiholoģiskās labklājības līmenis, augstāki psiholoģiskā distresa rādītāji un augstāks depresijas līmenis (McKee-Ruan, Song, Wanberg, & Kinicki, 2005; Murphy & Anastasou, 1999; Kokko & Pulkkinen, 1998; Waters & Moore, 2002; Waters, 2007). Tātad pētījumā izmantotajiem mainīgajiem vajadzētu diferencēt strādājošos no bezdarbniekiem. Tomēr literatūrā ir norādes arī uz to (piemēram, Chadi, 2010), ka bezdarbnieki kā sociāla grupa ir ļoti daudzveidīga, un ka iemesli, kāpēc cilvēki ir bez darba, arī ir ļoti dažādi (piemēram, ekonomiski), tāpēc ne vienmēr cilvēki, kuri ir bez darba, būtu uzskatāmi par neadaptīviem. Problēmas rada arī ļoti atšķirīgas pieejas tam, kas ir bezdarbnieks. Piemēram, tiek norādīts vidējais bezdarbnieka statusa ilgums (piemēram, Creed & Macintyre, 2001), vai arī tas, ka šie cilvēki ir bez darba 3 mēnešus, vai no 1 mēneša līdz gadam (piemēram, Waters, 2002; Carsten & Spector, 1987). Dažos pētījumos respondenti tiek diferencēti pēc tā, cik ilgi viņi atrodas bezdarbnieka statusā, sadalot izlasi vairākās grupās (1-12 mēneši; 13-24 mēneši; 24 mēneši un ilgāk) u.c. (piemēram, Merve & Greeff, 2003). Nedaudz citādāka situācija ir pētījumos, kuros ir gan bezdarbnieki, gan strādājošie. Piemēram, pētot sociālo aktivitāti cilvēkiem ar fiziskiem un psihiskiem traucējumiem, informācija tika ievākta, intervējot cilvēkus pa telefonu. Respondenti tika diferencēti kā strādājošie pilnu/nepilnu darba dienu un kā bezdarbnieki, kuri meklē/nemeklē darbu (Rimmerman & Araten-Bergman, 2009). Dažos pētījumos tiek norādīts bezdarba vidējais ilgums, dažos izdalīti šādi apstākļi: „*bez iespējām strādāt jebkādu darbu; dažreiz ir iespējas dabūt gadījuma darbu; diezgan regulāri var dabūt gadījuma darbu*” u.c. Savukārt par strādājošiem tiek norādīts, ka tie ir cilvēki, kas strādā dažādās sociālekonomiskās jomās (piemēram, Creed & Reynolds, 2001). Ņemot vērā atšķirīgos kritērijus bezdarbnieku atlasē un komplicētās izlases (piemēram, tādas, kurās pat tiek iekļauti cilvēki, kas strādā nepilnu darba dienu vai arī, būdami bezdarbnieki, tomēr strādā gadījuma darbus), ir grūti atrast divus vienādus pētījumus, kur būtu līdzīga bezdarbnieku struktūra. Tādējādi šī pētījuma ietvaros bezdarbnieku un strādājošo grupas tika pielīdzinātas pēc demogrāfiskajiem rādītājiem (vecums, dzimums, izglītība, ģimenes stāvoklis) un tika ņemts vērā bezdarba ilgums – virs sešiem mēnešiem. Tomēr, kā jau ir norādījuši citi autori (piemēram, Paul & Moser, 2006),

mūsdienu pētniecībā dominē tādi bezdarbnieku pētījumi, kuros nav kontrolgrupas vai arī kontrolgrupa ir bijušie bezdarbnieki vai bezdarbnieku dzīvesbiedri (piemēram, Wanberg, 1997; Wanberg, Kanfer, & Banas, 2000; Song, Foo, Uy, & Sun, 2011). Tāpēc bezdarbnieku izlašu diezgan lielo atšķirību dēļ turpmāk veiktās šī pētījuma rezultātu interpretācijas ir grūti savienojamas ar citiem bezdarbnieku pētījumu atzinumiem.

Atbildot uz pirmo pētījuma jautājumu – vai atšķiras strādājošo un bezdarbnieku analītiskais un emocionālais intelekts, stresa pārvarēšanas stratēģijas un psiholoģiskās aizsardzības mehānismi –, tika konstatētas vairākas nozīmīgas atšķirības. Piemēram, verbālo spēju rādītāji ir augstāki strādājošo grupai, kas visticamāk noteica arī to, ka summārais kognitīvo spēju mērījums ir augstāks strādājošajiem. Citu kognitīvo spēju atšķirības (domāšanas un kognitīvās produktivitātes) netika konstatētas, kas norāda uz to, ka analītiskā intelekta atšķirības starp šīm grupām parādās ne visos tā rādītājos. Iespējams, ka verbālo spēju atšķirības starp grupām ietekmēja nevienmērīgā respondentu izlase, jo bezdarbnieki vairāk pārstāv lauku reģiona populāciju un Griškēvicas (2011) disertācija parāda, ka Latvijas reģionos ar zemāku urbanizācijas līmeni iedzīvotājiem ir nedaudz zemākas intelektuālas spējas nekā rīdziniekiem (pēc VDŽ SI KOG standartizācijas izlases datiem). Pētījumu rezultāti apliecina arī intelekta nozīmi darba attiecībās (piemēram, Gottfredson, 2002), kā arī to, ka intelektam ir pozitīva saistība ar nodarbinātības statusu (Feist & Barron, 2003). Netieši šie rezultāti sasaucas ar longitudinālā pētījumā iegūtiem rezultātiem, kuri norāda, ka zemāki analītiskā intelekta rādītāji ir saistīti ar augstāku bezdarba un labklājības līmeni jaunībā, un zemākiem ienākumiem vecumā (Fergusom, Horwood, & Ridder, 2005). Lai gan cilvēki ar augstāku intelektu vieglāk risina sarežģītas situācijas (Judge, Klinger, & Simon, 2010), tomēr arī emocionālais intelekts nav mazsvarīgs rādītājs darba vidē.

Strādājošajiem, salīdzinot ar bezdarbniekiem, ir vidēji augstāki emocionālā intelekta intrapersonālā faktora rādītāji, bet bezdarbniekiem – interpersonālā un vispārējā garastāvokļa faktori. Augstākas intrapersonālās spējas norāda uz to, ka strādājošie vairāk apzinās savas emocijas, ir pašpārliecinātāki, ar augstāku pašcieņu un neatkarīgāki, kas acīmredzot ir nepieciešams, lai atbildīgāk pildītu darba pienākumus. Šie rezultāti netieši sasaucas ar pētījuma rezultātiem, kuros intrapersonālais faktors negatīvi korelē ar grūtībām pieņemt lēmumu karjeras izvēlē (Di Fabio & Palazzeschi, 2009).

Savukārt augstāks interpersonālais faktors tiek raksturots kā orientācija uz citiem. Tātad bezdarbnieki ir empātiskāki, veido veiksmīgākas starppersonu attiecības un labāk pielāgojas ikdienas apstākļiem – kas, iespējams, būtu izskaidrojams ar to, ka bezdarbniekiem ir vairāk brīvā laika un viņi nepārdzīvo sava bezdarba situāciju. Tomēr šos rezultātus ir iespējams vieglāk izprast, ja tos aplūko saistībā ar vispārējā garastāvokļa faktoru un bezdarbnieku aizsardzības stilu īpatnību kontekstā. Bezdarbniekiem ir vairāk izteikts neadaptīvās, pārveidotās un pašizliedzīgās

aizsardzības stils. Arī dzīves stila skalās bezdarbnieku grupai ir augstāki nolieguma, regresijas, reakcijas veidošanās, projekcijas un pārvirzes rādītāji. Tātad bezdarbnieks ar augstāku interpersonālo faktoru, no vienas puses, ir empātisks un veido labas starppersonu attiecības, bet, no otras puses, izmantojot iepriekš minētos aizsardzības mehānismus un stilus, izvairās saskatīt sev emocionāli nepatīkamu, negatīvu informāciju un cenšas izvairīties no atbildības. Tā kā psiholoģiskās aizsardzības funkcija ir palīdzēt izvairīties no trauksmi izraisošām situācijām, tad nav pārsteigums, ka bezdarbnieki cenšas nepamanīt nepatīkamus notikumus, pārdzīvojumus vai emocijas, kas ir saistītas ar dzīves situāciju un savstarpējām attiecībām, un tādējādi būtu izskaidrojami arī bezdarbnieku augstākie rādītāji garastāvokļa faktorā salīdzinot ar strādājošajiem. Svarīgi piebilst, ka, lai gan nav veikti pētījumi, kuros ir pārbaudīti psiholoģiskās aizsardzības mehānismi bezdarbniekiem/strādājošiem, tie nav pretrunā ar citos pētījumos paustām atziņām (piemēram, Bonds, 2004). Tomēr, jānorāda, ka iegūtie rezultāti un to interpretācija ir diskutējama, it īpaši psiholoģiskās aizsardzības jomā. Piemēram, no vienas puses, ka psiholoģiskās aizsardzības mehānismi (noliegums un izstumšana) var veidoties agrā bērnībā (Weinstock, 1967) un ka tie, neatkarīgi no situācijas paliek stabili noturīgi (Nalčadžans, 2000). Savukārt no otras puses, ka psiholoģiskās aizsardzības mehānismu mērķis ir pasargāt indivīda psihi no nepatīkamiem pārdzīvojumiem. Tādējādi, kā norāda Dragūns (2004), iespējams, ka var paredzēt specifisku aizsardzības mehānismu rašanos draudīgās, konflikta un stresa situācijās, tomēr empīriskie pētījumi šajā jomā ir nepietiekami. Tāpēc ir svarīgi pētījumus attīstīt un paplašināt, piemēram, aplūkojot aizsardzības mehānismus saistībā ar uzvedības sekām (Dragūns, 2004).

Iegūtie rezultāti stresa pārvarēšanas stratēģiju pielietošanā parādīja, ka vairākas adaptīvas un neadaptīvas stratēģijas vienlīdz bieži tiek izmantotas abās grupās. Gan strādājošie, gan bezdarbnieki meklē sociālo atbalstu, izmanto sociālo apvienošanās, agresīvu un antisociālu rīcību, bet bezdarbnieki biežāk izmanto izvairīgas, piesardzīgas, uzstājīgas un instinktīvas rīcības stratēģijas. Uzstājīga un piesardzīga rīcība tiek skaidrota kā pozitīva stresa pārvarēšana, savukārt izvairīga un instinktīva rīcība (kas šajā izlasē vairāk ir raksturīga bezdarbnieku respondentiem) – kā nevēlama pārvarēšanas stratēģija (Hobfoll, Dunahoo, & Monnier, 1998). Tomēr, ja aplūko šo grupu stresa pārvarēšanas stratēģiju skalu rādītāju vidējās vērtības, kas atšķiras statistiski nozīmīgi, var redzēt, ka atšķirības ir nelielas.

Atbildot uz otrā pētījuma jautājuma pirmo daļu par mainīgo savstarpējo saistību, rezultāti parādīja, ka ir iegūtas statistiski nozīmīgas korelācijas praktiski starp visiem mainīgajiem. Piemēram, bezdarbnieku grupā ir konstatēta pozitīva korelācija starp neadaptīvo aizsardzības stilu un visām kognitīvajām spējām, bet strādājošo grupā ir negatīva korelācija starp neadaptīvo stilu un kopējo intelektu un verbālajām spējām. Tas nozīmē, ka, jo bezdarbniekam ir augstākas kognitīvās spējas, jo izteiktāks ir neadaptīvais aizsardzības stils. Kā ir norādījusi Makviljamsa

(McWilliams, 2001), neadaptīvais aizsardzības stils var būt saistīts ar grūtībām diferencēt savas domas no emocionāliem pārdzīvojumiem un paraudzīties uz tām objektīvi, lai tās risinātu. Tādējādi varētu pieņemt, ka tiem bezdarbniekiem, kuriem ir augstākas kognitīvās spējas, varētu būt lielākas grūtības diferencēt savas domas no emocionāliem pārdzīvojumiem. Turklāt tiek atzīmēts arī, ka ne vienmēr šīs grūtības ir pamanāmas citiem no malas, jo cilvēki iemācās atbildēt to, ko no viņiem gaida, jeb sniegt „pareizās” atbildes. Kā piemērs tiek minēts uzdevums izskaidrot sakāmvārda „*Labāk zīle rokā, nekā mednis kokā*” jēgu. Ja cilvēks izmanto neadaptīvo aizsardzību, viņam var būt grūtības šī sakāmvārda skaidrojumā (McWilliams, 2001), pie nosacījuma, ja cilvēkam nav kognitīvās attīstības traucējumi. Iespējams, ka bezdarbniekiem, kuriem ir augstāki kognitīvo spēju rādītāji, nespējot rast risinājumu savai bezdarba situācijai, sekas ir neadaptīvo aizsardzības mehānismu pielietošana. Savukārt strādājošajiem ir raksturīga šāda sakarība – jo augstākas verbālās spējas un kopējais intelekts, jo retāk tiek pielietots neadaptīvās aizsardzības stils. Tāpat arī strādājošajiem – jo augstākas ir kognitīvās spējas, jo mazāk ir raksturīga regresija un reakcijas veidošanās. Bezdarbnieku grupā regresijai nav saistības ar kognitīvām spējām, vienīgi verbālās spējas ir negatīvi saistītas ar reakcijas veidošanos un apspiešanu. Tātad kopumā var vērot sakarību, ka strādājošie ar augstākām kognitīvām spējām mazāk izmanto neadaptīvās aizsardzības stilu, bet bezdarbnieki – biežāk.

Arī korelācija starp emocionālo intelektu un neadaptīvo aizsardzības stilu ir atšķirīga abās grupās. Bezdarbniekiem tā ir negatīva un nozīmīga, bet strādājošo grupā vispār šādas nozīmīgas sakarības nav. Tas nozīmē, ka, jo augstāks bezdarbniekam ir emocionālais intelekts, jo mazāk izteikts būs neadaptīvais aizsardzības stils. Savukārt strādājošo grupā ir nozīmīga pozitīva sakarība starp gandrīz visiem emocionālā intelekta faktoriem un adaptīvo aizsardzības stilu, tajā pašā laikā bezdarbnieku grupā nav nozīmīgas sakarības starp šiem mainīgajiem.

Nozīmīgas negatīvas korelācijas starp noliegumu, regresiju, reakcijas veidošanos, pārvirzi un emocionālā intelekta faktoriem (intrapersonālo, interpersonālo un adaptācijas faktoru) bezdarbniekiem ir ciešākas nekā strādājošajiem. Tas norāda uz to, ka bezdarbnieki, kas vairāk izmanto šos aizsardzības mehānismus, ir ar zemākiem emocionālā intelekta rādītājiem. Visus šos aizsardzības mehānismus vieno informācijas vai emociju noliegšana, izvairīšanās vai sagrozīšana, tātad cilvēks nevēlas ne apzināties, ne pieņemt savus vai citu cilvēku emocionālos pārdzīvojumus. Īpaši jāuzsver, ka bezdarbnieku grupā visi emocionālā intelekta faktori nozīmīgi negatīvi korelē ar aizsardzības mehānismu, ko sauc par pārvirzi, tas norāda uz to, ka bezdarbniekiem ar augstākiem emocionālā intelekta rādītājiem ir raksturīgi retāk izmantot šo aizsardzības mehānismu, savukārt strādājošajiem tik izteiktas emocionālā intelekta faktoru saistības ar pārvirzi nav. Tādējādi iegūtās sakarības iezīmē bezdarbnieku grūtības izvērtēt situāciju pietiekami objektīvi, jo viņi varētu būt vairāk pakļauti situācijas novērtēšanai caur savu emociju prizmu. Stresa pārvarēšanas stratēģijas gan bezdarbnieku, gan strādājošo grupā

apmēram 30% ir pozitīvi saistītas ar aizsardzības stiliem un mehānismiem. Būtiskākā atšķirība starp abu izlašu mainīgo sakarībām ir tā, ka atsevišķas stresa pārvarēšanas stratēģijas – piemēram, izvairīšanās, piesardzīga rīcība un instinktīvā rīcība – ir ciešāk pozitīvi saistītas ar neadaptīviem aizsardzības stiliem un mehānismiem bezdarbniekiem nekā strādājošajiem. Turklāt bezdarbnieku grupā ir konstatēta arī statistiski nozīmīga pozitīva saistība starp agresīvu rīcību un adaptīvu aizsardzības stilu. Tātad, atšķirībā no strādājošajiem, tie bezdarbnieki, kuriem ir vairāk raksturīgs adaptīvais aizsardzības stils, arī biežāk risina situācijas ar agresijas palīdzību. Strādājošo grupā ir daudz izteiktākas pozitīvas sakarības gandrīz visām stresa pārvarēšanas stratēģijām (izņemot netiešu aplinkus rīcību) un visiem emocionālā intelekta faktoriem nekā bezdarbnieku grupā. Tas nozīmē, ka strādājošie ar augstāku emocionālo intelektu arī biežāk izmanto dažādas stresa stratēģijas, bet bezdarbnieki ar augstāku emocionālo intelektu ir vēl uzstājīgāki nekā strādājošie un krietni retāk izmanto izvairīšanās stratēģiju. Stresa pārvarēšanas stratēģijas praktiski nav saistītas ar kognitīvām spējām vai arī šīs korelācijas ir ļoti vājas.

Tā kā pētījumā tika iegūtas daudzas statistiski nozīmīgas korelācijas, tad tika pārbaudītas arī šo korelāciju atšķirības, kuras ir nozīmīgas abās izlasēs. Analizējot iegūtos mērījumus, jāsecina, ka pārsvarā tendences ir līdzīgas abās grupās. Piemēram, līdzīgas tendences ir iegūtas starp emocionālā intelekta intrapersonālo, adaptācijas un stresa vadības faktoriem un regresijas mehānismu, tikai bezdarbniekiem saistība ir negatīvāka un ciešāka. Arī korelācijā starp emocionālo intelektu un pārvirzes mehānismu ir iegūtas līdzīgas tendences. Līdzīga situācija ir uzstājīgas rīcības, sociālās apvienošanās un emocionālā intelekta adaptācijas faktora rezultātos. Tātad abās grupās ir nozīmīgas korelācijas, bet bezdarbnieku grupai šie rādītāji ir ciešāki. Uzmanību pievērš sakarība starp neadaptīvo aizsardzības stilu un verbālo spēju rādītājiem abās grupās, kas parāda diametrāli pretēju tendenci. Šie rezultāti ļauj izvirzīt pieņēmumu, ka, lai arī ar nelielām atšķirībām, bet līdzīgas tendences ir starp to mainīgo sakarībām, kuras vairāk raksturo emocionālo sfēru, bet intelekta un emocionālās sfēras, kas konkrētajā gadījumā ir psiholoģiskās aizsardzības mehānismi, abās grupās „darbojas” ar pretējām tendencēm.

Viens no galvenajiem pētījuma jautājumiem bija noskaidrot, cik lielā mērā pētījumā izmantotie mainīgie prognozē nodarbinātības statusu. Lai atrastu atbildi uz šo jautājumu, tika pārbaudīti vairāki regresiju modeļi, ņemot vērā iegūtās visu mainīgo savstarpējās korelācijas. Ņemot vērā vairākos pētījumos iegūtos atšķirīgos rezultātus par dzimuma un vecuma ietekmi uz bezdarba situāciju (Cimarolli & Wang, 2006; Song, Foo, Uy, & Sun, 2011; Waters, 2007) un neraugoties uz to, ka šī pētījuma ietvaros grupas tika pielīdzinātas pēc demogrāfiskiem rādītājiem, regresiju analizē tika pārbaudīti arī dzimums un vecums. Kā varēja sagaidīt, neviens no šiem mainīgajiem regresijas modelī netika iekļauti.

Pavisam tika iegūti četri bināri loģistiskās regresijas soļu metodes (*stepwise*) modeļi ar augstu atkarīgā mainīgā prognozējošo vērtību. Vairāki modeļi ir aplūkoti tādēļ, ka starp

atkarīgajiem mainīgajiem – stresa pārvarēšanas stratēģijām un aizsardzības mehānismu stiliem – bija augstas savstarpējas korelācijas un tāpēc tie netika modelī iesaistīti vienlaikus.

Pirmais regresijas modelis iekļauj piecus mainīgos, parādot, ka, jo izteiktāks būs pārveidotās realitātes stils, reakcijas veidošanās un vispārējā garastāvokļa faktors un jo zemāks adaptīvais aizsardzības stils un stresa vadība, jo drīzāk iespējams, ka cilvēks atradīsies bezdarbnieka statusā. Šajā modelī bezdarbnieka statusu visvairāk izskaidro reakcijas veidošanās un arī pārveidotās realitātes stils. Reakcijas veidošanās tiek skaidrota kā vajadzība rādīt apkārtējiem labu uzvedību, bet sev nepieņemamu uzvedību, domas un jūtas mainīt uz diametrāli pretējām (Plutchik, 2000a). Savukārt pārveidotās realitātes stils, kurš tiek dēvēts arī par robežstāvokļa vai narcistisko līmeni (Vaillant, 1992a) raksturo cilvēku, kurš demonstrē izpratni par situāciju, bet tajā pašā laikā var noliegt acīmredzamas lietas. Kā ir norādījusi Makviljamsa, šie cilvēki vienkārši vēlas pārstāt pārdzīvot un izvairīties no apkārtējo negatīvas attieksmes vai kritikas, jo izjūt lielu trauksmi, līdz ar to viņu aktivitāte ir zināmā mērā ierobežota (McWilliams, 2001). Šos rezultātus palīdz izskaidrot pētījums, kurā neadaptīvās aizsardzības līmenis, pie kura pieder arī pārveidotās realitātes stils, korelēja ar augstu trauksmes līmeni (Martines & Moctezuma, 2010), kas savukārt ir saistīts ar reakcijas veidošanās aizsardzības mehānismu. Šis modelis raksturo tādu bezdarbnieku, kurš drīzāk ir neadaptīvs, jo pārveido realitāti, veido pretējas emocionālas reakcijas, vāji vada savu stresu un tajā pašā laikā ir ar pozitīvāku vispārējo garastāvokli nekā strādājošais indivīds.

Otrs regresijas modelis ietver 11 mainīgos, kas parāda, ka bezdarbniekam drīzāk varētu būt vairāk izteikts pašai aizsardzības stils, reakcijas veidošanās, noliegums, pozitīvāks garastāvoklis, instinktīva stresa pārvarēšanas stratēģija un augstākas domāšanas spējas, bet mazākā mērā raksturīgs adaptīvais aizsardzības stils, stresa vadība, intelektualizācija un netieša aplinkus rīcība, un ir zemākas verbālās spējas. Modelis būtiski atšķiras no iepriekšējā, jo ir iekļauti vairāki mainīgie, kas raksturo adaptīvāku uzvedību. Piemēram, pašai aizsardzības stils, dēvēts arī par neirostisko līmeni liecina, ka cilvēks spēj reāli raudzīties uz dzīvi, bet liela stresa situācijās izjūt grūtības tās risināt. Kā norādījusi Makviljamsa (McWilliams, 2001), šiem cilvēkiem nav grūti pastāstīt par savu personību, temperamentu, vērtībām, pārliecību utt.; arī citus cilvēkus viņi raksturo ietverot daudzpusīgu informāciju, kas norāda, ka viņi ir diezgan ciešā kontaktā ar apkārtējo pasauli. Pašai aizsardzības stils, lai gan ne tik izteikti kā iepriekšējais, tiek raksturots kā specifiska realitātes sagrozīšana, galvenokārt tendēta uz sava pozitīvā tēla veidošanu citu acīs. Šajā regresijas modelī ir iekļautas arī kognitīvās spējas – verbālās un domāšanas spējas – kā statistiski nozīmīgas, prognozējot nodarbinātības statusu. Tas nozīmē, ka bezdarbniekiem, kuru statusu vispirms nozīmīgi prognozē aizsardzības stili, to papildus prognozē arī intelekts. Visi modelī iesaistītie mainīgie atrodas mijiedarbībā – piemēram, ja cilvēks ir ar zemāku intelektu un biežāk izmanto noliegumu (t.i.,

atsakās atzīt to, ko redz un dzird, un parasti tas ir saistīts ar nepatīkamas un sāpīgas informācijas pieņemšanu un varbūt arī ar neizpratni par to, kas ar viņu notiek (Plutchik, 2000a)), tad, saskaņā ar šo regresijas modeli, šis cilvēks drīzāk būs bezdarbnieks. Uzvedības modeli papildina vēl arī instinktīva rīcības stratēģija, kas raksturo cilvēku, kurš rīkojas pilnīgi neatkarīgi no vides konteksta.

Ja šo modeli interpretē no pretējā viedokļa, tad biežāka intelektualizācijas izmantošana, netieša aplinkus rīcība, kā arī adaptīvās aizsardzības stils, labāka stresa vadība un verbālās spējas, bet zemāks pašizliedzīgās aizsardzības stils, reakcijas veidošanās, zemāks noliegums, instinktīva stresa pārvarēšanas stratēģija un domāšanas spējas un negatīvāks garastāvoklis drīzāk nodrošina strādājošā statusu. Teorijā ir aprakstīti vairāki aizsardzības mehānismu līmeņi, kuros intelektualizācija tiek ierindota neirotikajā līmenī (piemēram, Vaillant, 1992a). Plutchiks intelektualizāciju raksturojis kā vajadzību kontrolēt sociālās attiecības, atrast saprātīgu skaidrojumu visam, bet ar tendenci izvairīties no emocionāli nozīmīgām tēmām (Plutchik, 2000a). Jāatzīmē, ka šajā gadījumā būtu jāizvairās saistīt verbālās spējas ar adaptīvo aizsardzības stilu, jo kā savā pētījumā norādījis Veijāns (Vaillant, 2000), adaptīvajam stilam nav saistības ar intelektu. Līdzīgi rezultāti tika iegūti arī šī pētījuma ietvaros, jo korelāciju analīze neparādīja saistību starp kognitīvajām spējām un adaptīvo aizsardzības stilu. Ņemot vērā iegūtā modeļa rādītājus, kas raksturo vairāk bezdarbnieku nekā strādājošo, iezīmējas tendence izvairīties no reālu problēmu risināšanas, tās cenšoties „neredzēt”, bet ja ar tām sastopas, tad izjūt lielu stresu un grūtības situāciju atrisināt.

Trešais regresijas modelis ir ar visaugstāko prognostisko vērtību. Modelī iekļautie mainīgie izskaidro 78 % no nodarbinātības. Cilvēks bezdarbnieka statusā vairāk izmantos pārveidotās realitātes stilu, regresiju, piesardzīgu rīcību, bet mazāk adaptīvo aizsardzības stilu, apspiešanu un netiešu aplinkus rīcību, un būs ar pozitīvāku garastāvokli. Šajā modelī visaugstākā prognostiskā vērtība ir apspiešanai, regresijai un pārveidotās realitātes stilam. Modelis atšķiras no iepriekšējiem ar to, ka tam ir iekļauti papildus mainīgie, kuri raksturo neadaptīvāku uzvedību. Bez pārveidotās realitātes stila un instinktīvas rīcības stratēģijas tas ir papildināts arī regresiju un piesardzīgu rīcību, raksturojot uzvedību, kura ir impulsīva, nemierīga, instinktīva, arī bezpalīdzīga un piesardzīga. Raugoties atsevišķi uz katru no mainīgajiem, jāsecina, ka tos lielākā vai mazākā mērā pielieto katrs cilvēks. Tomēr šajā gadījumā rezultāti raksturo cilvēku, kurš drīzāk būs bez darba; kura uzvedība izpaudīsies vairāk kā bezpalīdzīga; kurš vēlas, lai viņu liek mierā; kuram ir grūtības spert izšķirošus rīcības soļus un kurš mazākā mērā izmantos adaptīvu aizsardzību kopā ar apspiešanu un aplinkus rīcību, jo šī uzvedība vairāk ir raksturīga strādājošajiem. Acīmredzot kaut kādā mērā šis raksturojums parāda to, ka adaptīva uzvedība var būt arī tad, ja cilvēks ne tikai atsakās atzīt un ignorē nepatīkamu, sāpīgu informāciju, bet prasmīgi to slēpj no citiem un izrāda šķietamu pakļaušanos citu viedoklim.

Ceturtais regresijas modelis ir iekļāvis 7 mainīgos un, saskaņā ar šo modeli, bezdarbnieka statusā cilvēkam būs raksturīgi vairāk izmantot pašaizliedzīgo aizsardzības stilu, vispārējā garastāvokļa faktoru, regresiju un instinktīvu rīcību, bet mazāk – adaptīvo aizsardzības stilu, intrapersonālo faktoru un netiešu aplinkus rīcību. Šajā modelī visaugstākā prognostiskā vērtība ir regresijai un netiešai aplinkus rīcībai. Raugoties no adaptivitātes viedokļa un aplūkojot mainīgos, kuri ir ar pozitīvu vērstu zīmi jāsecina, ka sociālo adaptivitāti visvairāk raksturo adaptīvs aizsardzības stils; augstas intrapersonālās spējas, kuras liecina par augstu pašpārlicinātību, pašcieņu un neatkarību; kā arī netieša aplinkus rīcība, kuras nozīme jau tika parādīta iepriekšējos modeļos. Iegūtais regresijas modelis no iepriekšējā atšķiras ar to, ka iepriekšējā modelī bez regresijas un instinktīvas uzvedības bija iekļauta arī pārveidotā realitāte un piesardzīga rīcība, bet šajā modelī ir pašaizliedzīgās aizsardzības stils un vispārējā garastāvokļa faktors, līdz ar to šis modelis parāda adaptīvāku raksturojumu, salīdzinot ar iepriekšējo modeli.

Ja aplūko regresijas modeļos iekļautos mainīgos ar pozitīvu zīmi, tad galvenokārt tie ir pozitīvi raksturojumi, kuri šķiet pašsaprotami – piemēram, adaptīvais aizsardzības stils, kas ir iekļauts visos četros modeļos; stresa vadība, intelektualizācija un verbālās spējas. Papildus jautājumus izraisa instinktīva un netieša aplinkus rīcība, kuru, iespējams, var skaidrot ar šo uzvedības veidu nepieciešamību mūsdienu darba vidē. Savukārt ne visi neatkarīgie mainīgie ar negatīvu zīmi ir vienkārši izskaidrojami – piemēram, vispārējā garastāvokļa faktors, domāšanas spējas un piesardzīga rīcība vairāk paredz bezdarba statusu. Tomēr tie ir interpretējami tikai saistībā ar citiem mainīgajiem. Piemēram, neadaptīvās aizsardzības stils pētījumos tiek saistīts ar negatīvu vai nevēlamu uzvedību, slimībām un atkarībām. Bonds (Bond, 2004) pārskata rakstā norāda, ka pastāv saistība starp neadaptīvās aizsardzības mehānismiem un depresiju, trauksmi, ēšanas traucējumiem, psihiskām traumām un dažāda veida psihopatoloģijām. Tomēr, līdzīgi kā Veijāna pētījumā, neapstiprinās saistība starp adaptīvo aizsardzības līmeni, intelektu un sociālo statusu (Vaillant, 2000). Neadaptīvajam aizsardzības līmenim, neraugoties uz diezgan vienvērtīgiem secinājumiem pētījumos šajā jomā, var ierādīt plašāk lomu cilvēka dzīvē – ne tikai kā neadaptīvas uzvedības raksturotājam, jo, kā norādījis Domino ar kolēģiem (Domino, Short, Evans, & Romano, 2002), tiem respondentiem, kuri izmanto neadaptīvās aizsardzības stila mehānismus, mēdz būt augstāki kreativitātes rādītāji. Tātad likumsakarīgi var uzdot jautājumu, uz kuru nevar atbildēt šī pētījuma ietvaros – vai starp bezdarbniekiem ir vairāk kreatīvu cilvēku, kuri sevi realizē nevis darba attiecībās, bet kādās citās jomās?

Gan iegūtās korelatīvas sakarības starp pētāmajiem mainīgajiem lielumiem (tādiem kā – analītiskais intelekts, emocionālais intelekts, aizsardzības mehānismu stili un mehānismi un stresa pārvarēšanas stratēģijas) bezdarbnieku un strādājošo grupā, gan analizētie regresijas analīzes modeļi norāda uz šādu likumsakarību: bezdarbnieku grupā sakarības starp tiem mainīgajiem, kas raksturo cilvēka adaptivitātes dažādus aspektus, ir citādākas nekā strādājošo

grupā. Pirmkārt, intelektuālie resursi – kognitīvās spējas un emocionālais intelekts – bezdarbniekiem ir ciešāk saistīti ar neadaptīviem aizsardzības mehānismiem nekā strādājošajiem, pie tam kognitīvās spējas ar pozitīvu, bet emocionālais intelekts ar negatīvu zīmi. Savukārt strādājošajiem nav tik izteiktas sakarības starp intelektuālajiem resursiem un neadaptīvu aizsardzību, bet ir skaidra pozitīva saistība starp emocionālo intelektu un adaptīvo aizsardzības stilu, kas netieši apstiprina arī citos pētījumos iegūtās atziņas (piemēram, Zee, Thijs, & Schakel, 2002). Otrkārt, strādājošajiem ir arī skaidra pozitīva saistība starp gandrīz visām stresa pārvarēšanas stratēģijām un adaptīvo aizsardzības stilu, bet ir vāji izteiktas un retas sakarības ar neadaptīvajiem aizsardzības stiliem un mehānismiem. Savukārt bezdarbnieku grupā neadaptīvās aizsardzības ir vairāk saistītas ar stresa pārvarēšanas stratēģijām nekā strādājošo grupā. Arī visi regresijas modeļi iezīmē tendenci, ka tieši aizsardzības stili un mehānismi, un stresa pārvarēšanas stratēģijas, kas ir psiholoģiski savstarpēji saistīts konstrukts, vislabāk prognozē nodarbinātības statusu. Un tādēļ no šī pētījuma rezultātu praktiskā pielietojuma viedokļa ir svarīgi uzsvērt, ka bezdarbniekiem ir nepieciešama palīdzība, lai apgūtu efektīvus stresa pārvarēšanas veidus un praktiskas iemaņas darba meklēšanas procesā. Jo kā norādījis Krīds ar kolēģiem (Creed, Machin, & Hicks, 1999), efekts pēc kognitīvi biheiviorāli orientētiem kursiem bezdarbniekiem ir ilgstošs. Tas nozīmē, ka cilvēki tad aktīvāk meklē darbu un paaugstinās viņu pašefektivitāti.

DSQ un LSI aptauju adaptācijas rezultātu interpretācija

Pētījuma ietvaros notika arī divu aptauju adaptācija latviešu valodā. Viena no tām ir *Aizsardzības stilu aptauja*, kuras oriģinālā versija sastāv no 4 faktoriem, kas iedalās neadaptīvajā, pārveidotās realitātes, pašai izliedzīgās un adaptīvās aizsardzības stilā. Šīs aptaujas izvēle ir saistīta ar tās aizsardzības mehānismu stilu iedalījumu, sākot ar neadaptīvo aizsardzības stilu un beidzot ar adaptīvo aizsardzības stilu, tādējādi šo aptauju var izmantot, lai diferencētu cilvēkus pēc adaptīvas un neadaptīvas uzvedības.

Sākotnējā adaptācijas versijā (Plaude un Raščevska, 2008) vairāki panti uzrādīja neapmierinošus reakcijas un diskriminācijas indeksus, arī Kronbaha alfas divām skalām bija pazeminātas. Tāpēc pamatpētījuma ietvaros vairāku pantu formulējums tika uzlabots, kā arī apakšskalū ietvaros tika pievienoti papildus panti. Adaptācijas procesā tika atstāti tie panti, kuri uzrādīja labus reakcijas un diskriminācijas indeksus, tādējādi ir iegūtas pietiekami labas Kronbaha alfas visu skalu līmenī (virs 0,69). Tomēr, līdzīgi kā sākotnējās adaptācijas posmā, arī pamatpētījumā vairākām apakšskalām bija ļoti zemas Kronbaha alfas. Tādēļ pētījumā tika izmantoti tikai skalu, nevis apakšskalū mērījumi. Savukārt, veicot apstiprinošo faktoru analīzi, pamatpētījumā ir iegūta labāka struktūra nekā sākotnējā adaptācijas procesā (Plaude un Raščevska, 2008) – iespējams tāpēc, ka no aptaujas ir izņemti tie panti un apakšskalās, kuri bija

ar neapmierinošiem psihometrijas rādītājiem un zemiem faktoru svariem. Piemēram, neadaptīvās aizsardzības stila skalā ietilpst pilnīgi visas atstātās faktora apakšskalas; pārveidotās realitātes stila skala arī iekļauj visas apakšskalas; adaptīvā stila skalā netiek iekļauta pievienošanās apakšskala, bet trešais paš aizliedzīgās aizsardzības stila faktors daļēji atbilst savai struktūrai, jo no trīs apakšskalām iekļauj tikai apakšskalu „orientācija uz darbību”, tātad faktoru struktūra apstiprinās daļēji. Arī citu autoru veiktajos līdzīgajos pētījumos šī struktūra, tāpat kā šajā pētījumā, ir apstiprinājusies daļēji. Austrālijā veiktajā pētījumā (Andrews, Pollock & Steward, 1989), kurā piedalījās gan veselie, gan psihiatrijas pacienti, ir iegūti trīs aizsardzības stili. Pirmais faktors ir neadaptīvās aizsardzības stils, otrais faktors apvieno pārveidotās realitātes un paš aizliedzīgās aizsardzības stilu, bet trešais faktors veido adaptīvās aizsardzības stilu, iegūstot daļēju līdzību Bonda oriģināla aptaujai. Līdzīga struktūra ir iegūta arī Japānā (Nishimura, 1998) veiktajā adaptācijas procesā. Savukārt Francijā (Rutherford, Mcdermott, Cacciola, Alterman & Mulvaney, 1998), aptaujājot psihiatrijas pacientus, adaptācijas rezultātā tika izdalītas tikai divas skalas, pirmajā iekļaujot vairāk adaptīvus mehānismus, bet otrajā – neadaptīvus aizsardzības mehānismus, norādot, ka šo instrumentu var izmantot tikai tādēļ, lai izmērītu neadaptīvus aizsardzības mehānismus. Kādā citā pētījumā, izmantojot franču versiju un aptaujājot gan veselos, gan psihiatrijas pacientus, autori (Bonsak, Despland & Spagnoli, 1998) ir ieguvuši četru faktoru struktūru, bet tā ir atšķirīga no Bonda oriģinālās versijas. Līdzīgi ir arī citos pētījumos, kuros ir iegūta četru faktoru struktūra, piemēram, Somijā veiktajā aptaujas adaptācijā (Sammallahti, Holi, Komulainen, & Aalberg, 1995) autori ir ieguvuši četrus faktoros. Tomēr, analizējot šos faktoros, redzams, ka divu faktoru apakšskalas atšķiras no oriģinālās aptaujas versijas. Adaptīvā stila faktors iekļauj apakšskalu „orientācija uz darbību”, kas Bonda aptaujā ir paš aizliedzīgajā stila skalā, kurā savukārt ir ietvertas apakšskalas gan no adaptīvās, gan paš aizliedzīgās skalas. Apkopojot citās valstīs iegūtos aptaujas adaptācijas rezultātus, var secināt, ka tikai daļēji tiek ņemta vērā oriģinālās aptaujas struktūra (Bond & Wesley, 1996.) No pamatpētījumā iegūtajiem adaptācijas rezultātiem izriet, ka aptauja var izdalīt trīs skalas – neadaptīvā aizsardzības stila skalu, adaptīvā aizsardzības stila skalu un pārveidotās realitātes skalu apvienojumā ar paš aizliedzīgā stila skalu. Tātad skalu līmenī aptauja labi diferencē adaptīvas un neadaptīvas aizsardzības.

Pētījuma ietvaros latviešu valodā tika adaptēta arī *Dzīves stilu aptauja*. Adaptācija parādīja, ka aptaujas latviešu versijai ir pietiekami augsta iekšējā saskaņotība. Tomēr daži panti, kuri uzrādīja neapmierinošus reakcijas un diskriminācijas indeksus un zemus faktora svarus, no aptaujas bija izslēgti. Piemēram, nolieguma skalā tika izslēgts 42. un 51. pants. 42. panta formulējums uzskatāms par pārāk plaši interpretējamu (skat. rezultātu daļā), savukārt 51. panta formulējums „*Cilvēki man saka, ka es ticu jebkam*” varētu būt saistīts ar kultūrvides specifiku, jo cilvēki nav tik atvērti šāda rakstura izteicieniem. Iespējams, ka varētu nomainīt teikuma otro daļu

pret „*es viegli uzticos*”, „*esmu lētīcīgs*” u.c. Arī paša jautājuma formulējums maz ataino nolieguma mehānisma psiholoģisko raksturojumu – ka to izmanto cilvēki, kuri nespēj atzīt sev kādus ārējās realitātes aspektus, kuri citiem ir acīmredzami un šī saistība, kā ir norādījis Plutčiks, ir ar pieņemšanas (*Acceptance*) emociju, tātad daudzus nepatīkamus aspektus savā dzīvē cilvēks nevēlas pieņemt (Plutchik, 1991). Arī regresijas skalā 48. pants „*Es dažreiz saīgstu, ja kaut kas nesanāk pēc mana prāta*”, uzrādīja faktora svarus zem 0,35 un paaugstinātu (0,84) reakcijas indeksu. Tomēr, ja regresija tiek raksturota kā atgriešanās kādā no agrākām attīstības vai funkcionēšanas stadijām, lai izvairītos no trauksmes vai naida, izmantojot iepriekšējo stadiju uzvedības veidus, kurus vairs neizmanto, tad šis pants tomēr neatspoguļo regresijas mehānisma būtību, jo raksturo normālu cilvēka reakciju. T.i., ja cilvēks saīgst, vai to var raksturot kā regresiju? Salīdzinot ar oriģinālās aptaujas (Plutchik, 2000) Kronbaha alfām, tās ir atšķirīgas citos pētījumos – piemēram, Plutčika pētījumā psihiatrijas pacientu grupā Kronbaha alfas ir augstākas, salīdzinot ar studentu grupu, savukārt Norvēģijā (Endresen, 1991) adaptācijas procesā piedalījās tikai studenti un šajā pētījumā Kronbaha alfas ir pazeminātas, līdzīgi kā Plutčika studentu grupai. Latvijas izlasē, izņemot projekcijas skalu, ir iegūtas augstākas Kronbaha alfas visās skalās. Šādus rezultātus varētu skaidrot ar lielāku respondentu skaitu, salīdzinot ar oriģinālās aptaujas respondentu skaitu, un arī ar pamatpētījuma izlases specifiku – t.i. strādājošo un bezdarbnieku grupām.

4.1. Galvenie secinājumi

1. Strādājošajiem ir nozīmīgi augstāks analītiskais intelekts, kas ir izskaidrojams ar statistiski nozīmīgi augstākiem verbālo spēju rādītājiem strādājošo izlasē (attiecināms uz situāciju Latvijā ar relatīvi zemāku bezdarba līmeni Rīgas rajonā – vidēji 4,8 % un lielāku Latvijas mazpilsētu bezdarbnieku īpatsvaru (Tukuma rajonā vidēji 5,3 %, Dobeles rajonā vidēji 8,9 %¹).
2. Strādājošajiem ir nozīmīgi augstākas emocionālā intelekta intrapersonālās spējas, bet bezdarbniekiem –interpersonālās spējas un pozitīvāks vispārējais garastāvoklis. Kopējais emocionālais intelekts neatšķiras.
3. Bezdarbnieki nozīmīgi biežāk lieto neadaptīvo aizsardzības stilu nekā strādājošie, bet strādājošie savukārt, biežāk izmanto adaptīvo aizsardzības stilu nekā bezdarbnieki.
4. Bezdarbnieki nozīmīgi biežāk izmanto tādus aizsardzības mehānismus kā noliegumu, regresiju, reakcijas veidošanās, projekciju un pārvirzi nekā strādājošie.
5. Stresa pārvarēšanas stratēģijas ir nozīmīgi atšķirīgas starp bezdarbniekiem un strādājošiem. Bezdarbnieki biežāk lieto tādas stratēģijas kā uzstājīga rīcība, izvairīšanās, piesardzīga rīcība, instinktīva rīcība, bet strādājošie netieša aplinkus

¹Nodarbinātības valsts aģentūras mājas lapā sniegtā informācija par 2007. gada februārī bezdarba situāciju valstī.

rīcība. Abas grupas vienādi bieži izmanto tādas stresa pārvarēšanas stratēģijas kā sociāla atbalsta meklēšana, sociālā apvienošanās, agresīva rīcība un antisociāla rīcība.

6. Saistība starp intelektu, emocionālo intelektu, aizsardzības stilu, dzīves stilu un stresa pārvarēšanas stratēģijām (vairākiem mainīgajiem) ir atšķirīga strādājošo un bezdarbnieku grupā: 1) saistība starp verbālām spējām un neadaptīvo aizsardzības stilu ir pretēja – strādājošiem tā ir negatīva, bezdarbniekiem – pozitīva; 2) negatīva saistība starp emocionālā intelekta intrapersonālo, adaptācijas un stresa vadības faktoru (no vienas puses) un regresijas aizsardzības mehānismu (no otras puses); intrapersonālo faktoru un pārvirzes aizsardzības mehānismu; 3) saistība starp emocionālā intelekta adaptācijas faktoru un stresa pārvarēšanas uzstājīgas rīcības un sociālās apvienošanās stratēģijām ir abās grupās, bet bezdarbniekiem tā ir nozīmīgi ciešāka nekā strādājošajiem.
7. Nodarbinātības statusu kopumā prognozē vairāki mainīgie: jo izteiktāki ir psiholoģiskās aizsardzības stili (pārveidotā realitāte un pašai izvērtīgās aizsardzības stils), psiholoģiskās aizsardzības mehānismi (regresija, reakcijas veidošanās, noliegums), biežāk pielietotas stresa pārvarēšanas stratēģijas (piesardzīga rīcība un instinktīva rīcība), un augstāks emocionālā intelekta vispārējais garastāvoklis, jo drīzāk cilvēks atradīsies bezdarbnieka statusā; savukārt, jo mazāk izteikts ir psiholoģiskās aizsardzības adaptīvais stils, intelektualizācija kā psiholoģiskās aizsardzības mehānisms, emocionālā intelekta stresa vadības un intrapersonālais faktors, stresa pārvarēšanas stratēģija – aplinkus rīcība, un ir augstākas verbālās spējas, jo drīzāk cilvēks atradīsies strādājošā statusā.
8. Aizsardzības stilu aptaujas latviešu versija ir ar pietiekami labu ticamību un apstiprinātu konverģento validitāti.
9. Dzīves stilu aptaujas gala versija ir ar pietiekami augstu ticamību un apstiprinātu konverģento validitāti. Adaptācijas turpmākos pētījumos jāpievērš uzmanība atsevišķu pantu noformulējumam.

Pētījuma nozīmība

Šis darbs ir pirmais pētījums, kurā vienlaikus tiek aplūkots analītiskais intelekts, emocionālais intelekts, psiholoģiskās aizsardzības stili un mehānismi un stresa pārvarēšanas stratēģijas vienotā modelī, turklāt salīdzinot tos bezdarbnieku un strādājošo izlasē.

Šis ir pirmais pētījums, kurā tika pētītas kognitīvās spējas, izmantojot Vudkoka-Džonsones kognitīvo spēju aptauju strādājošiem un bezdarbniekiem. Tā rezultātā ir iegūti secinājumi, kas daļēji pierāda intelekta pētījumos iegūtos atšķirīgos rezultātus. Pētījums parāda, ka salīdzinot divas sociāli atšķirīgas grupas, kopējais intelekts un verbālās spējas ir augstākas

strādājošajiem (izlases bija pielīdzinātas pēc izglītības līmeņa), bet šie rādītāji neatšķiras pārējās kognitīvo spēju skalās.

Līdz šim netika pētīti ne psiholoģiskās aizsardzības stili, ne psiholoģiskās aizsardzības mehānismi bezdarbniekiem un strādājošajiem. Pētot psiholoģiskās aizsardzības stilus, rezultāti parādīja, ka abās grupās adaptācijas līmeņi atšķiras, t.i. bezdarbniekiem bija izteiktāki neadaptīvāki aizsardzības stili, bet strādājošajiem – adaptīvais aizsardzības stils.

Pētījums ir nozīmīgs, jo parāda emocionālā intelekta ietekmi uz cilvēka nodarbinātības statusu – atšķirības starp atsevišķiem šī konstrukta mainīgiem. Tomēr augstāks intrapersonālais intelekts strādājošo grupā tikai apstiprina faktu, ka strādājošiem piemīt augstāka pašcieņa un atbildības izjūta.

Praktiskais pielietojums

Pētījuma piensums Latvijas kultūrvidē ir nozīmīgs ar to, ka pirmo reizi Latvijā tiek veikts pētījums, daudzpusīgi aplūkojot bezdarbnieku/strādājošo psiholoģiskos faktoros, salīdzinot ar strādājošajiem, kā arī iezīmējot vairākas uzvedības tendences, uz kuru pamata ir iespējams turpmāk izstrādāt precīzākas korekcijas programmas. Piemēram, bezdarbniekiem ir nepieciešama palīdzība, lai apgūtu efektīvus stresa pārvarēšanas veidus un praktiskas iemaņas darba meklēšanas procesā, jo, kā norādījis Krīds ar kolēģiem (Creed, Machin, & Hicks, 1999) pēc kognitīvi biheiviorāli orientētiem kursiem bezdarbniekiem ir pozitīvs un ilgstošs efekts. Tas nozīmē, ka tad cilvēki aktīvāk meklē darbu un paaugstinās viņu pašefektivitāte. Vajadzētu arī stimulēt bezdarbniekus aktīvāk apmeklēt psiholoģiskās konsultācijas, kuras viņiem šobrīd NVA ietvaros Latvijā tiek nodrošinātas (it īpaši mazpilsētās un lauku rajonos, jo, kā rāda pieredze, tieši tur ir vērojama vislielākā bezdarbnieku pasivitāte), lai veicinātu adaptīvāku uzvedības modeļu attīstību un, iespējams, mazinātu neadaptīvo aizsardzības mehānismu un stilu izmantošanu. Tā kā psiholoģisko konsultāciju apmeklējums ir ierobežots, tad pētījuma rezultāti var mudināt ne tikai organizēt kursus, seminārus, kuros attīstītu dažādas kompetences, bet arī veidot psiholoģiskās atbalsta grupas bezdarbniekiem.

Pētījuma gaitā tika adaptētas divas metodes, kuras Latvijā līdz šim nav bijušas adaptētas. Lai gan to psihometriskie rādītāji vēl ir jāuzlabo, tomēr tas ir nozīmīgs piensums psiholoģisko pētījumu lauka paplašināšanā, it īpaši tik pretrunīgu mainīgo jomā kā psiholoģiskās aizsardzības mehānismi, paplašinot iespējas turpināt šī konstrukta izpēti arī Latvijā.

Pētījuma ierobežojumi

Kā ierobežojošu faktoru rezultātu interpretācijā varētu minēt Aizsardzības stilu četru faktoru struktūru. Šo problēmu varētu skaidrot gan ar psihometriska rakstura nepilnībām oriģinālās aptaujas ietvaros, gan ar izlašu specifiku. Piemēram, adaptējot Aizsardzības stilu

aptauju, oriģinālā pētījuma izlasē tika iekļauti psihiatrijas pacienti, savukārt Latvijā, sākotnējā versijā (Plaude un Rašņevska, 2008) aptaujājot pacientus ar līdzīgām diagnozēm, nācās sastapties ar diagnozes smaguma pakāpes problēmu, jo no tās ir atkarīga aptaujas aizpildīšana. Labāki aptaujas adaptācijas rezultāti iegūti, ierobežojot psihiatrijas pacientu izlasi, ko apliecina gan šī pētījuma ietvaros iegūtie adaptācijas rezultāti, gan līdzīgi pētījumi citās valstīs.

Nozīmīgs pētījuma ierobežojums ir saistīts ar psiholoģisko aizsardzības mehānismu konstruktu interpretāciju, neraugoties uz to, ka gan Bonds (Bond & Wesley, 1996), gan Plučīks (Plutchik, 2000) norāda, ka tiešā veidā tiek pētīti nevis psiholoģiskās aizsardzības mehānismi, bet to reakcijas, jo tie lielā mērā tiek definēti kā neapzināti konstrukti. Tomēr teorētiskajā interpretācijā tiek izmantoti tieši psiholoģisko aizsardzības mehānismu nosaukumi un raksturojumi.

Arī neviendabīgā izlase no pilsētu un lauku rajoniem varēja ietekmēt iegūtos rezultātus, jo bezdarbnieku izlasē liela daļa cilvēku bija no lauku rajoniem, bet strādājošo izlasē – vairāk no pilsētas.

Dzimuma sadalījums ierobežo rezultātu interpretāciju, jo šī pētījuma ietvaros rezultāti vairāk attiecināmi uz sievietēm, kas ir vairāk kā 80 %. Jāatzīmē, ka arī kursus, kurus apmeklē bezdarbnieki, praktiski visi dalībnieki ir sievietes.

Šī pētījuma ietvaros tika analizēts tikai analītiskais un emocionālais intelekts, psiholoģiskās aizsardzības mehānismi un stresa pārvarēšanas stratēģijas ar nodarbinātības statusu, tāpēc rezultāti, lai arī vērtīgi un nozīmīgi, tomēr nav vienīgie ar nodarbinātības statusu saistītie faktori. Kā piemēru varētu minēt bezdarbnieku zemāko aktivitāti un ieinteresētību dažādās sociālās aktivitātēs, salīdzinājumā ar strādājošiem – tādās kā baznīcas apmeklējums, aizraušanās ar hobijiem, kultūras pasākumi, atpūtas vietas (parki, pludmale) u.c. (Rimmerman & Araten-Bergman, 2009).

Arī respondentu atlases galvenais kritērijs bija tas, vai cilvēks strādā vai nestrādā un ir reģistrējies bezdarbnieka statusā, pielīdzinot grupas pēc demogrāfiskiem rādītājiem. Tomēr jāņem vērā, ka statusu var ietekmēt gan motivācija strādāt, gan iepriekšējā pieredze – tas, vai cilvēks vispār kādreiz ir strādājis, vai brīvprātīgi aizgājis no darba vai atbrīvots pret paša gribu; kāds ir materiālais stāvoklis; vai cilvēkam ir dzīvesbiedrs; vai cilvēka ģimene viņu atbalsta vai, tieši otrādi, rada vēl lielāku stresu u.c. nozīmīgi faktori, kuri būtu jāņem vērā turpmākos ar nodarbinātību saistītos pētījumos.

Nobeigums

Analītiskais intelekts, emocionālais intelekts, stresa pārvarēšana un psiholoģiskās aizsardzības mehānismi tika pārbaudīti strādājošo un bezdarbnieku grupās, jo visi šie mainīgie tiek definēti kā nozīmīgi faktori cilvēka dzīvē, tomēr līdz šim tie nebija pētīti savstarpējā saistībā.

Tāpēc šī promocijas darba mērķis bija noskaidrot, vai analītiskais intelekts, emocionālais intelekts, stresa pārvarēšana un psiholoģiskās aizsardzības mehānismi ir atšķirīgi bezdarbniekiem un strādājošajiem, un arī to, vai šīs kategorijas prognozē nodarbinātības statusu. Minētās kategorijas tika izvirzītas, pamatojoties uz teorētisko analīzi.

Atbildot uz pirmo pētījuma jautājumu – vai atšķiras strādājošo un bezdarbnieku analītiskais un emocionālais intelekts, stresa pārvarēšanas stratēģijas un psiholoģiskās aizsardzības mehānismi, rezultāti parādīja, ka strādājošajiem ir nozīmīgi augstāks analītiskais intelekts, kas ir izskaidrojams ar statistiski nozīmīgi augstākiem verbālo spēju rādītājiem strādājošo izlasē (attiecināms uz situāciju Latvijā ar relatīvi zemāku bezdarba līmeni Rīgas rajonā – vidēji 4,8 % un lielāku Latvijas mazpilsētu bezdarbnieku īpatsvaru (Tukuma rajonā vidēji 5,3 %, Dobeles rajonā vidēji 8,9 %).

Arī vairāki emocionālā intelekta rādītāji parādīja nozīmīgas atšķirības starp grupām. Piemēram, strādājošajiem ir nozīmīgi augstākas emocionālā intelekta intrapersonālās spējas, bet bezdarbniekiem – interpersonālās spējas un pozitīvāks vispārējais garastāvoklis. Kopējais emocionālais intelekts neatšķiras; bezdarbnieki nozīmīgi biežāk lieto neadaptīvo aizsardzības stilu nekā strādājošie, bet strādājošie savukārt, biežāk izmanto adaptīvo aizsardzības stilu nekā bezdarbnieki; bezdarbnieki nozīmīgi biežāk izmanto tādas aizsardzības mehānismus kā noliegumu, regresiju, reakcijas veidošanās, projekciju un pārvirzi nekā strādājošie. Arī stresa pārvarēšanas stratēģijas ir nozīmīgi atšķirīgas starp bezdarbniekiem un strādājošiem. Bezdarbnieki biežāk lieto tādas stratēģijas kā uzstājīga rīcība, izvairīšanās, piesardzīga rīcība, instinktīva rīcība, bet strādājošie netiešu aplinkus rīcību. Abas grupas vienādi bieži izmanto tādas stresa pārvarēšanas stratēģijas kā sociāla atbalsta meklēšana, sociālā apvienošana, agresīva rīcība un antisociāla rīcība.

Atbildot uz otro pētījuma jautājuma pirmo daļu – kāda ir savstarpējā saistība starp analītisko intelektu, emocionālo intelektu, stresa pārvarēšanu, psiholoģiskās aizsardzības mehānismiem, bezdarbnieku un strādājošo grupā, iegūtie rezultāti parādīja statistiski nozīmīgas savstarpējas korelācijas praktiski starp visiem mainīgajiem, kas norāda uz šo mainīgo ciešu savstarpēju mijiedarbību. Savukārt, atbildot uz otro jautājuma daļu, vai savstarpējās mainīgo

korelācijas ir atšķirīgas starp abām izlasēm, rezultāti parādīja, ka saistība starp verbālām spējām un neadaptīvo aizsardzības stilu ir pretēja – strādājošiem tā ir negatīva, bezdarbniekiem – pozitīva; negatīva saistība starp emocionālā intelekta intrapersonālo, adaptācijas un stresa vadības faktoru (no vienas puses) un regresijas aizsardzības mehānismu (no otras puses); intrapersonālo faktoru un pārvirzes aizsardzības mehānismu; saistība starp emocionālā intelekta adaptācijas faktoru un stresa pārvarēšanas uzstājīgas rīcības un sociālās apvienošanās stratēģijām ir abās grupās, bet bezdarbniekiem tā ir nozīmīgi ciešāka nekā strādājošajiem.

Atbildot uz trešo pētījuma jautājumu – cik lielā mērā analītiskais un emocionālais intelekts, stresa pārvarēšanas stratēģijas un psiholoģiskās aizsardzības mehānismi spēj prognozēt nodarbinātības statusu, tika iegūti četri regresijas modeļi. Tātad, nodarbinātības statusu kopumā prognozē vairāki mainīgie: jo izteiktāki ir psiholoģiskās aizsardzības stili (pārveidotā realitāte un pašai izliedzīgās aizsardzības stils), psiholoģiskās aizsardzības mehānismi (regresija, reakcijas veidošanās, noliegums), biežāk pielietotas stresa pārvarēšanas stratēģijas (piesardzīga rīcība un instinktīva rīcība), un augstāks emocionālā intelekta vispārējais garastāvoklis, jo drīzāk cilvēks atradīsies bezdarbnieka statusā. Savukārt, jo mazāk izteikts ir psiholoģiskās aizsardzības adaptīvais stils, intelektualizācija kā psiholoģiskās aizsardzības mehānisms, emocionālā intelekta stresa vadības un intrapersonālais faktors, stresa pārvarēšanas stratēģija – aplinkus rīcība, un ir augstākas verbālās spējas, jo drīzāk cilvēks atradīsies strādājošā statusā.

Pētījuma gaitā tika adaptētas arī divas psiholoģiskās aizsardzības aptaujas – Aizsardzības stilu aptauja un Dzīves stila aptauja, atbildot uz pētījumā izvirzītiem diviem papildjautājumiem – vai latviešu versija atbilst oriģinālā testa psihometrikas rādītājiem. Aizsardzības stilu aptauja piedāvā mērīt aizsardzības mehānismu līmeņus no neadaptīviem līdz adaptīviem, savukārt, otra – Dzīves stila aptauja – mēra psiholoģiskās aizsardzības mehānismus klasiskās psihoanalīzes izpratnē. Rezultāti parādīja, ka abu aptauju latviešu versija ir ar pietiekami labu ticamību un apstiprinātu konverģento validitāti, tomēr turpmākos pētījumos nepieciešami būtiski uzlabojumi. Piemēram, jāuzlabo Aizsardzības stilu aptaujas psihometriskie rādītāji datu ievākšanas procedūrai, veicot izlīdzinātākas izlases gan pēc dzimumiem, gan pēc reģionālā iedalījuma.

Arī turpmākos pētījumos par bezdarbniekiem, uzmanība jāpievērš vairākiem papildus faktoriem, piemēram, cilvēku motivācijai strādāt, viņu materiālajam stāvoklim, kā arī jāveic longitudināli un eksperimentāli pētījumi, lai iegūtu pēc iespējas precīzākus rezultātus. Būtu nepieciešami turpmāki pētījumi arī par veiksmīgas sociālās adaptācijas kritērijiem un to objektīvu novērtējumu mūsdienu sabiedrībā. Ļoti ierobežoti pagaidām ir pētījumi par aizsardzības stiliem – piemēram, neadaptīvo un adaptīvo stilu, tā pielietojumu un cilvēka reāliem dzīves apstākļiem – jo pētījumi galvenokārt tiek veikti saistībā ar slimībām, diagnozēm un dažādām atkarībām.

Izmantotā literatūra

- Ahs, A. M. H., & Westrling, R. (2006). Mortality in relation to employment status during different levels of unemployment. *Scandinavian Journal of Public Health, 34*, 159-167.
- Albion, M. J., Fernie, K. M., & Burton, L. J. (2003). Individual differences and self-efficacy in the unemployed, *Australian Journal of Psychology, 55*, 113-113.
- Albion, M. J., Fernie, K. M., & Burton, L. J. (2005). Individual differences in age and self-efficacy in the unemployed, *Australian Journal of Psychology, 57*, 11-19.
- Alhawarin, I., & M.; Kreishan, F. M. (2010). An analysis of long-term unemployment in Jordans labor market. *European Journal of Social Science, 15* (1), 56-66.
- Ali, S. M., & Lindstrom, M. (2006). Psychosocial work conditions, unemployment, and leisure-time physical activity: A population-based study. *Scandinavian Journal of Public Health, 34*, 209-216.
- Alumran, J. I. A., & Punamaki, R. L. (2008). Relationship between gender, age, academic achievement, emotional intelligence, and coping styles in Bahraini adolescents. *Individual Differences Research, 6* (2), 104-119.
- American Psychiatric Association (1994). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (4th ed)*. Washington, DC: American Psychiatric Association.
- Anastasi, A. (1976). *Psychological testing* (4th ed). New York: Macmillan.
- Andrews, G., Pollock, C., & Steward, G. (1989). The determination of defense style by questionnaire. *Archives of General Psychiatry, 46* (5), 455-460.
- Austin, E. J., Saklofske, D .H., & Egan, V. (2005). Personality, well-being and health correlates of trait emotional intelligence. *Personality and Individual Differences, 38*, 547-558.
- Averill, J. R., & Nunley, E. P. (1992). *Voyages of the hearth: Living an emotionally creative life*. New York: Free Press.
- Azimi, S., Asgharnejad, F. A. A., Kharazi, F., M., J., & Khoei, N. (2010). Emotional intelligence of dental students and patient satisfaction. *European Journal of Dental Education, 14* (3), 129-132.
- Barchard, K. A. (2003). Does emotional intelligence assist in the prediction of academic success? *Educational and Psychological Measurement, 63* (5), 840-858.
- Bar-On, R. (1997). *The Emotional Quotient Inventory (EQI): Technical manual*. Toronto: Multi-Health Systems.
- Bar-On, R. (2000). Emotional and social intelligence: Insights from the Emotional Quotient Inventory. In Bar-On, R., & Parker, J. D. A. (Eds.), *Handbook of emotional intelligence*.(pp. 363-388). San Francisco, Bass.

- Bar-On, R. (2006). The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI). *Psithema*, 18, 13-25.
- Bar-On, R. (2010). Emotional intelligence: an integral part of positive psychology. *South African Journal of psychology*, 40 (1), 54-62.
- Bar-On, R., & Parker, J. D. A. (2000a). Bar-On EQ-i:YV: *Technical Manual*. Toronto: Multi-Health Systems.
- Bar-On, R., & Parker, J. D. A. (2000b). *Handbook of Emotional Intelligence* (Eds), San Francisco: Jossey-Bass.
- Bertua, C., Anderson, N., & Salgado, J. (2005). The predictive validity of cognitive ability tests: A UK meta-analysis. *Journal of Occupational and Organisational Psychology*, 78, 287-409.
- Bibring, G. L., Dwyer, T. F., Huntington, D. S, & Valenstein, A. F. (1961). A study of the psychological processes in pregnancy and of the earliest mother-child relationship. *Psychoanalytic Study*, 16, 62-62.
- Billing, A. G., & Moos, R. H. (1984). Coping, stress and social resources among adults with unipolar depression. *Journal of Personal and Social Psychology*, 46, 877-891.
- Blūms, G. (2000). *Genezis zaschitnih mehanizmov. Samosoznanije i zaschitnije mehanizmi lichnosti*. Hrestomatija (594-610). [Aizsardzības mehānismu ģenēze. Pašapziņa un personības aizsardzības mehānismi]. BAHRAM, Samara.
- Bond, M. (1986). An empirical study of defense styles: The defense style questionnaire In Vaillant, D. E. (Ed.), *Empirical studies of ego mechanisms of defense*. American Psychiatric Press: Washington, DC, England.
- Bond, M. (1992). An empirical study of defensive styles: The defense style questionnaire. In G. Vaillant (Ed.), *Ego mechanisms of defense: A guide for clinicians and researchers* (pp.127-158). Washington, DC: American Psychiatric Press.
- Bond, M. (2004). Empirical studies of defense style: relationships with psychopathology and change. *Journal of Harvard Review of Psychiatry*, 12 (5), 263-278.
- Bond, M., Gardner, S. T., Christian, I., & Sigal, J. J. (1983). Empirical study of self-rated defense styles, *Archives of General Psychiatry*, 40, 333-338.
- Bond, M., & Wesley, S. (1996). *Manual for the defense style questionnaire (DSQ)*. Copyright.
- Bonsack, C., Despland, J. N., Spagnoli, J. (1998). The French version of the defense style questionnaire. *Journal of Psychotherapy & Psychosomatic*, 67, 24-30.
- Bovey, W. H., & Hede, A. (2001). Resistance to organisational change: the role of defense mechanisms. *Journal of Managerial Psychology*, 16 (7), 534-548.
- Bovins, B. (2004). Psychological defense mechanisms: A new perspective. *The American Journal of Psychoanalysis*, 64 (1), 1-26.

- Bouchard, G., & Theriault, J. W. (2003). Defense mechanisms and coping strategies in conjugal relationships: An integration. *International Journal of Psychology, 38* (2), 79-90.
- Brenner, C. (1973). *An elementary textbook of psychoanalysis*. New York: Doubleday.
- Cantor, N., & Kihlstrom, J. F. (1987). *Personality and social intelligence*. Englewood Cliffs, New York: Prentice-Hall.
- Caplan, R., Vinokur, D. Price, R., & Van Run, M. (1989). Job seeking, reemployment, and mental health: A randomized field experiment in coping with job loss. *Journal of Applied Psychology, 74*, 759-769.
- Carroll, J. B. (1993). *Human cognitive abilities: A survey of factor analytic studies*. New York: Cambridge University Press.
- Carsten, M.J., & Spector, P.E. (1987). Unemployment, job satisfaction, and employe turnover: A meta-analytic test of the Muchinsky Model. *Journal of Applied Psychology, 72* (3), 374-381.
- Carver, C. S., Scheier, M. F., & Weintraub, J. K. (1989). Assessing coping strategies: A theoretically based approach. *Journal of Personality Social Psychology, 56*, 267-283.
- Cattell, R. B. (1941). Some theoretical issues in adult intelligence testing. *Psychological Bulletin, 38*, 592.
- Cattell, R. B. (1971). *Abilities: Their structure, growth, and action*. Boston: Houghton Mifflin.
- Cattell, R. B., Cattell, A. K., & Cattell, H. E. (1993). *16 Personality Factor Questionnaire*. Champaign, IL: Institute for Personality and Ability Testing.
- Cattell, R. B., & Horn, J. L. (1978). A check on the theory of fluid and crystallized intelligence with description of new subtest designs. *Journal of Educational Measurement, 15*, 139-164.
- Chadi, A. (2010). How to distinguish voluntary from involuntary unemployment: On the relationship between the willingness to work and unemployment-induced unhappiness. *Kyklos, 63* (3), 317-329.
- Chen, M. J. (1994). Chinese and Australian concept of intelligence. *Psychological Developmental Sociology, 6*, 101-117.
- Christensen, U., Schmidt, L., Kriegbaum, M., Hougaard, C. O., & Holstein, B. E. (2006). Coping with unemployment: Does educational attainment make any difference. *Scandinavian Journal of Public Health, 34*, 363-370.
- Ciarochi, J., Deane, F. P., & Anderson, S. (2002). Emotional intelligence moderates the relationship between stress and mental health. *Journal of Personality and Individual Differences, 32*, 197-209.

- Cimarolli, V. R., & Wang, S. (2006). Differences in social support among employed and unemployed adults who are visually impaired. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 9, 545-556.
- Clark, M. (1978). The unemployed on supplementary benefits living standards and making ends meet on a low income. *Journal of Social Policy*, 7, 385-410.
- Cook, J. A., Mulkern, V., Grey, D. D., Burke-Miller, J., Blyler, C. R., Razzano, L. A., Onken, S. J., Balser, et al., & Steigman, P. A. (2006). Effects of local unemployment rate on vocational outcomes in a randomized trial of supported employment for individuals with psychiatric disabilities. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 25(12) 71-84.
- Colledge, M., & Bartholomew, R. (1980). *Study of the long-term unemployment*. Manpower Services Commission. London.
- Cramer, P. (1998). Coping and defense mechanisms: What is the difference? *Journal of Personality*, 66, (6), 919-946.
- Cramer, P. (1999). Ego functions and ego development: Defense mechanisms and intelligence as predictors of ego level. *Journal of Personality*, 67 (5), 735-760.
- Cramer, P. (2000). Defense mechanisms in psychology today: further processes for adaptation. *American Psychologist*, 55 (6), 637-646.
- Cramer, P. (2007). Longitudinal study of defense mechanisms: Late childhood to late adolescence. *Journal of Personality*, 75 (1), 1-24.
- Cramer, P., Blatt, S. J., & Ford, R.Q. Defense mechanisms in the anaclitic and introjective personality configurations. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 56, 610-616.
- Creed, P.A., & Macintyre, R.S. (2001). The relative effects of deprivation of the latent and manifest benefits of employment on the well-being of unemployed people. *Journal of Occupational Health Psychology*, 6 (4), 324-334.
- Creed, P.A., & Machin, M. A., & Hicks, R. E. (1999). Improving mental health status and coping abilities for long-term unemployed youth using cognitive-behaviour therapy based training interventions. *Journal of Organizational Behavior*, 20, 963-978.
- Creed, P.A., & Reynolds, J. (2001). Economic deprivation, experiential deprivation and social loneliness in unemployed and employed youth. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 11, 167-178.
- Dasen, P. (1984). The cross-cultural study of intelligence: Piaget and the Baoule. *International Journal of Psychology*, 19, 407-434.
- David, C. (2008). Emotional intelligence, self-efficacy, and coping among Chinese prospective and in-service teachers in Hong Kong. *Educational Psychology*, 28 (4), 397-408.

- Davidson, K. W., MacGregor, M. Wm., Johnson, E. A., Woody, E. Z., & Chaplin, W. F. (2004). The relation between use and adaptation behaviour. *Journal of Research in Personality*, 38 (2), 105-125.
- Di-Fabio, A., & Palazzecchi (2009). Emotional intelligence, personality traits and career decision difficulties. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 9, 135-146.
- Dragest, S., & Lindstrom, T. K. (2005). Coping with a possible breast cancer diagnosis: demographic factors and social support. *Journal of Advanced Nursing*, 51 (3), 217-226.
- Draguns, J.G.(2004). Defense mechanisms in the clinic, the laboratory, and the social world: Toward closing the gaps. In U. Hentschel et al. (2004). *Defense mechanisms: Theoretical, research and clinical perspectives* (pp. 55-76). Amsterdam: Elsevier.
- Domino, G., Short, J., Evans, A., & Romano, P. (2002). Creativity and ego mechanisms: Some exploratory empirical evidence. *Creativity Research Journal*, 14 (1), 17-25.
- Dooley, D., Fielding, J., & Levi, L. (1996). Health and unemployment. *Annual Review of Public Health*, 17, 449-65.
- Duhachek, A., & Oakley, J. L. (2007). Mapping the hierarchical structure of coping: unifying empirical and theoretical perspectives. *Journal of Consumer Psychology*, 17 (3), 218-223.
- Dulewicz, V., & Higgs, M. (2000). Emotional intelligence: A review and evaluation study. *Journal of Managerial Psychology*, 15, 341-372.
- Endresen, I. M. (1991). A Norwegian translation of the Plutchik questionnaire for psychological defense. *Scandinavian Journal of Psychology*, 32, 105-113.
- Erdelyi, M. H. (1985). *Psychoanalysis: Freud's cognitive psychology*. New York. Freeman.
- Erdelyi, M. H. (2001). Defense processes can be conscious or unconscious. *American Psychologist*, 56, 761-762.
- Evans, J. J., Floyd, R.G., McGrew, K. S., & Leforgee, M.H. (2001). The relations between measures of Cattell-Horn-Carroll (CHC) cognitive abilities and reading achievement during childhood and adolescence. *School Psychology Review*, 31 (2), 246-262.
- Feist, G. J., & Barron, F. X. (2003). Predicting creativity from early to late adulthood: Intellect, potential, and personality. *Journal of Research in Personality*, 37, 62-88.
- Fenichel, O. (1945). *The psychoanalytic theory of neurosis*. New York: Norton.
- Fergusson, D. M., Horwood, L. J., & Ridder, E. M. (2005). Show me the child at seven II: Childhood intelligence and later outcomes in adolescence and young adulthood. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46 (8), 850-858.
- Filatovs, V. (1999). *Bezdarbnieku personības sociāli psiholoģiskās korekcijas modelis. Promocijas darba kopsavilkums*. LU, Rīga.
- Folkman, S. (2008). The case for positive emotions in the stress process. *Anxiety, Stress, & Coping*, 21(1), 3-14.

- Folkman, S. (2009). Questions, answers, issues, and next steps in stress and coping research. *European Psychologist, 14* (1), 72-77.
- Ford, M. E., & Maher, M. A. (1998). Self-awareness and social intelligence. In M. D. Belanger, F., Lewis, T., Kasper, G. M., Smith, W. J., & Harrington, K. V. (2007). Are computing students different? An analysis of coping strategies and emotional intelligence. *IEEE Transactions on Education, 50* (3), 188-196.
- Fox, S., & Spector, P. E. (2000). Relations of emotional intelligence, practical intelligence, general intelligence, and trait affectivity with interview outcomes: its not all just 'G'. *Journal of Organizational Behaviour, 21*, 203-220.
- Freud, A. (1937). *The ego and the mechanisms of defense*. London: Hogarth Press.
- Freud, S. (1894/1954). The defence neuro-psychoses. In E. Jones (Ed., trans., J. Rickman), *Collected papers, 1*, (7), 59-76.
- Frydenberg, E., & Lewis, R. (1993). *Adolescents Coping Scale*. Melbourne: The Australian Council for Educational Research.
- Furnham, A., Dissou, G., Sloan, P., & Chamorro-Premuzic, T. (2007). Personality and intelligence in business people: A study of two personality and two intelligence measures. *Journal of Business and Psychology, 22*, 99-109.
- Gaitniece-Putāne, A. (2008). Agresijas, emocionālā intelekta in stoicism saistība 20-25 un 30-35 gadus veciem vīriešiem un sievietēm. *Promocijas darbs LU*. Rīga.
- Gaitniece-Putāne, A., & Raščevska, M. (2006). Gender and age differences in emotional intelligence, stoicisms and aggression. *Baltic Journal of Psychology, 7* (2), 26-43.
- Gardner, H. (1983). *Frames of mind: The theory of multiple intelligences*. New York: Basic Books.
- Gill, R., & Keats, D. M. (1980). Elements of intellectual competence: Judgments by Australian and Malay university students. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 11*, 233-243.
- Goleman, D. (1995). *Emotional intelligence*. New York: Bantam Books.
- Gottfredson, L. (1997). Why g matters: The complexity of everyday life. *Intelligence, 24*, 70-132.
- Gottfredson, L. (2002). Where and why g matters: Not a mystery. *Human Performance, 15*, 25-46.
- Gottfredson, L. (2003). On Sternbergs "Reply to Gottfredson". *Intelligence, 31*(4), 415.
- Greenspan, S. I. (1989). Emotional intelligence. In K. Field, B. J., Cohler, & Wool (Eds.), *Learning and Education: Psychoanalytic Perspectives*. Madison, CT: International Universities Press, (209-43).
- Griškēviča, I. (2011). Kognitīvo spēju saistība ar sociāldemogrāfiskiem rādītājiem Latvija. *Promocijas darbs*. LU. Rīga.

- Griskevica, I. & Rascevska, M. (2009). The relationship among cognitive abilities and demographic factors in Latvia. *Journal of Baltic Psychology*, 7(2), 26–42.
- Guilford, J. P. (1967). *The nature of human intelligence*. New York: McGraw-Hill.
- Gustaffson, J. E. (1988). Hierarchical models of individual differences in cognitive abilities. In R. J. Sternberg (Ed.), *Advances in the Psychology of Human Intelligence* (Vol 4, pp. 35-71). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Haan, N.A., Stroud, I., & Holstein, C. (1973). Moral and ego stages in relationship to ego processes: A study of 'hippies'. *Journal of Personality*, 41, 596-612.
- Harris, E., Lum, J., Rose, V., Morrow, M., Comino, E., & Harris, M. (2002). Are CBT interventions effective with disadvantaged job-seekers who are long-terms unemployed?, *Psychology, Health & Medicine*, 7 (4), 401-412.
- Harrison, R. (1976). The demoralising experience of prolonged unemployment. *Department of Employment Gazette*, 84 (4), 339-348.
- Hartley, J. (1980). Psychological approaches to unemployment. *Bulletin of The British Psychological Society*, 33, 412-414.
- Heckhausen, J., & Schulz, R. (1995). A life-span theory of control. *Psychological Review*, 102, 284-304.
- Hentschel, U., Draguns, J.G., Ehlers, W., & Smith, G. (2004). Defense mechanisms: Current approaches to research and measurement. In U. Hentschel, et al. (Eds.). *Defense mechanisms. Theoretical, research and clinical perspectives* (pp. 3-42). Amsterdam: Elsevier.
- Higgins, D. M., Peterson, J. B., Pihl, R. O., Lee, A. G. M (2007). Prefrontal cognitive ability, intelligence, Big Five personality, and the prediction of advanced academic and workplace performance. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93 (2), 298-319.
- Hill, M. J. (1978). The psychological impact of unemployment. *Journal of New Social*, 43, 118-120.
- Hobfall, S. (1989). Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. *Journal of American Psychologist*, 44, 513-524.
- Hobfoll, S. E., Dunahoo, C. L., Ben-Porath, Y. S., & Monnier, J. (1994). Gender and coping: The dual-axis model of coping. *American Journal of Community Psychology*, 22, 49-82.
- Hobfoll, S. E., Dunahoo, C. L., & Monnier, J. (1998). *Preliminary Test Manual: Strategic approach to Coping Scale (SACS)*. Kent: Kent State University.
- Holmes, D. S. (1972) Repression or interference? A further investigation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 22, 163–170.

- Holmes, D. S. (1974). Investigation of repression: Differential recall of material experimentally or naturally associated with ego threat. *Psychological Bulletin*, *81*, 623-653.
- Holmes, D. S. (1990). The evidence for repression: An examination of sixty years of research. In Singer, J. L. (Ed.). *Repression and dissociation* (pp. 85-102).
- Holmes, D. S., & McCaul, K. D. (1989). Laboratory research on defense mechanisms. In Neufeld (Ed.). *Advances in the investigation of psychological stress* (pp. 161-192).
- Horn, J. L., & Cattell, R. B. (1966). Refinement and test of the theory of fluid and crystallized general intelligences. *Journal of Educational Psychology*, *57* (50), 253–270.
- Horn, J. L., & Noll, J. (1997). Human cognitive capabilities: Gf-Gc theory. In D.P.Flanagan, J.L. Genshaft, & P.L.Harrison (Eds.), *Contemporary Intellectual Assessment: Theories, tests, and Issues* (pp.53-91). New York: Guilford Press.
- Horowitz, M. J., Markman, H. C., Stinson, C. H., Fridhandler, B., & Ghannam, J. H. (1990). A classification theory of defense. In Singer, J. L. (Ed.), *Repression and dissociation: Implications for personality theory, psychopathology, and health* (pp.61-84). Chicago: University of Chicago Press.
- Hunt, E. (2008). Applying the theory of successful intelligence to education – the good, the bad, and the ogre. Commentary on Sternberg et al. (2008). *Perspectives in Psychological Science*, *3*(6), 509-515.
- International Test Commission (2010). International Test Commission Guidelines for Translating and Adapting Tests. [<http://www.intestcom.org>].
- Joseph, D. L., & Newman, D. A. (2010). Emotional Intelligence: An integrative meta-analysis and cascading model. *Journal of Applied Psychology*, *95* (1), 54-78.
- Judge, A. T., Klinger, R. L., & Simon, L.S. (2010). Time is on my side: Time, general mental ability, human capital, and extrinsing career success. *Journal of Applied Psychology*, *95* (1), 92-107.
- Kamphaus, R. W., Winsor, A. P., Rowe, E. W., & Kim, S. (2005). A history of intelligence test interpretation. In D. P. Flanagan & P.L. Harrison (Eds.), *Contemporary intellectual assessment: theories, tests, and issues* (2nd ed., pp.136-181). New York: Guilford Press.
- Kasl, S. V., Rodriguez, E., & Lasch, K. E. (1998). The impact of unemployment on health and wellbeing. In B. P. Dohrenwend (Ed.), *Adversity, stress, and psychopathology* (pp. 111–131). Oxford: University Press.
- Keating, D. K. (1978). A search for social intelligence. *Journal of Educational Psychology*, *70*, 218-322.
- Kenworthy, W. (1935). The workers point of view . First years at work. *Journal of Human Factors*, *9*, 321-329. London.

- Kline, P. (1986). *Handbook of test construction: Introduction to psychometric design*. London: Methuen.
- Knoll, N., Schwarzer, R., Pfuller, B., & Kienle, R. (2009). Transmission of depressive symptoms: A study with couples undergoing assisted reproduction treatment. *European Psychologist, 14*, 7-17.
- Kramer, U. (2010). Coping and defense mechanisms: What's the difference? – Second act. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice, 83*, 207-221.
- Kramer, U., De Roten, Y., Michel, L., & Despland, J-N. (2009). Early change in defense mechanisms and coping in short-term dynamic psychotherapy: relations with symptoms and alliance. *Clinical Psychology and Psychotherapy, 16*, 408-417.
- Kolb, L. C. (1968). *Noyes' modern clinical psychiatry*. WB Saunders, Philadelphia.
- Kokko, K., & Pulkkinen, L. (1998). Unemployment and psychological distress: Mediator Effects. *Journal of Adult Development, 5*, (4), 205-217.
- Koo, D. J., Chitwood, D. D., & Sanchez, J. (2007). Factors for employment: A case-control study of fully employed and unemployed heroin users. *Substance Use & Misuse, 42*, 1035-1054.
- Landa, A., J. M., Martos, M. P., & Lopez-Zafra, E. (2010). Emotional intelligence and personality traits as predictors of psychological well-being in Spanish undergraduates. *Journal of Social Behaviours and Personality, 38* (6), 783-794.
- Lazarus, R. S. & Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal, and Coping*. New York: Springer, 1984.
- Lee, S-A. (2005). What we confront with employment of people with epilepsy in Korea. *Epilepsia, 46* (1), 57-58.
- Lee, S., Tsang, A., & Kwok, K. (2007). Twelve-month prevalence, correlates, and treatment preference of adults with DSM-IV major depressive episode in Hong Kong. *Journal of Affective Disorders, 98* (1-2), 129-136.
- Leech, L. N., Barret, C. K., & Morgan, A. G. (2008). *SPSS for intermediate statistics. Use and interpretation*. Third edition. Lawrence Erlbaum Associate.
- Lennon, M. C. (1999). Work and unemployment as stressors. In A. V. Horwitz, & T. L. Scheid (Eds.), *A handbook for the study of mental health* (pp. 284–294). Cambridge University Press.
- Leuner, B. (1966). Emotional intelligence and emancipation. *Praxis der Kinderpsychologie und Kinderpsychiatrie, 15* (6), 196-203.

- Madge, N. (1983). Unemployment and its effects on children. *Journal of Children Psychology and Psychiatry*, 24 (2), 311-319.
- Malzubris, G. (2003). *Saistība starp morāli un emocionālo intelektu*. Npublicēts maģistra darbs, Latvijas Universitāte, Rīga.
- Matthews, G. D., Zeidner, M., & Roberts, R. D. (2002). Emotional intelligence. *Science and Myth*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Marsden, D., & Duff, E. (1975). *Workless – some unemployment men and their families*. Harmondsworth. Middlesex: Penguin.
- Martinez, B. P. R., Leon, E. C., Rodriguez, G. A. R., & Moctezuma, L. G. P.(2010). Defense mechanisms in cardiovascular disease patients with and without panic disorder. *Salud Mental*, 33 (3),219-227.
- Mayer, J. D., & Salovey, P. (1997). What is emotional intelligence? In P. Salovey, M.A.Brackett, & Mayer, J.D. (Eds.), *Emotional intelligence: Key Reading on the Mayer and Salovey Model* (pp. 29-59). Dude publishing, New York.
- Mayer, J.D., Salovey, P., & Caruso D.R. (2000). Emotional intelligence as Zeitgeist, as personality, and as a mental ability. In: R.Bar-On, J.D.A.Parker. *The Handbook of Emotional Intelligence*. (pp.92-117). Sanfrancisco: Iosey-Bass.
- McKee-Ryan, M. F., Wanberg, R.C., Song, Z., F. M., & Kinicki, J.A. (2005). Psychological and physical well-being during unemployment: A meta-analytic study. *Journal of Applied Psychology*, 90 (1), 53-76.
- McGrew, K. S. (1997). Analysis of the major intelligence batteries according to a proposed comprehensive Gf-Gc framework. In D. P. Flanagan, J. L. Genshaft, & P. L. Harrison (Eds.), *Contemporary intellectual assessment: Theories, tests, and issues* (pp.151-179). New York: Guilford Press.
- McGrew, K. S. (2005). The Cattell-Horn-Carroll theory of cognitive abilities. Past, present, and future. In D. P. Flanagan, & P.L. Harrison (Eds.), *Contemporary intellectual assessment: theories, tests, and issuess* (2nd ed., pp.136-181). New York: Guilford Press.
- McWilliamss, N. (2001). Psihoanaliticeskaja diagnostika. Ponimanije strukturi licnosti v kliniceskom processe [Psihoanalītiskā diagnostika. Personības struktūras izpratne klīniskā procesā] (78-93 lpp). Klass, Moskva.
- Merve, P.V.D., & Greeff, A. P. (2003). Coping mechanisms of unemployed African men wiyh dependents. *The American Journal of Family Therapy*, 31, 91-105.
- Miceli, M., & Castelfranchi, C. (2001). Further distinctions between coping and defense mechanisms? *Journal of Personality*, 62 (2), 227-296.
- Michael, A, Mc., & Deborah, L. W. (2005). Situational judgment rest research: Informing the debate on practical intelligence theory. *Intelligence*, 33(5), 515-525.

- Mika, V., & Voitkāne, S. (2004). Stresa pārvarēšanas stratēģisko pieeju aptaujas adaptācija latviešu valodā. Npublicēts maģistra darbs. LU.
- Mikoajczak, M., & Luminet, O. (2008). Trait emotional intelligence and the cognitive appraisal of stressful events: An exploratory study. *Personality and Individual Differences, 44* (7), 1445-1453.
- Moos, R. H., & Billing, A. G. (1982). Conceptualizing and measuring coping resources and processes. In Goldberger, & Breznits, S. (Ed.), *Handbook of stress: Theoretical and clinical aspects* (pp. 212-230). New York: Free Press.
- Moylan, S., & Davies, B. (1980). The disadvantages of the unemployed. *Department of Employment Gazette, 88*, 830-832.
- Murray, H. A. (1943). *Thematic Apperception Test*. Cambridge: Harvard University Press.
- Murphy, K. R. (2006). *A Critique of emotional intelligence. What are the problems and how can they be fixed?* (Ed.), Mahwah: Erlbaum.
- Murphy, G. C., & Athanasou, J. A. (1999). The effect of unemployment on mental health. *Journal of Occupational and Organizational Psychology, 72*, 83-99.
- Nalčadžans, A. A. (2000). Psihologiskie zascitnīje mehanismi. *Samosoznanije I zascitnīje mehanizmi licnosti* [Psiholoģiskās aizsardzības mehānismi. Pašapziņa un personības aizsardzības mehānismi]. BAHRAM-M, Samara.
- Nesdale, D., & Pinter, K. (2000). Self-efficacy and job-seeking activities in unemployed ethnic youth. *Journal of Social Psychology, 140* (5), 608-614.
- Nikoļska, I. M., & Granovska, P. M. (2000). *Psihologičeskaja zashita u detei* [Psiholoģiskā aizsardzība bērniem]. Rech, Sankt-Peterburga.
- Nishimura, R. (1998). Study of the measurement of defense style using Bond's Defense Style Questionnaire. *Psychiatry and Clinical Neurosciences, 52*, 419-424.
- Nucho, A. O., & Vidnere, M. (2004). *Stress: tā pārvarēšana un profilakse*. Apgāds: Biznesa partneri. Rīga.
- O'Brien, T. B., DeLongis, A., Pomaki, G., Puterman, E., & Zwicker, A. (2009). Couples coping with stress: The role of empathic responding. *European Psychologist, 14*, 18-28.
- Opengard, R. (2007). Integrative literature review: emotional intelligence in the K-12 curriculum and its relationship to American workplace needs: a literature review. *Human Resource Development Review, 6* (4), 442-458.
- Park, C., Folkman, S., & Bostrom, A. (2001). Appraisals of controllability and coping in caregivers: Testing the goodness of fit hypothesis. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 69*, 481-488.

- Parker, J. D. A., Duffy, J., Wood, L. M., Bond, B. J., & Hogan, (2005). Academic achievement and emotional intelligence: predicting the successful transition from high school to university. *Journal of First-year Experience and Students in Transition*, 17 (1), 67-78.
- Paul, K. I., & Moser, K. (2006). Incongruence as an explanation for the negative mental health effects of unemployment: Meta-analytic evidence. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 79, 595-621.
- Paulhus, D. L., Fridhandler, B., & Hayes, S. (1997). Psychological defense: Contemporary theory and research. In Hogan, J., Johnson, J., & Briggs, S. (Eds.), *Handbook of Personality* (pp. 544-580). New York: Academic Press.
- Payne, R., Jick, T. D., & Burke, R. J. (1982). Whither stress research? An agenda for the 1980. *Journal of Occupational Behaviour*, 3, 131-145.
- Pellitteri, J. (2002). The relationship between emotional intelligence and ego defense mechanisms. *The Journal of Psychology*, 136(2), 182-194.
- Perry, J. C., & Cooper, S. H. (1989). An empirical study of defense mechanisms. *Archives of General Psychiatry*, 46, 444-452.
- Plaude, A., & Raševska, M. (2008). M. Bonda Aizsardzības stilu aptaujas adaptācija Latvijā. *Latvijas Universitātes raksti*, 729, 28-41.
- Plutchik, R. (1962). *The emotions: Facts, theories, and a new model*. New York: Random House.
- Plutchik, R. (1991). *Ego defense style in mood-reactive compared to non-reactive depressed patients*. Manuscript. Albert Einstein College of medicine: Bronx, NY.
- Plutchik, R., Kellerman, H., & Conte, H. R. (1979). Measuring emotions and their derivatives: Personality traits, ego defenses, and coping styles. In Wetzler, S., & Katz, M.(Eds.), *Contemporary approaches to psychological assessment*(pp. 239-269). New York: Brunner/Mazel.
- Plutchik, R. (2000). The measurement of ego defenses (The life style index). In R.Plutchik (Ed.), *Emotions in the practice of psychotherapy* (pp.186-215). American Psychological Association: Washington, DC.
- Plutchik, R. (2000a). A psychoevolutionary theory of emotions. In R.Plutchik (Ed.), *Emotions in the practice of psychotherapy* (pp.59-126). American Psychological Association: Washington, DC.
- Pollock, C., & Andrews, G. (1989). Defense styles associated with specific anxiety disorders. *Journal of American Psychiatry*, 146, 1500-1502.
- Qualter, P., Whiteley, H., Morley, A., & Duda, H. (2009). The role emotional intelligence in the decision to persist with academic studies in HE. *Research in Post-Compulsory Education* 14(3), 219-231.

- Ramos, N.S., Fernandez-Berrocal, P., & Extremera, N. (2007). Perceived emotional intelligence facilitates cognitive-emotional processes of adaptation to an acute stressor. *Cognition & Emotion*, 21 (4), 758-772.
- Raščevska M. (2005). *Psiholoģisko testu un aptauju konstruēšana un adaptācija*. 'Izdevniecība RaKa, Rīga.
- Raščevska M., & Upzare I. (2001). Vudkoka-Džonsona starptautiskā izdevuma kognitīvo spēju testa daļējās standartizācijas rezultāti Latvijā. [Partial results of the standartization of Woodcock-Johnson Cognitive Ability Test International Edition in Latvia]. II Latviešu zinātnieku kongress, Rīga, 2001. gada 14.-15. augusts. Tēžu krājums. – Rīga, Latvijas Zinātņu akadēmija, 208.lpp.
- Raven, J. C. (1960). *Guide to the Progressive Matrices*. London: Lewis.
- Raven, J. C. (1989). The Raven progressive matrices: A review of national norming studies and ethnic and socio-economic variation within the United States. *Journal of Education Measurement*, 26, 1-16.
- Rimmerman, A., & Araten-Bergman, T. (2009). Social partition of employed and unemployed Israelis with disabilities. *Journal of Social Work in Disability & Rehabilitation*, 8, 132-145.
- Rubinstein, G. (2007). Two behaviour indicators of dependency and the Five-Factor Model of Personality. *Psychology & Psychotherapy: Theory, Research & Practice*, 80 (3), 333-342.
- Ruef, M. L., Furman, A., & Munoz-Sandoval, A. F. (2005). *Manual of Woodcock-Johnson Cognitive Ability Tests International Edition (in Latvian)*. Riverside Publishing.
- Rutherford, M. J., Mcdermot, P., Cacciola, J. S., Alterman, A. I., & Mulvaney, F. A. (1998). Psychometric evaluation of the Defense Style Questionnaire in methadone patients. *Journal of Personality Disorders*, 12, 119-125.
- Safuanov, F. S. (2005). Kompleksnaja sudebnaja psihologo-psihiatricheskaja ekspertiza affekta. Medicinskaja i sudebnaja psihologija. Kurss lekcij. Uchebnoje posobije [Kompleksā tiesu psiholoģiski psihiatriskā ekspertīze afekta stāvoklim. Lekciju kurss. Mācību līdzeklis]. Moskva, Genезis.
- Salami, S. O. (2010). Gender as a moderator of relation between emotional intelligence and career development. *Us-China Education Review*, (7), 1-14.
- Salovey, P., & Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition, and Personality*, 9 (3), 185-211.
- Saklofske, D. H., Austin, E. J. & Minski, P. S. (2003). Factor structure and validity of a trait emotional intelligence measure. *Personality and Individual Differences*, 34, 1091-1100.
- Sammallahti, P. R., Holi, M. J., Komulainen, E. J., & Aalberg, V. A. (1996). Comparing two self-report measures of coping the sense of coherence and the Defense Style Questionnaire. *Journal of Clinical Psychology*, 59 (12), 1325-1333.

- Sandoval, J., & Irvin, M.G. (1988). Review of the Stanford-Binet Intelligence Scale: Fourth Edition. *Professional School Psychology* 5 (2), 157-161.
- Shamir, B. (1986). Self-esteem and the psychological impact of unemployment. *Social Psychology Quarterly*, 49 (1), 61-72.
- Shankland, R., Franca, R. L., Genolini, M. C., Guelfi, D-J., & Ionescu, S. (2009). Preliminary study on the role of alternative educational pathways in promoting the use of problem-focused coping strategies. *European Journal of Psychology of Education* 24 (4), 499-512.
- Shapiro, D. (1965). *Neurotic styles*. New York: Basic Book.
- Schneider, W. (1993). Acquiring expertise: determinants of exceptional performance. In K. A. Heller (Ed.), *International handbook of research and development of giftedness and talent* (pp. 311-324). Oxford: Pergamon.
- Schulze, R., & Roberts, R. D. (2005). *Emotional Intelligence*. In Schulze, R., & Roberts, R. D. (Eds.), *An International Handbook*. Cambridge, MA: Hogrefe.
- Selye, H. (1956). *The stress of life*. New York: McGraw-Hill.
- Segal, D. L., Coolidge, F. L., & Mizuno, H. (2007). Defense mechanisms differences between younger and older adults: A cross-sectional investigation. *Aging & Mental Health*, 11 (4), 415-422.
- Semrad, E.V., Grinspoon, L., & Feinberg, S.E. (1973). Development of an ego profile scale. *Archives of General Psychiatry*, 28, 70-77.
- Symond, P.M. (1945). *Defenses: The dynamics of human adjustment*. New York, Appleton-Century-Crofts.
- Sinfield, A. (1981). *What unemployment means*. Martin Robertson. Oxford.
- Skinner, E. A., Edge, K., Altman, J., & Sherwood, H. (2003). Searching for the structure of coping: A review and critique of category systems for classifying ways of coping. *Psychological Bulletin*, 129, 216-269.
- Smith, D. (1980). How unemployment makes the poor poorer. *Journal of Policy Studies*, 1, 20-26.
- Smith, D. L. (2007). The relationship of type of disability and employment status in the United States from the behavioral risk factor surveillance system. *Journal of Rehabilitation*, 73 (2), 32-40.
- Song, Z., Foo, M-D., Uy, M. A., & Sun, S. (2011). Unraveling the daily stress crossover between unemployed individuals and their employed spouses. *Journal of Applied Psychology*, 96 (1), 151-168.
- Spearman, C. (1904). "General intelligence," objectively determined and measured. *American Journal of Psychology*, 15, 201-293.

- Sternberg, R. J. (1985). *Beyond IQ: A triarchic theory of human intelligence*. New York: Cambridge University Press.
- Sternberg, R. J. (1988). *The triarchic mind: A new theory of human intelligence*. New York: Viking.
- Sternberg, R. J. (1997a). The concept of intelligence and its role in lifelong learning and success. *Journal of American Psychologist*, 52 (10), 1030-1037.
- Sternberg, R. J. (1997b). Successful intelligence: a broader view of who is smart in school and in life. *International Schools Journal*, 27, 19-31.
- Sternberg, R. J. (2003). A broad view of intelligence: The theory of successful intelligence. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, 55 (3), 139-154.
- Stough, C., & De Guara, D. (2003). Examining the relationship between emotional intelligence and job performance. *Australian Journal of Psychology*, 55, 145-154.
- Suppes, P., & Waren, H. (1975). On the generation and classification of defense mechanisms. *International Journal of Psychoanalysis*, 56, 405-414.
- Swinburne, P. (1981). The psychological impact of unemployment on managers and professional staff. *Journal of Occupational Psychology*, 54, 47-64.
- Taanila, A., Rantakallio, P., Koironen, M., von Wendt, L., & Jarvelin, M. R. (2005). How do persons with intellectual disability manage in the open labour markets? A follow-up of the Northern Finland 1966 Birth Cohort. *Journal of Intellectual Disability Research*, 49 (3), 218-227.
- Thomson, G. H. (1935). *The factorial analysis of human ability*. *Human Factors*, 9 (5), 180-185. London: University of London Press.
- Thorndike, E.L. (1920). Intelligence and its use. *Harper's Magazine*, 140, 227-235.
- Thorndike, R. L., Stein, S. (1937). An evaluation of the attempts to measure social intelligence. *The Psychological Bulletin*, 34 (5), 275-285.
- Thurstone, L. L. (1938). *Primary mental abilities: Psychometric Monographs No.1*. Chicago: University of Chicago Press.
- Vaillant, G. E. (1977). *Adaptation of life*. Boston: Little, Brown.
- Vaillant, G. E. (1992a). Vaillant's glossary of defenses. In G. Vaillant (Ed.), *Ego mechanisms of defense: A guide for clinicians and researchers* (pp. 243-251). Washington, DC: American Psychiatric Press.
- Vaillant, G. E. (1992b). The need for a uniform nomenclature for defenses. In G. Vaillant (Ed.), *Ego mechanisms of defense: A guide for clinicians and researchers* (pp. 43-55). Washington, DC: American Psychiatric Press.
- Vaillant, G. E. (1994). Ego mechanisms of defense and personality psychology. *Journal of Abnormal Psychology*, 103 (1), 44-50.

- Vaillant, G. E. (2000). Adaptive mental mechanisms. The role in a positive psychology. *American Psychologist, 55* (1), 89-98.
- Vaillant, G. E., Bond, M., & Vaillant, C. O. (1986). An empirically validated hierarchy of defense mechanisms. *Archives of General Psychiatry, 43*, 786-794.
- Vernon, P. E. (1933). Some characteristics of the good judge of personality. *Journal of Social Psychology, 4*, 42-57.
- Vitaliano, P. O., Maturo, R. D., Russo, J., Katon, W., de Wolfe, D., & Hall, G. (1990). Coping profiles associated with psychiatric, physical health, work and family problems. *Journal of Health Psychology, 9*, 348-376.
- Wanberg, C. R. (1997). Antecedents and outcomes of coping behaviors among unemployed and reemployed individuals. *Journal of Applied Psychology, 82* (5), 731-744.
- Wanberg, C. R., Kanfer, R., & Banas, J. T. (2000). Predictors and outcomes of networking intensity among unemployed job-seekers. *Journal of Applied Psychology, 85* (4), 491-503.
- Wasserman, J. D., & Tulskey, D. S. (2005). A history of intelligence assessment. In D.P. Flanagan, & P.L.Harrison (Eds.), *Contemporary intellectual assessment. Theories, tests, and issues* (2nd ed., pp.3-22). New York: Guilford Press.
- Waters, L. (2002). Predicting self-esteem during unemployment: The effect of gender, financial deprivation, alternate roles, and social support. *Journal of Employment Counseling, 39*, 171-189.
- Waters, L. (2007). Experiential differences between voluntary and involuntary job redundancy on depression, job-search activity, affective employee outcomes and re-employment quality. *Journal of Occupational and Organizational Psychology, 80*, 279-299.
- Waters, L. E., & Moore, K. A. (2002). Predicting self-esteem during unemployment: The effect of gender, financial deprivation, alternate roles, and social support. *Journal of Employment Counseling, 39*, 171-189.
- Waterhouse, L. (2006). Inadequate Evidence for Multiple Intelligences, Mozart Effect, and Emotional Intelligence Theories. *Education Psychologist, 41*(4), 247-255.
- Wawra, D. (2009). Social intelligence. The key to intercultural communication. *European Journal of English Studies, 13* (2), 163-177.
- Weber, H. (1992). Belastungs Verarbeitung. *Zeitung fur Klinische Psychologie, 21*, 17-21.
- Wechsler, D. (1958). *The measurement and appraisal of adult intelligence*. (4th ed.). Baltimore; Williams, & Wilkins.
- Wechsler, D. (1981). *Manual for the Wechsler Adult Intelligence Scale- Revised*. The psychological corporation. New York.
- Wedek, J. (1947). The relationship between personality and psychological ability. *British Journal of Psychology, 36*, 133-151.

- Weinstock, A. R.(1967). Family environment and the development of defense and coping mechanisms. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5 (1), 67–75.
- Williams, J. M. (1933). *Human Aspects of Unemployment and Relief*. The University of North Carolina Press. Chapel Hill.
- Winefield, A. H. (1995). Unemployment: Its psychological costs. In Cooper, C. L., & Robertson, I. T. (Eds.). *International Review of Industrial and Organizational Psychology*, 10 (pp.69-212).
- Winefield, A. H., & Tiggeman, M. (1985). Psychological correlates of employment and unemployment: Effects, predisposing factors factors and sex differences. *Journal of Occupational Psychology*, 58, 229-249.
- Winefield, A. H., Winefield, H. R., Tiggeman, M., & Goldney, R. D. (1991). A longitudinal study of the psychological effects of unemployment and unsatisfactory employment on young adults. *Journal of Applied Psychology*, 76, 424-431.
- Woodcock, R. W. (1990). Theoretical foundations of the WJ-R measures of cognitive ability. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 8, 231-258.
- Woodcock, R. W., McGrew, K.S., & Marther, N. (2001). *Woodcock-Johnson Tests of Cognitive Abilities III*. Itasca, IL: Riverside Publishing.
- Woodcock, R. W., McGrew, K.S., Marther, N., & Schrank, F. A. (2003). *Diagnostic Supplement to the Woodcock-Johnson III Tests of Cognitive Abilities*. Itasca, IL: Riverside.
- Zeinder, M., & Hammer, A. (1990). Life events and coping resources as predictors of stress symptoms in the adolescent. *Journal of Personal Individual Difference*, 7, 693-703.
- Zee, K. V.D., Thijs, M., & Schakel, L. (2002). The relationship of emotional intelligence with academic intelligence and the Big Five. *European Journal of Personality*, 16, 103-125.
- Ziegelman, P. J., & Lippke, S. (2009). Theory-based approaches to stress and coping. *European Psychologist*, 14 (1), 3-6.

Summary

The aim of the dissertation is to clarify whether analytical and emotional intelligence, coping and psychological defense mechanisms are different for the unemployed and the employed and what are interconnections between these variables. For achievement of the objective of the Doctorate Paper, for the first time in Latvia two questionnaires are adapted: Defense Style Questionnaire and Life Style Index, and in addition such tests as Woodcock-Johnson Tests of Cognitive Abilities International Edition (Latvian version), Strategic Approach to Coping Scales, Bar-On Emotional Quotient Inventory are used in the Study. In two selections equated by the age (from 18 to 52 years), gender (85.2% women and 14.8 % men) and education level and marital status – 115 unemployed and 115 employed participants – it was established that in Latvia during the period when the unemployment level was still low (2006-2008), there existed significant differences of several studied variables between the employed and unemployed persons, important correlative interconnections between these constructs, as well as the results have outlined several psychological profiles predicting the employed status on the basis of measurements of analytical and emotional intelligence, defense styles and coping strategies. On the whole these results show that all these variables differentiate the employed status.

1. pielikums

1.tabula. Aizsardzības stilu aptaujas pantu aprakstošās statistikas rādītāji (reakcijas un diskriminācijas indekss) un katra faktora svāri

<i>Neadaptīvās aizsardzības stils</i>									
<i>Panta nr.</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>r*</i>	<i>Faktoru svāri</i>	<i>Panta nr.</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>r*</i>	<i>Faktoru svāri</i>
2	2,58	1,12	0,39	0,46	45	3,13	1,45	0,54	0,63
7	2,56	1,20	0,60	0,66	46	2,81	1,26	0,65	0,72
17	2,95	1,43	0,30	0,34	62	2,55	1,19	0,49	0,57
21	2,89	1,38	0,71	0,79	110	3,32	1,33	0,49	0,59
27	3,13	1,38	0,53	0,62	131	3,03	1,25	0,39	0,47
28	2,23	1,06	0,34	0,41	135	3,51	1,55	0,55	0,64
29	3,03	1,47	0,31	0,35	139	3,03	1,34	0,49	0,57
33	2,48	1,13	0,46	0,54	141	3,32	1,39	0,41	0,55
39	2,77	1,32	0,41	0,48	152	3,67	1,52	0,35	0,41
<i>Īpašvērtība 5,59 %; dispersija 31,08 %</i>									
<i>Pārveidotās realitātes aizsardzības stils</i>									
11	3,93	1,39	0,39	0,46	52	3,44	1,84	0,57	0,69
16	3,90	1,66	0,53	0,66	53	3,54	1,81	0,55	0,68
18	3,39	1,67	0,29	0,36	58	4,03	1,78	0,54	0,67
24	3,62	1,78	0,36	0,43	64	3,23	1,84	0,63	0,74
42	3,10	1,73	0,61	0,70	70	2,68	1,89	0,35	0,44
43	3,97	1,88	0,47	0,59	77	3,51	1,88	0,41	0,50
<i>Īpašvērtība 4,18 %; dispersija 34,88 %</i>									
<i>Pašreizējās aizsardzības stils</i>									
13	3,44	1,54	0,46	0,65	84	4,62	1,62	0,33	0,46
47	3,60	1,49	0,47	0,66	102	4,13	1,62	0,26	0,39
56	4,28	1,40	0,35	0,55	104	2,65	1,61	0,24	0,36
63	3,93	1,66	0,39	0,57	105	4,80	1,27	0,37	0,52
65	3,40	1,64	0,38	0,57	126	4,93	1,29	0,21	0,33
<i>Īpašvērtība 2,69 %; dispersija 26,86 %</i>									
<i>Adaptīvās aizsardzības stils</i>									
8	5,07	1,45	0,33	0,50	100	4,56	1,67	0,30	0,47
34	3,50	1,80	0,35	0,51	101	4,80	1,36	0,22	0,33
59	4,34	1,67	0,33	0,50	103	4,60	1,50	0,35	0,48
61	5,14	1,62	0,36	0,52	109	4,50	1,67	0,33	0,50
68	4,93	1,60	0,27	0,42	111	4,81	1,52	0,30	0,47
80	3,81	1,76	0,23	0,35	137	4,72	1,63	0,29	0,42
81	4,50	1,67	0,24	0,36					
<i>Īpašvērtība 2,67 %; dispersija 20,57 %</i>									
<i>r*- diskriminācijas indekss;</i>									

2. tabula. Aizsardzības stilu aptaujas galveno komponentu analīzes (ar kvartimaksa rotāciju) matrica Latvijas izlasē

DSQ skalas	FAKTORI			
	1	2	3	4
Neadaptīvās aizsardzības stils (Scale of maladaptive style)				
1. Izrādīšanās (<i>Acting-out</i>)	-0,38	0,87	-0,07	0,85
2. Pasīva agresija (<i>Passive-aggressive</i>)	-0,01	0,75	0,25	0,65
3. Jūtu nomākšana (<i>Inhibition</i>)	0,16	0,45	0,17	0,24
4. Regresija (<i>Regression</i>)	0,32	0,61	-0,25	0,49
5. Fantāzijas (<i>Fantasy</i>)	-0,04	0,76	-0,07	0,75
6. Somatizācija (<i>Somatization</i>)	0,02	0,71	-0,11	0,66
Pārveidotās realitātes aizsardzības stils (Scale of image-distorting style)				
7. Noliegšana (<i>Denial</i>)	0,86	0,28	-0,04	-0,11
8. Primitīva idealizācija (<i>Primitive idealisation</i>)	0,69	0,05	-0,15	0,22
9. Izolācija (<i>Isolation</i>)	0,58	0,61	0,24	-0,00
10. Visvarenība (<i>Omnipotence</i>)	0,48	0,59	0,34	0,01
11. Šķelšanās (<i>Splitting</i>)	0,82	0,13	-0,08	0,02
Pašaižliedzīgās aizsardzības stils (Scale of self-sacrifice style)				
12. Pseidoaltruisms (<i>Pseudo-altruism</i>)	0,29	-0,44	0,32	0,34
13. Reakcijas formēšanās (<i>Reaction formation</i>)	0,33	-0,02	0,01	0,22
14. Orientācija uz darbību (<i>Task-orientation</i>)	0,19	0,08	0,08	0,66
Adaptīvās aizsardzības stils (Scale of adaptive style)				
15. Pievienošanās, pieķeršanās (<i>Affiliation</i>)	-0,02	0,17	0,13	0,32
16. Paredzēšana (<i>Anticipation</i>)	0,06	0,04	0,46	0,29
17. Sublimācija (<i>Sublimation</i>)	-0,02	0,02	0,65	0,14
18. Apspiešana (<i>Suppression</i>)	-0,22	-0,03	0,67	-0,05
19. Humors (<i>Humor</i>)	-0,34	0,05	0,70	-0,03
Īpašvērtība	3,00	4,78	1,60	2,52
Dispersija %	12,51	19,94	6,60	10,54

3. tabula. Aizsardzības stilu aptaujas latviešu versijas skalu rādītāju Pīrsona korelācijas koeficienti*

Skalas	Neadaptīvās aizsardzības stils	Pārveidotās realitātes stils	Pašaižliedzīgās aizsardzības stils
Neadaptīvās aizsardzības stils	-	-	-
Pārveidotās realitātes stils	0,12 (0,39**)	-	-
Pašaižliedzīgās aizsardzības stils	-0,05 (0,37**)	0,56** (0,18*)	-
Adaptīvās aizsardzības stils	-0,10 (-0,28**)	-0,04 (0,07)	0,15* (-0,02)

**p<0,01, *p<0,05

Piezīme: iekavās iekļautie korelācijas koeficienti ir korelācijas starp skalām Bonda pētījumā (Bond & Wesley, 1996)

2. pielikums

1.tabula. Dzīves stilu aptaujas pantu aprakstošās statistikas rādītāji (reakcijas un diskriminācijas indekss)

<i>Pants</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>r*</i>	<i>Pants</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>r*</i>	<i>Pants</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>r*</i>
<i>Noliegums</i>				65.	0,31	0,46	0,23	75.	0,37	0,48	0,24
1.	0,74	0,44	0,39	74.	0,29	0,45	0,42	85.	0,41	0,49	0,38
16.	0,55	0,49	0,38	<i>M= 0,51 SD= 0,20</i>				89.	0,13	0,33	0,37
22.	0,58	0,49	0,56	<i>Intelektualizācija</i>				<i>M=0,32 SD=0,19</i>			
28.	0,37	0,48	0,50	4.	0,32	0,46	0,28	<i>Projekcija</i>			
34.	0,40	0,49	0,57	13.	0,80	0,40	0,21	7.	0,70	0,46	0,28
42.	0,23	0,42	0,05	17.	0,87	0,33	0,20	9.	0,78	0,42	0,42
51.	0,13	0,34	-0,10	30.	0,53	0,50	0,25	23.	0,77	0,42	0,16
61.	0,48	0,50	0,31	36.	0,31	0,46	0,48	38.	0,40	0,49	0,35
68.	0,46	0,50	0,49	44.	0,47	0,50	0,24	41.	0,66	0,47	0,21
77.	0,57	0,80	0,29	56.	0,41	0,49	0,26	55.	0,88	0,32	0,21
82.	0,45	0,49	0,43	62.	0,20	0,38	0,05	63.	0,53	0,50	0,42
90.	0,33	0,47	0,60	70.	0,35	0,47	0,27	71.	0,09	0,29	0,09
94.	0,64	0,48	0,36	80.	0,50	0,50	0,29	73.	0,50	0,50	0,42
<i>M= 0,50 SD= 0,29</i>				81.	0,51	0,50	0,42	84.	0,53	0,50	0,33
<i>Regresija</i>				87.	0,66	0,47	0,08	95.	0,52	0,50	0,13
2.	0,80	0,40	0,34	<i>M= 0,49 SD= 0,19</i>				96.	0,76	0,43	0,41
14.	0,47	0,50	0,63	<i>Reakcijas formēšanās</i>				<i>M= 0,59 SD= 0,20</i>			
18.	0,40	0,49	0,66	5.	0,48	0,50	0,52	<i>Pārvirze</i>			
26.	0,52	0,50	0,17	12.	0,63	0,79	0,20	8.	0,71	0,45	0,41
33.	0,47	0,50	0,50	21.	0,31	0,46	0,58	15.	0,50	0,50	0,49
48.	0,84	0,36	0,25	32.	0,50	0,50	0,54	20.	0,31	0,46	0,52
58.	0,57	0,49	0,54	39.	0,56	0,49	0,15	31.	0,20	0,39	0,20
69.	0,28	0,44	0,30	46.	0,47	0,50	0,48	40.	0,59	0,49	0,33
78.	0,23	0,42	0,07	53.	0,43	0,49	0,28	47.	0,35	0,47	0,47
86.	0,49	0,50	0,38	57.	0,46	0,50	0,32	54.	0,33	0,47	0,20
88.	0,44	0,49	0,41	72.	0,44	0,49	0,55	60.	0,32	0,46	0,53
93.	0,22	0,41	0,13	79.	0,15	0,35	0,20	67.	0,68	0,46	0,35
95.	0,52	0,50	0,57	<i>M= 0,44 SD= 0,27</i>				76.	0,25	0,43	0,44
<i>M=0,48 SD=0,23</i>				<i>Apspiešana</i>				83.	0,37	0,48	0,23
<i>Kompensācija</i>				6.	0,37	0,48	0,26	91.	0,34	0,47	0,61
3.	0,49	0,50	0,22	11.	0,20	0,80	0,03	97.	0,20	0,39	0,22
10.	0,27	0,44	0,10	19.	0,23	0,42	0,19	<i>M= 0,39 SD= 0,23</i>			
24.	0,82	0,38	0,27	25.	0,49	0,50	0,07				
29.	0,61	0,49	0,41	35.	0,53	0,50	0,17				
37.	0,64	0,48	0,31	43.	0,30	0,45	0,16				
45.	0,86	0,35	0,20	49.	0,23	0,42	0,20				
52.	0,52	0,50	0,20	59.	0,45	0,50	0,35				
64.	0,32	0,46	0,09	66.	0,20	0,37	0,10				

r*- diskriminācijas indekss;

2. tabula. Dzīves stilu aptaujas Latvijas versijas skalu vienfaktoru matricas

Pants	Faktors	Pants	Faktors	Pants	Faktors	Pants	Faktors
<i>Noliegums</i>		<i>Regresija</i>		<i>Kompensācija</i>		<i>Intelektualizācija</i>	
90.	0,74	18.	0,81	29.	0,70	36.	0,72
34.	0,71	14.	0,73	74.	0,67	81.	0,61
22.	0,69	95.	0,72	37.	0,55	80.	0,50
28.	0,63	58.	0,70	65.	0,51	70.	0,48
68.	0,61	33.	0,70	24.	0,46	4.	0,45
82.	0,55	88.	0,52	52.	0,35	56.	0,44
1.	0,52	86.	0,48	3.	0,32	44.	0,44
16.	0,51	2.	0,47			13.	0,41
94.	0,45	69.	0,46			30.	0,37
61.	0,43	48.	0,27			17.	0,31
77.	0,39						
<i>Īpašvērtība</i>	3,68		3,66		1,98		2,35
<i>Dispersija</i>	33,51		36,63		24,83		23,53
<i>Reakcijas veidošanās</i>		<i>Apspiešana</i>		<i>Projekcija</i>		<i>Pārvirze</i>	
21.	0,73	59.	0,69	63.	0,64	60.	0,75
32.	0,73	89.	0,65	73.	0,61	91.	0,71
72.	0,73	85.	0,60	9.	0,58	20.	0,68
5.	0,73	75.	0,48	96.	0,57	76.	0,64
46.	0,64	19.	0,47	84.	0,55	15.	0,64
12.	0,49	43.	0,41	38.	0,53	47.	0,60
53.	0,48	49.	0,41	7.	0,48	40.	0,52
57.	0,40	6.	0,32	55.	0,40	8.	0,52
79.	0,33			41.	0,30	67.	0,48
						83.	0,28
<i>Īpašvērtība</i>	3,28		2,13		2,50		3,53
<i>Dispersija</i>	36,42		26,62		27,84		35,32

- panti sakārtoti pēc faktoru svaru lieluma

3. tabula. Kronbaha alfas koeficienti Latvijas izlasē, Norvēģijas izlasē (Endressen, 1991) un oriģinālās aptaujas izlasē (Plutchik, 2000)

<i>Aizsardzības mehānismi</i>	<i>Latvijas izlase N = 115 (bezdarbnieki)</i>	<i>Latvijas izlase N = 115 (strādājošie)</i>	<i>Norvēģijas izlase N = 704 (studenti)</i>	<i>Oriģinālā pētījumā N = 60 (studenti)</i>	<i>Oriģinālā pētījumā N = 75 (pacienti)</i>
<i>Noliegums</i>	0,73	0,72	0,43	0,52	0,54
<i>Regresija</i>	0,72	0,67	0,60	0,56	0,65
<i>Kompensācija</i>	0,76	0,71	0,51	0,43	0,59
<i>Intelektualizācija</i>	0,78	0,73	0,43	0,30	0,58
<i>Reakcijas veidošanās</i>	0,70	0,70	0,59	0,63	0,73
<i>Apspiešana</i>	0,78	0,70	0,43	0,38	0,55
<i>Projekcija</i>	0,78	0,69	0,68	0,75	0,86
<i>Pārvirze</i>	0,69	0,73	0,49	0,62	0,69

4. tabula. Dzīves stilu aptaujas latviešu versijas skalu rādītāju Pīrsona korelācijas koeficienti

<i>Skalas</i>	<i>1.</i>	<i>2.</i>	<i>3.</i>	<i>4.</i>	<i>5.</i>	<i>6.</i>	<i>7.</i>
<i>1.Noliegums</i>							
<i>2.Regresija</i>	0,59**						
<i>3.Kompensācija</i>	0,21**	0,21**					
<i>4.Intelektualizācija</i>	0,22**	0,05	0,10				
<i>5.Reakcijas veidošanās</i>	0,50**	0,58**	0,19*	0,16*			
<i>6.Apspiešana</i>	0,18*	0,19*	0,26**	0,33**	0,19*		
<i>7.Projekcija</i>	0,09	0,30**	0,27**	0,17*	0,42**	0,16*	
<i>8.Pārvirze</i>	0,46**	0,60**	0,37**	-0,04	0,60**	0,13*	33**

** $p < 0,01$, * $p < 0,05$

5. tabula. Aizsardzības stilu aptaujas, dzīves stilu aptaujas un stresa pārvarēšanas stratēģisko pieejas skalu rādītāju konverģentā validitāte

Skalas	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
<i>Aizsardzības stili</i>												
1.Neadaptīvās aizsardzības stils												
2.Pārveidotās realitātes stils												
3.Pašaizlīdzīgās aizsardzības stils												
4.Adaptīvās aizsardzības stils												
<i>Dzīves stili</i>												
5.Noliegums	-0,01	0,48**	0,34**	0,10								
6.Regresija	0,15*	0,50**	0,39**	-0,07								
7.Kompensācija	0,18*	0,07	0,17*	0,13								
8.Intelektualizācija	-0,18*	-0,07	0,06	0,28**								
9.Reakcijas veidošanās	0,03	0,54**	0,43**	-0,10								
10.Apspiešana	-0,09	0,10	0,21**	-0,01								
11.Projekcija	0,12	0,20**	0,24**	0,09								
12.Pārvirze	0,18*	0,45**	0,30**	0,00								
<i>Stresa pārvarēšanas skala</i>												
13.Uzstājīga rīcība	-0,08	0,13*	0,13*	0,07	-0,02	-0,11	-0,02	0,05	-0,04	0,01	-0,04	-0,07
14.Izvairīšanās	0,12	0,44**	0,34**	0,07	0,51**	0,46**	0,18*	0,02	0,47**	0,13	0,13*	0,55**
15.Sociāla atbalsta meklēšana	-0,10	-0,11	0,10	0,25**	0,01	-0,07	0,21**	0,11	-0,04	0,13*	0,08	-0,06
16.Piesardzīga rīcība	-0,04	0,25**	0,23**	0,15*	0,30**	0,20**	0,15*	0,26**	0,37**	0,24**	0,14*	0,21**
17.Sociāla apvienošana	-0,13*	-0,08	-0,01	0,18*	-0,07	-0,11	-0,09	-0,09	-0,14*	-0,10	-0,09	-0,25**
18.Instinktīva rīcība	0,01	0,42**	0,30**	0,06	0,24**	0,26**	-0,08	0,07	0,29**	0,11	0,08	0,27**
19.Agresīva rīcība	-0,14*	-0,00	0,05	0,27**	0,04	-0,06	0,02	0,25**	-0,09	0,25**	0,05	-0,11
20.Antisociāla rīcība	-0,07	0,17*	0,17*	0,29**	0,16*	-0,00	-0,03	0,06	-0,06	0,16*	-0,07	0,02
21.Aplinkus rīcība	-0,10	-0,11	-0,01	0,29**	0,03	-0,07	0,06	0,14*	-0,15*	0,08	-0,01	-0,12

** $p < 0,01$, * $p < 0,05$

3. pielikums

1 a. tabula. Kognitīvo spēju, emocionālā intelekta, aizsardzības stilu, dzīves stilu, stresa pārvarēšanas stratēģiju skalu rādītāju korelāciju atšķirības strādājošo un bezdarbnieku grupām, izmantojot z kritēriju

Skalas	Aizsardzības stili				Dzīves stili							
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
<i>Kognitīvās spējas</i>												
1. Verbālās spējas	-2,05**	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2. Domāšanas spējas	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3. Kognitīvā produktivitāte	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4. Kognitīvo spēju skalu summa	-3,02**	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Emocionālais intelekts</i>												
5. Intrapersonālais faktors	-	-	-	-	-	3,58**	-	-	4,01**	-	-	5,56**
6. Interpersonālais faktors	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7. Adaptācijas faktors	-	-	-	-	-	3,02**	-	-	-	-	-	-
8. Stresa vadības faktors	-	-	-	-	-	2,39**	-	-	-	-	-	-
9. Vispārēja garastāvokļa faktors	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
10. Emocionālā intelekta summa	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4,88**
<i>Stresa pārvarēšanas skala</i>												
11. Uzstājīga rīcība	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
12. Izvairīšanās	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
13. Sociāla atbalsta meklēšana	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
14. Piesardzīga rīcība	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
15. Sociāla apvienošana	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
16. Instinktīva rīcība	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
17. Agresīva rīcība	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
18. Antisociāla rīcība	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-2,62**
19. Netieša aplinkus rīcība	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

**p<0,01, *p<0,05; 1 – neadaptīvais aizsardzības stils, 2 – pārveidotās realitātes aizsardzības stils, 3 – pašai izliedzīgās aizsardzības stils, 4 – adaptīvās aizsardzības stils, 5 – noliegums, 6 – regresija, 7 – kompensācija, 8 – intelektualizācija, 9 – reakcijas veidošanās, 10 – apspiešana, 11 – projekcija, 12 – pārvirze

1b. tabula. Kognitīvo spēju, emocionālā intelekta, aizsardzības stilu, dzīves stilu, stresa pārvarēšanas stratēģiju skalu rādītāju korelāciju atšķirības strādājošo un bezdarbnieku grupām, izmantojot z kritēriju

<i>Skalas</i>	<i>Emocionālais intelekts</i>						<i>Kognitīvās spējas</i>			
	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>
<i>Kognitīvās spējas</i>										
1. Verbālās spējas	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2. Domāšanas spējas	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3. Kognitīvā produktivitāte	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4. Kognitīvo spēju skalu summa	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Stresa pārvarēšanas skala</i>										
5. Uzstājīga rīcība	-2,78**	-2,10**	-1,96**	-	-	-2,87**	-	-	-	-
6. Izvairīšanās	-	-	4,39**	-	-	3,68**	-	-	-	-
7. Sociāla atbalsta meklēšana	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8. Piesardzīga rīcība	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
9. Sociāla apvienošanās	-2,55**	-2,35**	-2,68**	-	-	-2,53**	-	-	-	-
10. Instinktīva rīcība	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
11. Agresīva rīcība	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
12. Antisociāla rīcība	-	-	-	2,01**	-	-	-	-	-	-
13. Netieša aplinkus rīcība	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

**p<0,01, *p<0,05; 1 – intrapersonālais faktors, 2 – interpersonālais faktors, 3 – adaptācijas faktors, 4 – stresa vadības faktors, 5 – vispārēja garastāvokļa faktors, 6 – emocionālā intelekta summa, 7 – verbālās spējas, 8 – domāšanas spējas, 9 – kognitīvā produktivitāte, 10 – kognitīvo spēju skalu summa

2a.tabula. Stresa pārvarēšanas stratēģiju, emocionālā intelekta un aizsardzības stilu, dzīves stilu un stresa pārvarēšanas stratēģiju saistība ar darba statusu

Skalas	Aizsardzības stili						Dzīves stili					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Nodarbinātības statuss	-0.14*	-0.72**	-0.45**	0.21*	-0.40**	-0.45**	0.02	0.12	-0.48**	0.02	-0.13*	-0.27**
2. Kognitīvās spējas												
3. Verbālās spējas	-0.21*	-0.47**	-0.24**	0.19*	-0.18**	-0.27**	-0.01	0.07	-0.36**	-0.06	-0.17*	-0.20**
4. Domāšanas spējas	0.21**	-0.12	-0.21**	-0.01	-0.04	-0.09	0.13	-0.10	-0.12	-0.06	-0.12	-0.02
5. Kognitīvā produktivitāte	0.05	-0.09	-0.12	0.06	-0.03	0.01	0.06	-0.04	0.03	0.04	0.03	0.03
6. Kognitīvo spēju skalu summa	-0.03	-0.32**	-0.26**	0.13	-0.13	-0.20*	0.06	-0.03	-0.26**	-0.03	-0.15**	-0.08
Emocionālais intelekts												
7. Intrapersonālais faktors	-0.11	-0.22**	-0.14*	0.12	-0.25**	-0.46**	-0.11	0.02	-0.40**	-0.12	-0.18**	-0.51**
8. Interpersonālais faktors	-0.16*	0.15*	0.25**	0.11	0.16*	-0.02	0.01	0.16*	0.11	-0.04	0.04	-0.06
9. Adaptācijas faktors	-0.21**	-0.14*	0.01	0.10	-0.17*	-0.40**	-0.12	0.13	-0.32**	0.05	-0.07	-0.44**
10. Stresa vadības faktors	-0.10	-0.04	-0.06	0.03	0.03	-0.22**	-0.10	0.15*	-0.12	0.03	-0.08	-0.23**
11. Vispārēja garastāvokļa faktors	-0.01	0.26**	0.24**	0.10	0.19**	-0.05	-0.08	0.07	0.02	-0.09	-0.09	-0.09
<i>Stresa pārvarēšanas skala</i>												
12. Uzstājīga rīcība	-0.08	0.13*	0.13	0.07	-0.05	-0.11	-0.02	0.05	0.04	0.00	-0.4	-0.07
13. Izvairīšanās	0.12	0.44**	0.34**	0.07	0.51**	0.46**	0.18**	0.02	0.47**	0.12	0.13*	0.55**
14. Sociāla atbalsta meklēšana	-0.10	-0.11	0.10	0.25**	0.01	-0.07	0.21**	0.11	-0.04	0.13*	0.08	-0.06
15. Piesardzīga rīcība	-0.04	0.25**	0.23**	0.15*	0.30**	0.20**	0.15*	0.26**	0.37**	0.24**	0.14*	0.21**
16. Sociāla apvienošana	-0.13*	-0.08	-0.00	0.18**	-0.07	-0.11	-0.09	-0.01	-0.14*	-0.10	-0.09	-0.25**
17. Instinktīva rīcība	0.01	0.42**	0.30**	0.06	0.24**	0.26**	-0.01	0.07	0.29**	0.11	0.07	0.27**
18. Agresīva rīcība	-0.14*	-0.00	0.05	0.27**	0.04	-0.05	0.02	0.25**	-0.09	0.25**	0.04	-0.11
19. Antisociāla rīcība	-0.07	0.17*	0.17*	0.29**	0.16*	-0.00	-0.00	0.06	-0.05	0.16*	-0.07	0.02
20. Netieša aplinkus rīcība	-0.11	-0.11	-0.01	0.29**	0.03	-0.07	0.06	0.14*	-0.15*	0.08	-0.01	-0.12

**p<0.01, *p<0.05; 1 – neadaptīvais aizsardzības stils, 2 – pārveidotās realitātes aizsardzības stils, 3 – pašizliedzīgās aizsardzības stils, 4 – adaptīvais aizsardzības stils; 5 – noliegums, 6 – regresija, 7 – kompensācija, 8 – intelektualizācija, 9 – reakcijas veidošanās, 10– apspiešana, 11 – projekcija, 12 – pārvirze

2b.tabula. Stresa pārvarēšanas stratēģiju, emocionālā intelekta un aizsardzības stilu, dzīves stilu un stresa pārvarēšanas stratēģiju saistība ar darba statusu

Skalas	Emocionālais intelekts					Kognitīvās spējas				
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Darba statuss	0.15*	-0.40**	-0.45**	0.02	0.12	-0.48**	0.41**	0.04	0.04	0.26**
Kognitīvās spējas										
1. Verbālās spējas	0.14*	-0.10	0.11	-0.03	-0.20**	0.02				
2. Domāšanas spējas	0.03	-0.07	-0.03	0.00	-0.05	-0.02				
3. Kognitīvā produktivitāte	0.00	-0.10	-0.07	-0.15*	-0.13*	-0.08				
4. Kognitīvo spēju skalu summa	0.09	-0.14*	0.02	-0.09	-0.20**	-0.04				
Stresa pārvarēšanas skala										
5. Uzstājīga rīcība	0.32**	0.31**	0.22**	0.20**	0.28**	0.34**	-0.06	-0.08	-0.03	-0.07
6. Izvairīšanās	-0.27**	0.11	-0.15*	0.01	0.18**	-0.08	-0.17*	0.06	0.05	-0.05
7. Sociāla atbalsta meklēšana	0.31**	0.27**	0.24**	0.09	0.18*	0.29**	0.21**	0.09	0.11	0.20**
8. Piesardzīga rīcība	0.09	0.36**	0.21**	0.13*	0.30**	0.24**	-0.09	0.06	0.07	0.00
9. Sociāla apvienošanās	0.35**	0.35**	0.29**	0.15*	0.25**	0.36**	0.13*	-0.07	-0.06	0.02
10. Instinktīva rīcība	0.07	0.27**	0.07	0.14*	0.35**	0.19**	-0.29**	-0.03	-0.04	-0.20**
11. Agresīva rīcība	0.29**	0.19**	0.33**	0.19	0.24**	0.31	0.13	-0.07	-0.04	0.03
12. Antisociāla rīcība	0.09	0.06	0.13	0.03	0.21**	0.12	-0.01	-0.02	0.12	0.05
13. Netieša aplinkus rīcība	0.16*	0.05	0.15*	0.11	0.07	0.15*	0.12	-0.01	0.00	0.06

**p<0.01, *p<0.05; 1 – intrapersonālais faktors, 2 – interpersonālais faktors, 3 – adaptācijas faktors, 4 – stresa vadības faktors, 5 – vispārējā garastāvokļa faktors, 6 – emocionālā intelekta summa, 7 – verbālās spējas, 8 – domāšanas spējas, 9 – kognitīvā produktivitāte, 10 – kognitīvo spēju skalu summa

